

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 10

Christiansmindesymposiet 2002

*Igangsæt af Statens
Humanistiske Forskningsråd*

SYDDANSK UNIVERSITETSFORLAG

Indholdsfortegnelse

Forord	5
<i>Hanne Leth Andersen, AU (fransk):</i> Fransk tale og fransk skrift: Skal man undervise i to sprog på én gang?	7
<i>Merete Birkelund, SDU (fransk):</i> At negere eller ikke negere. En undersøgelse af anvendelsen af nægtelsen i udtryk for deontisk modalitet på fransk	25
<i>Helle Dam, HHÅ (spansk):</i> Det spanske nominalsyntagmes interne struktur og kompositionalitet	43
<i>Lotte Dam, AUC (spansk):</i> Forslag til en enhedsbetydning for det reflexive pronomer i spansk	61
<i>Susana S. Fernández, AU (spansk):</i> Passiv på spansk: nogle betragtninger om diskursfunktion	79
<i>Lisbeth Falster Jakobsen, KU (tysk):</i> Hvad er formålet med generiske og generaliserende ytringer i løbende tekst?	99
<i>Anne Jensen, KU (dansk):</i> Adverbialsætninger i dansk talesprog	117
<i>Iørn Korzen, HHK (italiensk):</i> Sprogets “kinesiske æsker” Om dimensioner og relationer i komparativ tekstlingvistisk	135
<i>Nina Nørgaard, SDU (engelsk):</i> Halliday og Hasans kohæsiionsbegreb i en litterær kontekst	153
<i>Johan Pedersen, KU (spansk):</i> Reflexivforstærkeren i spansk i et typologisk perspektiv	167
<i>Rita Therkelsen, RUC (dansk):</i> Talesprogets og skriftsprogets bestemthedsparadigmer	189

Udgivet med støtte fra Viggo Brøndals Legat.

© Forfatterne og
Syddansk Universitetsforlag 2003
Redaktion: Carl Bache,
Merete Birkelund og Nina Nørgaard.

Sats: DTP-Funktionen, Syddansk Universitet, Odense
Tryk: Narayana Press, Gylling
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN 87-7838-830-9
ISSN 1395-7236

RASK Supplement Vol. 15

RASK is an international scholarly journal which publishes articles and reviews pertaining to the field of language and communication. RASK is edited by members of the Institute of Language and Communication at the University of Southern Denmark in collaboration with an international Advisory Board.

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax 66 15 81 26
E-mail press@forlag.sdu.dk
Internet-location: www.universitypress.dk

Forord

I ti år har det af SHF igangsatte nationale netværk for grammatik eksisteret. Siden 1993 har der været afholdt et årligt fællesseminar, og efterfølgende er der blevet udgivet et bind af *Ny forskning i grammatik*. Som redaktører af nærværende bind nr. 10 er vi glade for at kunne fejre jubilæet med en række aktuelle forskningsbidrag på baggrund af et fællesseminar i Christiansminde, 31. oktober – 2. november 2002. Som de tidligere bind giver bind 10 læseren mulighed for at 'tage pulsen' på den nationale sprogforskning inden for dansk og de store fremmedsprogsfag. Bidragene er skrevet på dansk primært for et dansk publikum, men henvender sig også til en bredere nordisk læserkreds, og som sædvanlig afspejler de en teoretisk, metodisk og interesse-mæssig mangfoldighed.

Vi vil gerne takke Viggo Brøndals Legat for økonomisk støtte til udgivelsen og redaktørerne bag RASK Supplements for at stille denne serie til rådighed. En særlig tak går til Elsebeth Jensen, DTP-Funktionen på Syddansk Universitet, der har ydet en uvurderlig indsats.

Odense, maj 2003

Carl Bache, Merete Birkelund & Nina Nørgaard

Fransk tale og fransk skrift: Skal man undervise i to sprog på én gang?

Hanne Leth Andersen

1. Indledning

Fransk har problemer i grundskolen, i gymnasiet og i de højere uddannelser i dag. Nogle af disse er strukturelle, institutionelle og politiske, og de er naturligvis væsentlige, men sekundære i forhold til fokus her.

Imidlertid påvirker såvel konkrete sproglige træk som sprog- og tilegnelsessyn i undervisningen synet på faget i almindelighed, og det er disse aspekter jeg vil se nærmere på i det følgende. Jeg vil starte med at vise, at det franske sprog på mange områder opfører sig mere forskelligt i standard skriftsprog og i standard talesprog end de øvrige romanske og germanske sprog. Det vil jeg eksemplificere med udvalgte dele af morfologien og syntaksen, og jeg vil ud fra disse forskelle diskutere hvilke problemer dette giver for franskundervisningen og hvilke konsekvenser man evt. kan vælge at drage af dem. Det drejer sig om ret gennemgribende modsætninger, hvoraf nogle er funderet i den sproghistoriske udvikling, andre i pragmatiske og kommunikationsdeterminerede forskelle. De områder jeg har valgt at fokusere på er verbaltøjningen, adjektiv- og substantivbøjningen, den grundlæggende sætningsopbygning, gengivelse af direkte tale og brugen af diskursmarkører. Disse modsætninger mellem de to medier leder mig herefter frem til at diskutere **hvilket sprog** eleverne skal tilegne sig i løbet af grundskole og gymnasium.

Relevant i denne forbindelse er den måde vi behandler de sproglige data, som altså er så forskellige i fransk tale og skrift. Hvilket **sprogsyn** er udgangspunktet for beskrivelsen og hvilket **tilegnelsessyn** kommer

til udtryk i vores brug af grammatik i forbindelse med sprogundervisning på de forskellige niveauer i grundskole, gymnasium og i de videregående uddannelser?

Der eksisterer forskellige syn på grammatikkens rolle i forhold til tilegnelse af mundtlig og skriftlig sprogfærdighed på de forskellige niveauer og jeg mener at også lingvister bør overveje hvordan grundgrammatikker kan komme til at modsvare det sprogsyn vi mener vi står for, samtidig med at mængden af grammatik kan assimileres og bruges i praksis¹.

2. Morfologiske modsætninger

2.1. Verbalsystemet

Forskellene i verbalbøjningen kommer frem i mange af tiderne, både for de regelmæssige og de uregelmæssige verbers vedkommende. Hvis man ser på præsensbøjningen af et verbum efter første bøjning som *chanter* (at synge), så er det påfaldende at der i skriften er 5 forskellige former, mens der i talen er 2².

1. bøjning

Latin	Oldfransk	Moderne fransk skift	Moderne fransk udtale
cant -o	chant	je chant -e	je [ʃã :t]
cant -as	chantes	tu chant -es	tu [ʃã :t]
cant -at	chante(t)	il chant -e	il [ʃã :t]
cant -amus	-> chantons	nous chant -ons	on [ʃã :t]
cant -atis	chantez	vous chant -ez	vous [ʃã :te]
cant -ant	chantent	ils chant -ent	ils [ʃã :t]

Det er i skriften stadig, som på latin, verbalbøjningerne der udtrykker person og tal, mens det i udtalen er det personlige pronomen. Det er

-
1. Herunder hører en problematisering af princippet om det **udtømmende**, stillet over for et andet princip, nemlig et givent grammatisk fænomens **frekvens** i målsproget, samt spørgsmålet om hvad læreren har brug for først, hvad dernæst, hvad har han eller hun **ikke** brug for.
 2. Jeg tillader mig at tage udgangspunkt i at 1. pers. plur. i langt de fleste tilfælde udtrykkes med *on*, når det efterfølges af et finit verbal. Cf. Andersen (under udg).

da også tydeligt, at det personlige pronomen er en næsten fast del af verbalformen på talt fransk, hvor de fleste subjekter er pronomielle og hvor nominale subjekter i de fleste tilfælde medfører dobbelt tilstedeværelse af en subjektsform, idet man opnår en ikke fokaliserende dislokation, som f.eks. *mon père il est français*. Skriften befinder sig på et mellemstadium mellem to måder at bøje de finitte verbalformer, idet den både bruger verbalfleksiver og obligatorisk subjektsform (nominalt eller pronominalt).

Verberne *finir* og *prendre*, der hører til henholdsvis 2. og 3. bøjning, har ligesom *chanter* 5 forskellige bøjningsendelser i skriften, mens de har 3 forskellige i udtalen.

2. bøjning		3. bøjning	
Skrift	Udtale	Skrift	Udtale
fin -is	[fini]	prends	[prã]
fin -is	[fini]	prends	[prã]
fin -it	[fini]	prend	[prã]
fin -iss -ons	[fini]	prenons	[prã]
fin -iss -ez	[finise]	prenez	[prðne]
fin -iss -ent	[finis]	prennent	[prɛn]

De uregelmæssige verber *avoir*, *être*, *aller* har 4 forskellige former i udtalen, mod 6 i skriften, mens modalverberne kun har 3, mod 5 i skriften.

I de øvrige tider kan man iagttage at passé composé, som består af præsens af hjælpeverberne *être* eller *avoir* efterfuldt af part. passé, derfor ligesom hjælpeverberne har 4 former i udtalen, mod 6 i skriften. Imparfait har 2 former: [E] og [ÿe] mod 5 i skriften: *-ais*, *-ais*, *-ait*, *-ait*, *-iez*, *-aient*, mens futur composé, der består af verbet *aller* i præsens efterfulgt af infinitiv, har 4 former i udtalen, mod 6 i skriften.

De fleksiver, man finder i skriften, har ikke kunnet observeres i udtalen de sidste par hundrede år³. Endelsen *-nt* i 3. pers. plur. er ifølge

3. Heller ikke som overtrækning efter verbalformerne, der er meget ualmindelig i talen, undtagen for verbet *être*.

Fouché endeligt forsvundet i løbet af det 17. århundrede⁴. Det er velkendt, at fransk er et konservativt og litterært sprog, som ikke tillader mange tilpasninger af skriften, men her er sprogdudviklingen løbet fra de skriftlige former, hvilket skaber store problemer ikke blot for vore danske elever, men også for de franske skolebørn. I begynderundervisningen står vi med et reelt problem, som vi kan vælge at overse, med den konsekvens at eleverne bliver forvirrede. Vi kan også vælge at undervise systematisk i begge systemer på en gang, med den konsekvens at eleverne finder det (unødigt) vanskeligt. Vore elever finder det i forvejen vanskeligt overhovedet at skulle bøje verberne, og her kunne en løsning være i starten at insistere mindre på den skriftlige verbalbøjning med markerede fleksiver med chance for at opnå mere succes med den tidlige mundtlige udtryksfærdighed.

2.2. Adjektiv- og substantivbøjningen.

Hverken numerus eller genus udtrykkes på samme måde i fransk skrift og tale. Her er simpelthen tale om to forskellige bøjningssystemer. Pluralismærket i fransk skrift er *-s*, hvilket stammer fra latin via oldfransk. Da kasussystemet i oldfransk falder bort, bliver pluralisfleksivet til *-s*. Dette *-s* er i dag kun hørbart ved overtrækning. Mærket for pluralis i talt fransk er artiklen *des* eller *les*, i det det kun er her forskellen på singularis og pluralis er hørbar:

- (a) la vieille petite ville bretonne embrumée
- (b) le(s) vieille(s) petite(s) ville(s) bretonne(s) embrumée(s) (Blanche-Benveniste 1997)

Men den bestemte artikel er ikke altid tilstede i substantivsyntagmet, og så ser man et andet mærke dukke op: *-z*, svarende til overtrækningen ved den bestemte artikel i pluralis. Dette ses til en vis grad generaliseret i mindre soigneret talesprog, og kan eksemplificeres som følger:

quatre-z-enfants
cinq-z-enfants
des mini-z-ordinateurs

4. "A la 3e pers. plur. des verbes, [-nt] s'est définitivement réduit à zéro au cours du XVIIe siècle." Fouché (1966: 786).

des pseudo-z-administrateurs
qui consiste en z-éléments indépendants
des marchands de sucre z-anglais
des chevaux de course z-arabes (flere af eksemplerne er hentet
fra Blanche-Benveniste 1997)

Adjektivts genusbøjning er i skriften sikret ved endelsen *-e* i femininum. Dette *-e* kan imidlertid ikke høres i udtalen, hvor den afgørende forskel for mange adjektivs vedkommende bliver tilstedeværelsen af en final konsonant i femininum, sådan som det ses af følgende eksempler:

- | | |
|------------------------|---------------------------|
| - [t] idiote/idiot | - [d] blonde/blond |
| - [k] franque/franc | - [g] longue/long |
| - [s] fausse/faux | - [z] grise/gris |
| - [S] blanche/blanc | - [n] bonne/bon |
| - [r] première/premier | - [l] saouïle/saouïl |
| - [j] gentille/gentil | - [kt] distincte/distinct |
- (Blanche-Benveniste 1997)

Dette er vanskeligt at systematisere ud fra maskulinumsformen, idet det som det ses, drejer sig om mange forskellige slutkonsonanter, og det er derfor foreslået allerede af Bloomfield (1933) og Mok (1968) at tage udgangspunkt i femininumsformen og tale om et 'substraction morpheme', altså et morfem der kan forsvinde i en bestemt form af adjektivet. Udgangspunktet i femininumsformen passer også med at den latente konsonant ud over at være tilstede her også er en del af de substantiviske eller verbale former af de omtalte adjektiver, som f.eks. *grandeur*, *grandir* eller *petitesse*.

Det er naturligvis vigtigt for en pædagogisk udnyttelse af vor viden om disse morfologiske forskelle, at de forskellige bøjningsmønstre for de franske adjektiver inddrages og at man i regeldannelsen tager højde for de enkelte adjektivs frekvens i sprogbrugen.

3. Syntaktiske forskelle

Når det gælder syntaksen, er forskellene mellem skrift og tale snarere forskelle i frekvens end i system. Det er klart at det er det samme sprog-

system, men det er ligeså oplagt at de strukturer der benyttes er meget forskellige, fordi de er tilpasset det medium de skal fungere i; informationsoverførslen er meget forskellig via lyd og via skrift (cf. Chafe & Danielewitz 1987, Halliday 1985). Derudover er selve kommunikationssituationen forskellig alt efter om det drejer sig om enetale eller dialog, om det er en spontant opstået samtale eller et forberedt oplæg, samt hvor mange samtalepartnere der er til stede og hvilket forhold der er mellem disse. Jeg opfatter den prototypiske situation for talen som værende den mere eller mindre spontane samtale mellem to eller flere og det er samtidig denne situation vore elever skal kunne klare sig i og bedst identificerer sig med. Det kan derfor ikke være overraskende at hævde at det er det sprog man finder i sådanne situationer, der skal være målsproget, også selv om det måtte adskille sig fra standardskriftsproget på visse punkter. I det følgende vil jeg se på udvalgte områder af syntaksen, hvor skrift og tale tydeligvis udnytter de tilgængelige muligheder forskelligt.

3.1. Informationsstruktur

Den kanoniske franske sætning, som består af et nominalt subjekt, et finit verbal og et nominalt objekt (SVO), er direkte sjælden i talt fransk (cf. Jeanjean 1981, Lambrecht 1988). Dette skyldes flere faktorer som er grundlæggende for det talte sprog. For det første optræder finitte verber som allerede nævnt under (2.1.) sjældent uden pronominalt subjekt. Dvs. at et nominalt subjekt ofte ledsages (genoptages) at et pronominalt subjekt uden at der derfor opstår nogen fokaliserende værdi, sådan som det ses i følgende eksempel:

(1) Mon père il est malade

Det er prosodien, der adskiller den fokaliserende dislokation fra den almindelige fremsættende sætning med dobbelt subjekt (cf. Nølle 1997). Mange franskmænd producerer denne type sætninger og får fra den tidligste skolegang besked om i stedet at producere den tilsvarende standardskriftlige sætning uden pronominalt subjekt, men det er altså oplagt at 'fejlen' ikke skyldes sjusk, men en udvikling af verbal-systemet, som ikke har fundet sted i skriften.

Herudover er der en pragmatisk begrundelse for fraværet af den kano-

niske sætning i talt fransk, nemlig i de tilfælde, hvor det nominale subjekt er rematisk og introducerer ny information. Et sådant led finder man ikke på S-plads uden genoptagelse (eks. 2a), hvorimod (2b-d) er mulige:

- (2a) Ma cave est inondée
- (2b) Ma cave elle est inondée
- (2c) J'ai ma cave qui est inondée
- (2d) Il y a ma cave qui est inondée

Den grundlæggende struktur på talt fransk er ikke SVO, men kan snarere betegnes med termer som tema + rema eller topic + fokus, således at ethvert udsagn er opbygget af en angivelse af emne, efterfulgt af ny information om dette emne. Dette ses manifesteret i mange typer af strukturer i det talte sprog, som f.eks. dislokation af forskellige led, objekt i (3), subjekt i (4):

- (3) **le magnétophone** hier soir je l'ai cassé
- (4) **le magnétophone** peut-être au départ **ça** te euh **ça** t'gêne (KK, W1-468)

Men også adverbelle led der præsenterer eller genoptager emnet (tema):

- (5) ... euh les enfin **concernant l'orthographe** quoi si tu veux le fait de d'être obligé d'accorder tous les participes passés avec les compléments qui se trouvent avant enfin **ça** c'est vraiment une très grosse difficulté ... (KK-30W1)
- (6) /oui mais () **pour l'académie française** y a un truc c'est que les mecs qui sont à l'académie française quand tu lis les noms sur la liste c'sont des types qui écrivent dans un français excellent au point de vue euh littéraire mais au point de vue nouveauté quedal ... (KK-208-M2)

En anden klassisk måde at (gen)introducere et topic, er at placere det som objekt for et semantisk svagt verbum som f.eks. *prendre*, der blot 'tager' objektet ind i diskursen, eller *regarder*, der får modtager til at 'se' objektet. Efter denne kognitive placering af emnet kan den

nye information overføres og der kan rent syntaktisk genoptages med pronominalt subjekt, som i (7). I skriften ville en sådan struktur virke unødigt lang, og man ville finde en SVO-struktur som (8).

- (7) / oui bon mais **si on prend ces bouquins** ils sont lus par des gens quand même ... (KK-305-W3)
- (8) ces livres sont lus par des gens

Man finder også i talt fransk en mulighed for blot at anbringe topic i spidsen af en sætning uden nogen form for klar syntaktisk relation mellem de to dele. Jeg har tidligere (Andersen 1999b) argumenteret for tilstedeværelsen af en topic-plads i sætningsskemaet for talt fransk. Dette ville være en egentlig forskel mellem fransk skrift og fransk tale. Det ses af følgende eksempler at de led der lettest kan placeres på en sådan topic-plads er adverbelle, som f.eks. sted (9), middel (10), begivenhed (11):

- (9) **notre mariage** on était seuls (jvf. Deulofeu 1989: 114)
- (10) **le couteau** on fait un trou dans la peau (Chartreux I)
- (11) **cet incendie de forêt** les pompiers ils étaient formidables

Endelig vil jeg nævne den meget benyttede mulighed for ved hjælp af kløvnings at placere den nye information så sent som muligt i udsagnet. Man kan bemærke at denne form for struktur giver den talende mulighed for at nå at tænke lidt længere og nå frem til den præcise glose og det præcise udtryk. Informationstætheden er således generelt langt mindre i talen end i skriften. De mest benyttede kløvnings er *ce qui/que... c'est...*, som i eksempler (12) og (13). Men også *il y a... qui/que...* som i (14), hvor man iøvrigt kan bemærke at *il y en a qui...* er en udbredt måde at udtrykke det pronomielle *certain*s (visse), der ville fungere direkte som subjekt.

- (12) **ce qui** l'intéresse **c'est** le pognon (Baumettes 3,13)
- (13) **ce que** je voudrais **c'est** recommencer à travailler (Dorot, II, 38,3)
- (14) **il y en a qui** voulaient pas parler (C 62, Bonnet 10, 14)

Læg endvidere mærker til eksempel (6), hvor der efter præsentationen

af tema forekommer endnu en type informationsudsættende struktur, nemlig *y a un truc c'est que ...* efterfulgt af en præcisering af tema (*les mecs qui sont à l'Académie française*) og endnu en kløvning (*ce sont des types qui ...*). Præsentationsstrukturen med *il y a* + pladsholder + *c'est que ...* er næsten helt indholdstom i modsætning til typerne i (12) og (13), hvor den talende er nødt til at foregribe verbalet i forhold til resten af udsagnet; pladsholderen kan f.eks. være *un truc*, *une chose*, eller *un problème*.

- (6) /oui mais () pour l'académie française **y a un truc c'est que** les mecs qui sont à l'académie française quand tu lis les noms sur la liste **c'sont** des types **qui** écrivent dans un français excellent au point de vue euh littéraire mais au point de vue nouveauté quedal ... (KK-208-M2)

Med udgangspunkt i informationsstrukturen kan man konstatere at der er virkelig store forskelle i talen og skriftens udnyttelse af det fælles sprogsystem. Disse forskelle er væsentlige for enhver som ønsker at kommunikere mundtligt (såvel forståelse som produktion af talt fransk). Det er ulogisk at undervise konsekvent i kanoniske SVO-sætninger, når disse er så lidt hyppige i det talte sprog. Og man finder næsten kun denne type sætninger hvis man slår op i et fransk begyndersystem.

3.2. *Gengivelse af direkte tale*

I skriftligt fransk er det absolut mest almindeligt at gengive direkte tale ved hjælp af indirekte tale, hvilket medfører brug af underordning (kompletivsætning), tempustransponering, pronominal udskiftning (1. pers. -> 3. pers.) og ændring fra direkte til indirekte deiktisk reference vedrørende tid og sted. Dette er en kompleks proces, som kan forekomme indfødte franskmænd vanskelig i forhold til produktionstiden for spontan tale og som naturligvis forekommer endnu mere kompleks for den der er ved at tilegne sig sproget. Men hvis det første mål med tilegnelsen er den mundtlige kommunikation, er der ingen særlig grund til at lære indirekte tale, for den er nærmest sjælden i talt fransk. Et andet forenkende træk er at foranstillede anførende sætninger ifølge mine korpora er de absolut mest hyppige på spontant talt fransk (cf. Andersen 1999a).

- (15) mais j'ai dit **vous vous rendez compte c'est que trente-cinq mètres carrés qu'ils font** (Maçon 27,5)
- (16) alors voilà vous dites **je remercie machin machin machin** (Apostrophes 113)
- (17) on dira **tiens elle fait une faute tiens** euh (KK, W2-334)

Et umiddelbart komplicerende syntaktisk træk ved spontant talt fransk er at man ofte kan finde anvendelse af direkte tale uden noget anførende verbum: fri direkte tale (cf. Andersen 1999a).

- (18) avant d'se coucher **oh là là là là j'pense à demain** (Cours d'anglais 070)
- (19) les gens me parlent alors j'suis là **qu'est-ce que t'as dit** alors euh (Anita 5Mb-583)
- (20) parce que bon il suffit euh **t'as pas une cigarette** n'importe quoi puis tout de suite ils s'énervent ah on était pas très à l'aise (Anita 8F-343)

At dette kan lade sig gøre skyldes blandt andet intonation og stemmeføring. Direkte tale uden almindeligt anførende verbum er næppe en struktur der skal undervises i, men det er nyttigt at være opmærksom på at den findes og benyttes.

3.3. Mundtlighed og interaktion: diskursmarkører

Et væsentligt træk ved det prototypiske mundtlige sprog er at det er interaktivt. Det indeholder derfor en lang række markører som ikke findes i standardskiftsproget, og som er nødvendige at behandle hvis man vil have en udtømmende beskrivelse af det talte sprog. Jeg vil i det følgende fremhæve forskellige typer af diskursmarkører og derefter diskutere disses betydning i sprogundervisningen.

Den første type diskursmarkører er typiske interaktionsmarkører idet de fremhæver henholdsvis afsender og modtager. Det drejer sig om parentetiske udtryk, enten subjektivitetsmarkører (1. person) eller appel til modtager (2. person). Den første gruppe (eks. 21 og 22) findes kun med foranstillet pronominalt subjekt, i præsens og uden mulighed for yderligere ledudfyldning. Verbet har i denne funktion ikke nogen styrende egenskab, det har en lidt anden semantik end i styrende

funktion og endelig er den oprindelige sætning grammatikaliseret i en ny funktion som diskursmarkør, med adverbial funktion. Når samme verbum forekommer med underordnede led, har det styrende funktion og man kan ikke tale om en diskursmarkørfunktion. Den anden gruppe (eks. 23 og 24) er opbygget på samme måde og her er ligeledes tale om en grammatikalisering i brugen som diskursmarkør. Verberne er ikke styrende og har ikke samme betydning som når de optræder i almindelige sætninger med mulighed for variation mht. ledudfyldning, tempus og modus.

- (21) ... avec une espèce d'huile ou graisse quelconque **je suppose** (JE, A-p.30)
- (22) - mouvement du vingt-deux mars **je crois** (JE,A-p.96)
- (23) - **tu sais** c'est la mémoire c'est la mémoire d'écolier ... (KK,W3-II,08)
- (24) ...mais bon c'est c'est un automatisme **tu vois** (KK, W1-145)

Med diskursmarkørfunktion forekommer også sætninger indledt med *si*, igen som en stivnet struktur og igen med ligefrem ordstilling i 1. og 2. person. Disse typer fremhæver også afsender og modtagers tilstedeværelse i diskursen, og de markerer i begge tilfælde en vis forsigtighed, som jeg kommer yderligere ind på i afsnit 3.4. om høflighed.

- (25) ... elle était imposée par ces par ces par ces euh par ces gens-là **si je peux dire** (KK, M1-608)
- (26) ... j'y ferais pas attention **si tu veux** j'y attacherais pas d'importance (KK,W1-140)

Hvis målet med sprogundervisningen er mundtlig kommunikativ kompetence, både receptivt og produktivt, så er det oplagt at sådanne interaktionsmarkører bliver en del af fokus.

3.4. Høflighed

Målet med fremmedsprogsundervisningen opstilles ofte som enten morfologisk og syntaktisk korrekthed eller kommunikativ kompetence, hvilket også er blevet udtrykt som henholdsvis 'hakkende korrekt' og 'flydende forkert'. Det er tydeligt at fokus i den traditionelle sprogundervisning har været på korrekthed, og at selv meget dygtige

elever ikke har haft megen viden om kommunikationssituationer, forhandling om indhold og sproglig høflighed ud over *s'il vous plaît* og *Madame/Monsieur*. Man har især⁵ indøvet en interview-lignende tekst-baseret samtale, der indeholder henholdsvis spørgsmål og svar. Og når man træner spørgsmål, er det primære de forskellige strukturer, der er mulige for franske spørgesætninger, snarere end hvordan konteksten for et spørgsmål normalt ser ud, hvordan man kan undgå at virke for anmasende eller indiskret, endsige hvem der overhovedet i en samtale ud fra sociale og aldersmæssige forskelle har ret til at stille spørgsmål. Dette bevirker at sprogeleven i en samtale med franskmænd kan komme til at virke uhøflig (cf. Delbrock et al. 1999). Ud over dette er der ikke meget fokus på hvordan man fremsætter en anmodning eller hvordan man svækker et udsagn, så det ikke provokerer eller frastøder modtageren.

Følgende eksempler giver et indblik i nogle af de modificerende udtryk man kan bruge, når man vil undgå at støde sin modtager, enten fordi man ikke vil fremstille sig selv som en vigtig person (27), er usikker på modtagerens reaktion over for indholdet (28). I (28) ser det samtidig ud til at de mange markører er med til at give den talende mulighed for at tænke sig om mens han udvælger indholdet af sin ytring. I (29) drejer det sig om et afslag, som gives med stor forsigtighed, mens (30) er en ytring der udtrykker en mening med stor forsigtighed, usikkerhed, markering af subjektivitet og appel til modtageren.

- (27) / moi je suis **un petit peu** le garde fou de tout ça ... (TV5 Europe, La vie à l'envers, 15 janvier 2000)
- (28) ... **si vous voulez** le le le type aigri qui n' a **peut-être** pas réussi sa vie et qui à ce moment-là s' en prend à la société hein [] hein ou même **peut-être** aussi faut le reconnaître **peut-être** l'ouvrier qui est (ex)plaité aussi hein y en a malheureusement euh **comprenez-vous** / (orleans/t001, «t» nr=557)
- (29) ... j'aime mieux pas **voyez presque** / (orleans/gra018, «KH» nr=126)
- (30) / **je sais pas** dans une ville comme Orléans un on peut toujours des choses à voir à visiter qui **pourraient peut-être même** créer

5. Fordi det typisk også er det der prøves i til eksamen på mange niveauer.

des vocations **moi j' estime comprenez c'** est purement littéraire
presque que je trouve moi à mon avis / (orleans/t001)

Alle disse modificerende elementer er med til at gøre den dialogiske kommunikation mere naturlig og mindre provokerende. De er oplagt en del af den kommunikative kompetence som vore moderne sproglæver har brug for og som ikke optræder i ret mange grammatikker og begyndersystemer, uden tvivl fordi de ikke har været en del af den sprogbeskrivelse, deres forfattere har stiftet bekendtskab med i deres sproguddannelse.

4. Sprogsyn og tilegnelsessyn

4.1. *Sprogsyn: Struktur eller kommunikation?*

Det er oplagt at den systematiske beskrivelse af sprogets struktur er fundamental, men uden inddragelse af sprogbrugen og talesprogets kommunikative sammenhæng, samt spørgsmålet om de behandlede strukturers frekvens i målsproget, kan beskrivelsen ikke udnyttes i sprogfærdighedsundervisningen.

Når målet med den tidlige fremmedsprogsundervisning i dag er **kommunikativ kompetence**, så må man arbejde delvis på en anden måde med den sprogviden der foreligger. Det bør ikke betyde at man helt overser den grammatiske kompetence, selvom det stadig er sandt at det er "vigtigere at eleven overhovedet taler end at han taler rigtigt" (Glahn 1977). Men skal eleven blive bedre til at tale, skal vi både vide hvordan vi får ham til i højere grad at tale både formelt korrekt og kommunikativt hensigtsmæssigt⁶. Et **pragmatisk-kulturrelateret**

6. "Den kommunikative undervisning tager sit udgangspunkt i en opfattelse af sprog som kommunikation, dvs. et funktionelt og interaktionelt sprogsyn. En sætning som *Det regner* er ud fra dette sprogsyn ikke alene et eksempel på en grammatisk struktur hvor et pronomen i tredje person ental følges af et verbum i nutid med endelsen *-er*, men samtidig også en **sprog-handling** der kan betyde forskelligt afhængig af hvilken sammenhæng den anvendes i. Den kan være en 'oplysning' som svar på spørgsmålet: *Hvordan er vejret?* Men den kan også være en 'advarsel' hvis ens samtalepartner lige har sagt: *Jeg tror jeg vil gå en tur*. Og hvis man bliver bedt om at gå til bageren efter morgenbrød, og man svarer: *Det regner*, kan sætningen nu fungere som en undskyldning.

sprogssyn vil inddrage kommunikationssituationer i sprogbeskrivelsen, her vil vi finde redegørelser for 'sproglig høflighed', anvisninger for hvordan man **opfører** sig i **situationen**, samtalestrategier, gambits, tøvemekanismer. Alt det er også sprog, og det er den slags stof der bør prioriteres i begynderundervisningen, mens den mere systematiske grammatik skal følge og lægge mere eksplicit op til den skriftlige sprogfærdighed (cf. Harder & Øhrgaard, 2003.).

En grammatik med et funktionelt sprogssyn er et godt bud på en måde at gøre grammatikken tilgængelig og forståelig for eleverne. Fordi en moderne funktionel grammatik tager udgangspunkt i overordnede grammatiske indholdskategorier, kan eleverne ofte lettere forstå kategorier eller funktioner, som de kender fra deres eget sprog, måske blot anderledes udtrykt.

Det forbliver et problem at få defineret hvilket sprog der er målet for franskundervisningen. Når man kan påvise at der er store forskelle mellem skrift og tale, samtidig med at der naturligvis inden for de to medier er væsentlige registerforskelle, så er det nødvendigt at grammatikken eller begynderet systemet forholder sig til valget af reference-sprog.

Hidtil har valget til stadighed været det skriftlige standardsprog, med fokus på det mundtlige sprogs verbaltider og med nedsat brug af infinitte former, kort sagt et mellemsprog, som er blevet kaldt 'skrundtligt' (Larsen 2000). Men som vi har set, er det ikke muligt at vælge midelvejen overalt, især ikke når det gælder morfologien, hvor der rent faktisk er en modsætning mellem to forskellige systemer. Derfor må valget være betinget af om målet med undervisningen er at vore elever skal kommunikere mundtligt eller skriftligt. Det er ikke det samme, og slet ikke når det gælder fransk!

Den kommunikative kompetence som en sprogtilegner skal have, består derfor både i at beherske sprogsystemets regler (fx bøjningen af verber), dvs. at have lingvistisk kompetence, men også i at kende de konventioner der gælder for sprogbrugen: hvordan man taler til hvem om hvad i hvilken situation, dvs. at have pragmatisk kompetence." (Svendsen Pedersen 2001).

4.2. *Tilegnelsessyn*

Undervisningen i moderne fremmedsprog har i den tid den har eksisteret metodisk befundet sig mellem grammatik-oversættelsesmetoden, der er arvet fra de klassiske sprog, latin og græsk, og den direkte metode eller naturmetoden, som bygger på indlæring af sprog i naturlige omgivelser, helst i det land, hvor sproget tales som modersmål. Grammatik-oversættelsesmetoden bygger på at man lærer sprog via en stærk teoretisk sprogviden og sprogbevidsthed, og ved at lære gloser og grammatik. Naturmetoden bygger på at man lærer sprog ved at lytte og tale og derved opdyrker en implicit viden som giver en kommunikativ kompetence uden eksplicite regler. Vi lærer imidlertid ikke alle sprog på helt samme måde og det er også tydeligt, at vi med alderen kan få mere ud af grammatik, om end det ikke nødvendigvis direkte hjælper os til at kommunikere mundtligt. Diskussionen om hvordan vi bedst lærer er uendelig og spændende. Men her er et område hvor forskningen virkelig er eksploderet de sidste 30 år. Man ved efterhånden en hel del om hvordan mennesker lærer sprog. Forskerne er uenige om hvorvidt grammatik hjælper eller ikke hjælper, hvad den hjælper på og hvorfor, og det kan være svært som praktiker at finde svar i de ofte vanskeligt gennemskuelige eksperimenter og undersøgelser som sprogtilegnelsesforskerne fremlægger i de mange artikler der publiceres i disse år. Der synes dog at være enighed om, at et eksplicit fokus på grammatik i begynderfasen har ret begrænset værdi og at eksplicit viden om grammatik især har indvirkning på den skriftlige sprogfærdighed, fordi eleven her har tid til at aktivere sin viden⁷.

Hvad man end mener om grammatikkens rolle i sprogtilegnelsen, så kan vi konstatere at vore elever som udgangspunkt ikke er så velfunderede inden for området som de var da latin var et langt mere udbredt fag i folkeskole og gymnasium. Og hvad vi end mener om grammatik, så må vi konstatere, at beskrivelsen af et sprogs fonologi, morfologi og syntaks ikke længere er målet med sprogundervisningen.

Ikke desto mindre er grammatikgennemgang og grammatikøvelser af forskellig art en meget stor del af gymnasiets franskundervisning. Dorthe Fristrup (under udg.) har undersøgt det faktiske omfang og form

7. Cf. f.eks. Cadierno & Van Patten (1993).

af grammatikundervisningen på en række gymnasier og finder frem til at omkring 20-25% af tiden bruges på grammatik. Det er herudover typisk at der fokuseres særligt på grammatik i starten af begynderundervisningsforløbet, med mere eller mindre stejl progression, men typisk med fokus på en systematisk gennemgang af fonetik, morfologi og syntaks, snarere end på det kommunikative.

5. Konklusion

Jeg har gennemgået områder inden for fransk morfologi hvor tale og skrift er systematisk forskellige, dele af syntaksen hvor tale og skrift typisk udnytter forskellige muligheder, og områder hvor talen i kraft af sin diskurssituation har brug for andre syntaktiske markører, som f.eks. diskursmarkører (interaktionsmarkører), men også forskellige høflighedsmarkører i kraft af den uafbrudte forhandling om indhold samtalepartnerne imellem. En første konklusion må være at fransk udviser betydelige forskelle mellem skrift og tale, især i den grundlæggende morfologi, som gør især begynderundervisningen til en kompliceret opgave. Det er der ikke noget nyt i, men der kan være flere grunde til alligevel at forholde sig til problemet. For det første har målet med franskundervisningen i gymnasiet ændret sig fra at være orienteret mod læsning og kultur i en litterær retning til at være orienteret mod mundtlig kommunikation⁸ og kultur i en bredere forstand. For det andet har vore elever ikke så godt et grammatisk fundament som tidligere, idet latin ikke kan tages for givet, og det er derfor sværere at gøre forståeligt rede for de påviste forskelle. For det tredje lader mange elever sig i dag skræmme af for stor kompleksitet: det er ikke formålstjenligt at undervise i to morfologiske systemer i starten, ej heller at undervise i skriftsprogets strukturer, hvis målet er at forstå og producere mundtligt standardsprog. Men det er ligeså væsentligt at man indtænker en progression i franskundervisningen, således at skriften får et klart fokus på de lidt højere niveauer. Den mulige modsætning mellem korrekthed og kommunikativ kompetence bør nedbrydes ved at viden om sprog og grammatik får større og større plads, jo længere man kommer i forløbet.

8. Prøven på det laveste og mest udbredte niveau, C-niveauet, er udelukkende mundtlig.

Henvisninger

- Andersen, H. L. (1999a). Discours direct en français parlé. I G. Boysen & J. Moestrup (red.) *Etudes de linguistique et de littérature dédiées à Morten Nøjgaard*. Odense: Odense Universitetsforlag. 15-31.
- Andersen, H. L. (1999b). Subjektets plads i ikke-spørgende sætninger på spontant talt fransk. I C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 6. 23-39.
- Andersen, H. L. (under udg.). Comment utiliser les connaissances du français parlé dans l'enseignement du français langue étrangère? I H. L. Andersen & C. Thomsen (red.) *Un corpus de français parlé analysé par sept approches*. Bern: Peter Lang.
- Blanche-Benveniste, Cl. (1997). *Approches de la langue parlée en français*. Paris/Gap: Ophrys.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. London: Allen & Unwin.
- Delbrock, M., D. Flament-Boistrancourt & Gevaert, R. (1999). Le manque de 'naturel' des interactions verbales du non-francophone en français. Analyse de quelques aspects à partir du corpus LANCOM. *Faits de Langues* 13, Paris: Ophrys. 46-56.
- Cadierno, T. & B. Van Patten (1993). Explicit instruction and input processing. *Studies in Second Language Acquisition* 15. 225-243.
- Chafe, W. & J. Danielewitz (1987). Properties of Spoken and Written Language. I R. Horowitz & S. J. Samuels (red.) *Comprehending Oral and Written Language*, San Diego. 83-113.
- Durand, M. (1936). *Le genre grammatical en français parlé à Paris et dans la région parisienne*. Paris: Bibliothèque de "français moderne".
- Fouché, P. (1966). *Phonétique historique du français, III, Les Consonnes*, 2. udg. Paris: Klincksieck.
- Fristrup, D. (under udg.). Grammatik i undervisningen – en empirisk undersøgelse. (Pré)publications. Århus: Romansk Institut, Aarhus Universitet.
- Glahn, E. et al. (red.) (1977). *Fremmedsprogspædagogik*. København: Gyldendal.
- Halliday, M. A. K. (1985). *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Harder, P. & P. Øhrgaard (2003). *Fremtidens sprogfag*. Rapport fra Undervisningsministeriet.
- Hedevang, L. (2003). *Grammatikundervisning – hvorfor og hvordan?* Ho-

vedfagsspeciale. RI, AU, juni 2002, Danmarks Pædagogiske Universitet.

- Jeanjean, C. (1981). L'organisation des formes sujets en français de conversation : étude quantitative et grammaticale de deux corpus. *Recherches sur le français parlé* n° 3, Aix-en-Provence. 99-129.
- Lambrecht, K. (1988). Presentational cleft constructions in spoken French. IJ. Haiman & S. Thompson (red.) *Clause Combining in Grammar and Discourse, Typological Studies in Language*, 18, Amsterdam & Philadelphia. 135-179.
- Larsen, K. (2000). Den nødvendige grammatik. *Fransk Nyt* 223. 33-38.
- Mok, Q. I. M., (1968). *Contribution à l'étude des catégories morphologiques du genre et du nombre dans le français parlé actuel*. Le Hague-Paris: *Janua linguarum, Series practica*, 100.
- Nølke, H. (1997). Dislokering på moderne fransk, hvorfor og hvordan?. I P. Colliander & I. Korzen (red.) *Ny forskning i grammatik* 5. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Pedersen, M. S. (2001). Task Force. Et bud på kommunikativ sprogundervisning. *Sprogforum* 20. 7-19.

At negere eller ikke negere. En undersøgelse af anvendelsen af nægtelsen i udtryk for deontisk modalitet på fransk

Merete Birkelund

1. Indledning

Der er på fransk flere mulige måder hvorpå deontisk modalitet med betydning af forpligtelse og/eller nødvendighed kan udtrykkes; fx kan det deontiske udtrykkes eksplicit ved verbaludtryk som *être tenu de*, *se voir obligé de*, *avoir l'obligation de* og lign. Desuden kan tempora som *présent* og *futur simple*¹, udover deres temporale funktion, anvendes for at udtrykke denne form for modalitet. Endelig kan forpligtelse og nødvendighed udtrykkes ved modalverber som *devoir* og *pouvoir*.

En genre som er særlig interessant med henblik på en nærmere undersøgelse af deontisk modalitet og dens mulige udtryksformer repræsenteres af bilaterale kontrakter som udgør en afgrænset genre inden for juridiske tekster. Mit valg af denne genre skyldes navnlig at der her findes en relativ konstant alternation mellem de ovenfor nævnte forskellige udtryksformer for deontisk modalitet samt at disse tekster entydigt kan determineres som deontiske, idet deres overordnede funktion er at fastlægge nogle klare retningslinjer for udførelsen af et givent kontraktforhold.

Selv om der i bilaterale kontrakter anvendes flere forskellige udtryksformer for deontisk modalitet inden for den samme diskurs, er for-

1. Da jeg tidligere (Birkelund 2000) har behandlet denne problematik, vil jeg ikke her komme nærmere ind på anvendelsen af disse to tempora.

målet med dette indlæg imidlertid kun at analysere ytringer, der er modaliseret af modalverberne *devoir* og *pouvoir* i kombination med nægtelsen *ne ... pas*, hvorfor de øvrige udtryksformer for deontisk modalitet ikke vil blive yderligere diskuteret her.

Det viser sig at modalverbet *devoir* sjældent kombineres med nægtelsen i bilaterale kontrakter, hvorimod *pouvoir* hyppigt ses i kombination med nægtelsen *ne ... pas*. Jeg vil derfor i det følgende forsøge at forklare denne forskel, og jeg vil desuden diskutere hvorfor begge modalverber anvendes inden for samme diskurs med tilsyneladende samme betydning af deontisk værdi. Endelig vil jeg kort diskutere om der er tale om semantiske forskelle uagtet at begge modalverber overordnet udtrykker deontisk modalitet eller om der er tale om en ren stilistisk forskel.

Hvad angår det sidste spørgsmål, antager jeg at det valg, afsender foretager mellem de forskellige udtryksformer for deontisk modalitet, må være determineret af nogle præcise og konkrete behov af semantisk og pragmatisk art samt af afsenders intention.

Udgangspunktet for min analyse er at opfatte de forskellige verbaludtryk for deontisk modalitet som 'skjulte' ordrer der udstedes af en Agent (afsender). Denne Agent forpligter ved sin ytring en anden Agent (modtager) til at udføre en handling på et tidspunkt der er fremtidigt i forhold til udsigelsestidspunktet. I en juridisk kontekst er det afsenders intention, enten eksplicit eller implicit, at pålægge modtager en forpligtelse, angive en nødvendig handling, give tilladelse til eller udstede forbud mod udførelse af en handling. Eftersom afsender anvender både *devoir* og *pouvoir* inden for samme diskurs og med samme modale indhold, er min hypotese at de to modalverber, på trods af deres deontiske værdi, ikke kan være absolutte synonyme. Da både *pouvoir* og *devoir* således begge udtrykker samme form for modalitet, antager jeg at anvendelsen af *pouvoir* + nægtelse skal opfattes som en mere markeret udtryksmåde for deontisk modalitet end anvendelsen af *devoir* uden nægtelse, idet ytringer der indeholder en nægtelse generelt synes at kræve en større mental afkodning hos modtager.

Jeg vil i det følgende først beskrive de to modalverbers særlige karakteristika. Dernæst vil jeg skitsere nogle morfo-syntaktiske træk ved den

franske nægtelse *ne ... pas*, hvorefter jeg kort vil komme ind på en logisk-semantisk beskrivelse af nægtelsen som på væsentlige punkter adskiller sig fra en lingvistisk beskrivelse. Endelig vil jeg gøre rede for den teoretiske tilgang, polyfoniteorien², der danner udgangspunkt for mine analyser for til slut at forsøge at besvare de spørgsmål, jeg stillede indledningsvist.

2. Karakteristik af modalverberne *devoir* og *pouvoir*

Ifølge Benveniste (1974) kan kun *devoir* og *pouvoir* siges at tilhøre gruppen af 'rigtige' modalverber, hvorimod verber som *vouloir* og *savoir* ikke tilhører denne gruppe. De to verber *devoir* og *pouvoir* har nogle fælles syntaktiske træk, der adskiller dem fra de øvrige modalverber for så vidt de begge udelukkende følges af en infinitiv og derfor ikke har mulighed for at efterfølges af en kompletivsætning indledt af *que*. Dette gælder til gengæld de øvrige verber, der traditionelt beskrives som modalverber. Desuden er de karakteristiske ved at de ikke kan danne passiv, og at de ikke findes i imperativ. Endelig adskiller *devoir* og *pouvoir* sig fra de øvrige modalverber ved at anvendelsen af nægtelsen *ne ... pas* er speciel i forhold til disse to verber.

Semantisk er *devoir* og *pouvoir* karakteristiske ved at de traditionelt opfattes som polysemer idet de kan udtrykke henholdsvis epistemisk og deontisk modalitet som i eksemplerne (1) til (4):

- (1) Il doit partir. ('Han skal tage af sted') – deontisk betydning: forpligtelse
- (2) Il peut partir. ('Han kan tage af sted') – deontisk betydning: tilladelse/ mulighed
- (3) Il doit venir. ('Han kommer nok') – epistemisk betydning: formodning
- (4) Il peut venir. ('Måske kommer han') – epistemisk betydning: formodning

2. Begrebet polyfoni finder sin oprindelse hos Bakhtin, hvis tilgang inden for lingvistikken er udarbejdet af specielt Ducrot (1973). Teorien er yderligere udviklet af Henning Nølle (bl.a. 1994). Overordnet betegner polyfoni tilstedeværelsen af flere 'stemmer' i en ytring eller en diskurs.

Imidlertid er det ikke umiddelbart muligt, uden kontekst, at afkode om der er tale om den ene eller den anden modale betydning. Når de to verber forekommer i juridiske tekster, kan man imidlertid fastlægge den ydre kontekst som værende entydigt deontisk, hvorfor jeg på forhånd kan udelukke de to verbers epistemiske betydning i de tekster, jeg her har anvendt til min analyse.

3. Nægtelsen *ne ... pas*

3.1. Morfo-syntaktisk beskrivelse af nægtelsen *ne ... pas*

Den franske nægtelse *ne ... pas*, der består af to led, er karakteristisk ved at den nægtende partikel *ne* og det nægtende ord *pas* indtager nogle ret så faste pladser i sætningens lineære struktur, nemlig omkring det finitte verbum; i forbindelse med en infinitiv vil de normalt stå samlet foran denne. Den nægtende partikel *ne* er en klitisk størrelse: den er syntaktisk bundet og kan kun forekomme sammen med sit værtsord som er et verbum. Nægtelsesord som *pas*, *jamais*, *guère*, osv. er ikke klitiske, men forekommer i finitte sætninger sammen med den nægtende partikel *ne*, hvorved de får nægtende betydning. Man kan således opstille følgende typologiske skema for placeringen af nægtelsen *ne ... pas*:

(5)

Subjekt	<i>ne</i>	Verbal	<i>pas</i>
---------	-----------	--------	------------

hvoraf det fremgår at *ne* er proklitisk.

Nægtelsesordene kan inddeles i to grupper, henholdsvis de generelle nægtelsesord som *pas*, *guère*, *point*, osv. og de mere specielle nægtende ord som *jamais* (om tid), *personne* (om person), *rien* (om ting), *plus* (om varighed). Disse mere specielle nægtelsesord kan kombineres frit, som det fremgår af eksempel (6):

(6) **Personne n'a jamais rien** compris.

hvorved de står i modsætning til de generelle nægtelsesord, som der højst kan være ét af i forbindelse med et finit verbum. Desuden afhænger de specielle nægtelsesords placering i det typologiske skema

af deres ledfunktion, hvilket fremgår af skemaet i (6a), der illustrerer eksempel (6):

(6a)	Subjekt	<i>ne</i>	Verbal (finit)	<i>nægtelsesord</i>	Objekt	Verbal (infininit)
------	---------	-----------	----------------	---------------------	--------	--------------------

3.2. Logisk-semantisk beskrivelse af nægtelsen

Når man vil beskrive nægtelsen, kan det gøres ud fra enten en logisk-semantisk eller en lingvistisk opfattelse. I en logisk-semantisk beskrivelse opfattes nægtelsen som en operator der angiver propositionens sandhedsbetingelser. Nægtelsen er med andre ord en operator, i henhold til hvilken enhver sætning kan tilskrives en sandhedsværdi, dvs. sætningen kan være enten sand eller ikke sand (falsk).

En lingvistisk beskrivelse af nægtelsen *ne ... pas* adskiller sig på flere måder fra sætningslogikkens, idet nægtelsen i naturlige sprog ofte er langt mere vag, hvilket fx fremgår af en sætning som (7):

(7) Pierre n'a pas tué Marie avec un couteau.³

Ifølge sætningslogikkens beskrivelse af nægtelsen ville (7) skulle betragtes som negationen af den tilsvarende positive sætning i (8):

(8) Pierre a tué Marie avec un couteau.

Imidlertid kan det næppe hævdes at det er en nødvendig betingelse for sætningens sandhedsværdi, at Pierre i eksempel (7) vitterligt har slået Marie ihjel eller at han har gjort det med en kniv, ligeså lidt som det med sikkerhed kan fastslås at det er Marie der er død. Man kan med andre ord konkludere at overensstemmelsen mellem virkeligheden og ytringens betydning ikke nødvendigvis svarer til sætningens sandhedsværdi.

Selv om nægtelsen indeholder visse logiske aspekter, er det i en lingvistisk beskrivelse imidlertid nødvendigt at inddrage nogle mere prag-

3. Det ville i dette eksempel være relevant også at komme ind på en diskussion af fokalisering. Pladsen tillader imidlertid ikke at komme nærmere ind på denne problematik her.

matiske aspekter som ikke kan udledes direkte via logikken; fx vil en lingvistisk beskrivelse af en given sætnings sandhedsbetingelser således ikke levne plads hverken til en tolkning af anvendelsen af imperativ med betydning af ordre eller til modaliteter, der angiver forpligtelse eller tilladelse. Denne problematik kan illustreres ved eksempel (9):

- (9) Néanmoins, un retard de livraison **ne peut donner droit** à retenue, pénalité, compensation ou dédommagement.

I dette eksempel angiver nægtelsen i ytringen, der her er modaliseret af verbet *pouvoir*, at der er tale om et forbud, hvorimod den tilsvarende positive ytring i (9a) angiver en tilladelse til at udføre en handling:

- (9a) Néanmoins, un retard de livraison **peut donner droit** à retenue, pénalité, compensation ou dédommagement.

Hvadenten der er tale om den benægtede sætning i (9) eller den bekræftende positive sætning i (9a), er det umuligt at afgøre propositionens sandhedsværdi. Afsenders hensigt består i begge eksempler udelukkende i at fremsætte et budskab over for modtager for at få vedkommende til at udføre en handling. Det kan ske enten i form af en nægtende sætning, hvor afsender forpligter modtager til undlade at udføre en handling, dvs. forbyder modtager at udføre en given handling eller i form af en bekræftende sætning, hvor afsender giver modtager tilladelse til udføre en given handling. Man kan derfor i eksempel (9) ikke beskrive nægtelsen som en logisk operator der vender propositionens sandhedsværdi om fra sand til falsk.

3.3. *Polyfoni og nægtelsen* ne ... pas

Da en ren logisk-semantisk beskrivelse af nægtelsen således ikke synes anvendelig i en lingvistisk beskrivelse, vil jeg i det følgende tage udgangspunkt i polyfoni-teorien, således som den er udarbejdet af bl.a. Ducrot og videreudviklet af Nølke. Jeg skal derfor i det følgende ganske kort redegøre for principperne for beskrivelsen af nægtelsen i henhold til polyfoniteorien.

Som udgangspunkt opfattes den lingvistiske nægtelse som flertydig, idet der kan være tale om dens form, dens semantiske betydning eller

dens pragmatiske funktion. Semantisk er der dog kun tale om én nægtelse som imidlertid kan have flere pragmatiske funktioner.

Polyfoni betyder at der i en sætning kan kommunikeres flere synspunkter på én gang; der er altså flere 'stemmer' der kommer til orde på samme tid i ytringen. I henhold til polyfoniteorien kan nægtelsen *ne ... pas* have dels en ikke-beskrivende funktion⁴ som repræsenterer to varianter, nemlig:

1. en metalingvistisk nægtelse
2. en polemisk nægtelse

og dels en beskrivende funktion:

3. en beskrivende nægtelse

Disse tre funktioner af nægtelsen adskiller sig på væsentlige punkter fra hinanden. Eksempel (10) repræsenterer en ytring hvor det er latent accepteret at *Pierre a fumé*.

(10) Pierre a cessé de fumer.

Denne latente accept af at Pierre har røget tidligere kan ikke benægtes af en nægtelse, men den kan benægtes af en metalingvistisk nægtelse som i eksempel (10a):

(10a) Pierre n'a **pas** cessé de fumer ... pour la simple et bonne raison qu'il n'a jamais fumé.

dvs. den metalingvistiske nægtelse rammer en præsupposition, som findes latent i sætningen. Nægtelsen siger med andre ord noget om sproget og står følgelig uden for sproget. Ofte vil den metalingvistiske nægtelse blive opfattet som en særlig markeret anvendelse, fx vil den forekomme hvor man ved prosodi ønsker at fremhæve et særligt element i sætningen. Den metalingvistiske nægtelse er ikke umiddelbart

4. Det skal bemærkes at Nølke (1994) taler om en polemisk funktion som omfatter *la négation métalinguistique* og *la négation polémique (à proprement parler)*, dvs. betegnelsen *polemisk* anvendes på to niveauer i beskrivelsen. Det forekommer mig derfor mere hensigtsmæssigt her at tale om en *ikke-beskrivende funktion*.

relevant for de analyserede tekster, hvorfor jeg ikke vil gå ind i en yderligere diskussion af denne anvendelse her.

Det er derimod de to andre anvendelser af nægtelsen som er interessante i denne sammenhæng. Den beskrivende anvendelse af nægtelsen har som eneste funktion at beskrive et faktum eller en situation, således som det fremgår af Ducrot's efterhånden klassiske eksempel:

(11) Il n'y a pas un nuage au ciel.

Den beskrivende nægtelse er karakteristisk ved at den sammen med prædikatet danner et nyt prædikat, idet den bevarer ytringens præsupposition. Det er med andre ord selve informationen eller beskrivelsen, der er det væsentlige i afsenders ytring. I eksempel (11) er der således blot tale om en information der fortæller at det er godt vejr, hvilket betyder at modtager ikke har behov for yderligere informationer.

Den polemiske nægtelse kan illustreres ved et andet klassisk eksempel:

(12) Ce mur n'est pas blanc.

I modsætning til den beskrivende anvendelse har man i dette eksempel (cf. Nølke 1994: 145 ff) fornemmelsen af at der er to modsatrettede og uforenelige synspunkter til stede, nemlig:

(12a) synspunkt₁: Ce mur est blanc.

synspunkt₂: synspunkt₁ er forkert

Synspunkt₂ skal med andre ord opfattes som en kommentar til synspunkt₁. Den polemiske nægtelse fastholder således præsuppositionen, der nedtones⁵. Netop ved at anvende nægtelsen *ne ... pas*, forkaster afsender et synspunkt der ikke er identisk med hans eget. Nægtelsen angiver at nogen – og ikke nødvendigvis modtager – mener eller kunne have ment at den omtalte væg er hvid samtidig med at det tilkendes at denne opfattelse ikke deles af afsender. Det skal dog bemær-

5. Præsuppositionen har en såkaldt *effet abaissant*.

kes at der ikke er nogen formel forskel mellem den polemiske og den beskrivende nægtelse, hvilket fremgår af eksempel (13):

(13) Pierre n'est pas intelligent.

I en given kontekst kan nægtelsen i eksempel (13) således give anledning til enten en polemisk læsning som i eksempel (13a):

(13a) ... hvad du ellers troede.

eller en beskrivende læsning som i eksempel (13b):

(13b) Pierre har den egenskab at være ikke-intelligent.

Når man anvender polyfoni-teorien på kontrakttekster, hvor nægtelsen findes i ytringer der er modaliseret af verberne *devoir* og *pouvoir*, må den generelt opfattes som polemisk, idet det netop ikke er afsenders intention blot at beskrive en situation eller et sagforhold⁶. Når der anvendes en nægtelse i disse tekster, kan der kun være tale om den polemiske funktion, idet kontrakter i princippet kun tager højde for hvad der skal ske eller gøres i fremtiden. Det er således overordnet afsenders intention at fastlægge retningslinjerne for opfyldelsen af kontrakten, således som det er tilfældet i eksempel (14).

(14) Jusqu'à complet paiement du prix, le client **ne pourra donner** les produits en gage, ni les échanger, ni les transférer en propriété à titre de garantie.

hvor afsender udsteder et forbud ved sin anvendelse af *pouvoir* og nægtelsen *ne ... pas*. Man kan spørge om den polemiske nægtelse i (14), hvis formål det er at få en Agent til at undlade at gøre noget, har nøjagtig den samme status og funktion som i det klassiske eksempel i (12). Med andre ord har afsender også her til hensigt at forkaste eller afvise et synspunkt som går imod hans eget? – Eller skal man snarere betragte og analysere den benægtede ytring som et udtryk for afsen-

6. Talehandlingerne i en kontrakt vil generelt kunne karakteriseres som direkte og kontrakten bør som helhed opfattes som overordnet performativ.

ders opfattelse eller vurdering (*jugement*) som fx Muller (1991: 19, 26-28) gør det i sit værk om nægtelsen på fransk? Muller argumenterer for at nægtelsen giver anledning til en form for dualitet, idet det der asserteres ikke er den positive, bekræftende sætnings *fausseté*, men derimod den negative sætnings *vérité*. Assertionen ses som en handling der sigter mod at afsender ønsker at modtager skal dele hans *jugement d'acceptation*, dvs. anse P for sand. Følgelig kan den negative assertion præsenteres som en variant af den bekræftende assertion, dvs. afsenders *jugement de rejel* og altså en afvisning af P (Muller 1991: 28). Det der er vigtigt for afsender, er at fremkomme med en kategorisk opfattelse af P som han ønsker, modtager skal tilslutte sig. Accepterer man denne analyse, betyder det at afsender, ved sin anvendelse af nægtelsen, ikke præsupponerer en opfattelse som eventuelt kunne tillægges modtager. Ifølge Mullers tilgang og i modsætning til den polyfone tilgang, benægter afsender således ikke noget synspunkt der går imod hans eget, men han forsøger derimod, i form af en benægtet ytring, at pålægge modtager sin egen opfattelse af P.

I henhold til polyfoniteorien vil der derimod altid være flere synspunkter til stede i ytringen. Eksempel (14a) repræsenterer således det synspunkt (svarende til synspunkt₁), som afsender tillægger en eller anden, dvs. et synspunkt som er blevet fremsat eller kunne have været det:

(14a) Jusqu'à complet paiement du prix, le client **pourra donner** les produits en gage, les échanger, les transférer en propriété à titre de garantie.

hvorimod eksempel (14) repræsenterer synspunkt₂, som forkaster synspunkt₁ i (14a). – Da en bilateral kontrakt omfatter to parter der som oftest har modsatrettede interesser, fx sælger vs køber og arbejdsgiver vs arbejdstager, kan deres forhold som udgangspunkt defineres som latent konfliktuelt. Afsender vil følgelig søge at tage højde for eventuelle modsatrettede opfattelser, som modtager kunne tænkes at indfortolke i diskursen. Den polyfone tilgang og beskrivelse af nægtelsens funktion forekommer derfor at være mere hensigtsmæssig end den tilgang som anvendes af Muller, netop på grund af den iboende konflikt mellem kontraktens parter. Derfor må en ytring som eksempel (15):

(15) Tout dépassement de plus de 7 jours de la date limite contractuelle (22 jours ouvrables) permet au client de dénoncer le contrat. Néanmoins, un retard de livraison **ne peut donner droit** à retenue, pénalité, compensation ou dédommagement.

opfattes således at afsender forestiller sig en modtager, der kunne tage udgangspunkt i den tilsvarende bekræftende positive ytring i eksempel (15a):

(15a) Tout dépassement de plus de 7 jours de la date limite contractuelle (22 jours ouvrables) permet au client de dénoncer le contrat. Néanmoins, un retard de livraison **peut donner droit** à retenue, pénalité, compensation ou dédommagement.

Og det er denne positive ytring, dvs. den tilladelse som den positive ytring i eksempel (15a) ville give udtryk for, som afsender forkaster som værende ikke mulig, netop ved at anvende nægtelsen i forbindelse med *pouvoir* i eksempel (15). Afsenders intention er at udstede et decideret forbud i betydningen *il est interdit de ...* eller *il n'est pas possible de donner droit à retenue ...*. Den polemiske læsning af nægtelsen *ne ... pas* forekommer således at være den eneste relevante i en kontraktuel kontekst. De ytringer, som indeholder en nægtelse, vil derfor være udtryk for den polyfoni, dvs. flerstemmighed, der ligger latent i kontrakten.

3.4. Nægtelsens virkefelt (scope) og modalverberne *devoir* og *pouvoir*

I en analyse der søger at kombinere nægtelsen med modalverberne *devoir* og *pouvoir*, er der tale om stor kompleksitet for så vidt negationen af modalverbet *devoir* som i eksempel (16):

(16) Il **ne** doit **pas** partir.

ikke repræsenterer negationen af den forpligtelse der udtrykkes af *devoir*, på trods af placeringen af *ne ... pas* omkring modalverbet, men derimod en forpligtelse til \sim P. Eksempel (16) kan derfor parafraseres til eksempel (17):

(17) Il doit **ne pas** partir.

hvor nægtelsen *ne ... pas* er placeret samlet foran infinitiven. Betydningen af ytringen i (17) er imidlertid stadig identisk med ytringen i (16). Nægtelsen modificerer således ikke selve talehandlingens art, hvorfor man kan hævde at have med en slags 'ulogisk' nægtelse at gøre, idet nægtelsens virkefelt tilsyneladende gælder hele sætningen, mens det performative indhold, dvs. forpligtelsen, ligger uden for dette virkefelt. *Devoir* med deontisk betydning modificeres altså ikke af operatoren *ne ... pas*, hvilket er tilfældet for *pouvoir* i kombination med *ne ... pas*, hvad der fremgår af eksemplerne (18) og (19):

(18) Il **ne** peut **pas** partir. (~PERMISSION)

(19) Il peut **ne pas** partir. (POSSIBILITE~)

I eksempel (18) hvor nægtelsens placering er identisk med dens placering i (16), modificerer nægtelsen modalverbet *pouvoir* og svarer til eksempel (20):

(20) Il est obligé de ne pas partir. = Il est obligé de rester. (OBLIGATION~)

hvorimod nægtelsen i (19) giver en anden betydning, svarende til eksempel (21):

(21) Il n'est pas nécessaire qu'il parte (~NECESSITE)

Som det fremgår af eksemplerne (18) og (19), skifter modalverbet *pouvoir* betydning alt afhængig af nægtelsens placering. Modalverbet *devoir* er således langt mere komplekst end *pouvoir* for så vidt *devoir*, på det lingvistiske niveau, ikke kan modificeres af operatoren *ne ... pas*; *devoir* befinder sig ikke i nægtelsens virkefelt, men det gør til gengæld infinitiven som er styret af modalverbet.

Nægtelsens virkefelt indeholder to aspekter, henholdsvis et syntaktisk aspekt, dvs. virkefeltets udstrækning og et semantisk aspekt, dvs. virkefeltets perspektiv. Virkefeltetsudstrækningen kan defineres som "den streng, virkefeltet består af" og virkefeltsperspektivet som "det perspektiv, virkefeltet ses under ('propositionelt indhold', 'ytring', 'form' osv.)" (Nølke 2000: 8). Nægtelsens virkefeltetsudstrækning kan testes,

bl.a ved at anvende negativt polariserede termer der kun kan befinde sig under påvirkning af nægtelsen. Nægtelsens virkefelt på fransk består altså kun af den syntaktiske prædikation, den er knyttet til, og den rammer således ikke eventuelt indlejrede prædikationer, hvilket fremgår af eksemplerne (22) til (24), hvor hele sætningen befinder sig i nægtelsens virkefelt:

- (22) a. N'ayant pas dormi de la nuit, il a échoué à l'examen.
 b. *N'ayant pas échoué à l'examen, il a dormi de la nuit.
- (23) a. Ne pas dormir de la nuit fait échouer à l'examen.
 b. *Ne pas échouer à l'examen fait dormir de la nuit.
- (24) a. J'ai oublié que Paul n'a pas dormi de la nuit.
 b. *Je n'ai pas oublié que Paul a dormi de la nuit.⁷

Kombinerer man nægtelsens virkefelt og polyfoni kan der opstilles en metaregel (Nølke 2000: 9) som i (25), hvoraf det fremgår at, da nægtelsen i kontrakten er en polemisk nægtelse, er det ytringen som sådan der udgør dens virkefeltsperspektiv:

(25) **Metaregel**

Type	Virkefeltsperspektiv
beskrivende	'proposition'
polemisk	'ytring'
metalingvistisk	'form'

4. Forskellen mellem *devoir* og *pouvoir*

Som nævnt i indledningen opfatter jeg anvendelsen af nægtelsen *ne ... pas* i ytringer der er modaliseret af *pouvoir* som en mere markeret udtryksmåde for deontisk modalitet end anvendelsen af *devoir* uden nægtelse. Men da begge udtryksmåder findes inden for samme diskurs, må det være semantiske og/eller pragmatiske faktorer der er determinerende for afsenders valg.

7. Eksemplerne (22) til (24) er citeret efter Nølke (2000: 9).

Jeg mener at kunne fastslå, at da genren overordnet og entydigt kan determineres som deontisk, er den modale værdi af forpligtelse og nødvendighed til stede i begge verber, hvad enten de er benægtede eller ej. Den deontiske betydning ligger således implicit i begge verber. Man kan derfor som udgangspunkt sige at selve talehandlingen (dvs. forpligtelse, påbud = skjult ordre) ligger uden for den ytring, der modaliseres af henholdsvis *devoir* og *pouvoir*. Forskellen mellem *devoir* og *pouvoir* ligger i at *pouvoir* + nægtelse angiver en forpligtelse til ~P, altså en forpligtelse til ikke at udføre P, hvorved den semantiske betydning nærmer sig et forbud, hvorimod *devoir* angiver en forpligtelse til P, dvs. en forpligtelse til at udføre P.

Selv om *devoir* angiver en forpligtelse, har denne forpligtelse ikke helt det samme semantiske indhold som er til stede ved anvendelsen af *pouvoir* i kombination med *ne ... pas*. Den forpligtelse, som afsender pålægger modtager ved at anvende *devoir*, bygger på nogle antagelser, afsender har vedrørende parternes relationer og det givne kontraktforhold, som modtager formodes at respektere. Det betyder at forpligtelsen indebærer en vis usikkerhed med hensyn til udførelsen af forpligtelsen for så vidt en ytring med *devoir* som i eksempel (26):

(26) Nos prix sont exprimés en Euros et par personne sur la base des taux de change en vigueur au jour de l'offre. Ils **doivent être vérifiés** au moment de l'inscription. (V21-01-sw)

kan efterfølges af en benægtet ytring som i eksempel (26a):

(26a) (...) Ils **doivent être vérifiés** au moment de l'inscription ... mais **ils ne le seront pas**.

Dette gælder ligeledes eksempel (27):

(27) Pendant la durée du présent contrat comme après sa cessation éventuelle et ce pour quelque raison que ce soit, l'intéressé **doit considérer** comme confidentiels toutes les relations commerciales, tous les documents, renseignements techniques, ainsi que tout ce qui concerne les fournisseurs, les clients, (...) et ne doit divulguer ces éléments à aucun tiers ni à aucune autre personne de la société qui ne serait habilité à les recevoir. (Mcdo)

der kunne efterfølges af en ytring indeholdende en nægtelse som i eksempel (27a):

(27a) ... mais l'intéressé **ne considérera pas** toutes les relations commerciales, tous les documents (...) comme confidentiels.

Ofte figurerer de to modalverber side om side inden for den samme klausul som i eksemplerne (28) og (29):

(28) La TVA **ne peut être déduite** des factures ; elle est à payer intégralement. Tout numéro de catalogue accompagné du signe « 0 » indique que le client résidant en RFA **devra acquitter** une taxe supplémentaire (TVA) de 7%.

(29) Tout dépassement de plus de 7 jours de la date limite contractuelle (22 jours ouvrables) permet au client de dénoncer le contrat. Néanmoins, un retard de livraison **ne peut donner droit à** retenue, pénalité, compensation ou dédommagement.

Les marchandises voyagent aux risques et périls du client auquel il appartient de vérifier le bon état au moment de la livraison. Ce contrôle **doit porter** sur les références, les quantités, la qualité des marchandises ainsi que la conformité à la commande. Aucune réclamation ne sera prise en compte passé un délai de 8 jours ouvrables à compter de la date de livraison.

Si confiées à un transporteur, les marchandises ont subi des pertes ou avaries, le client **doit impérativement porter** des réserves précises et complètes sur le document de transport et réitérer sa protestation motivée dans les formes et délais prévus à l'article 105 du code de commerce.

Sammenlignet med eksemplerne med *devoir* uden nægtelse, opfatter jeg anvendelsen af *pouvoir*+ nægtelse som langt mere restriktiv og som et kraftigere påbud, som på ingen måde kan fraviges af modtager. Nægtelsen i ytringer modaliseret af *pouvoir* betoner i særlig grad forpligtelsen, idet afsender implicit har taget højde for en (positiv) ytring (synspunkt₁), der er modsatrettet og uforenelig med det synspunkt (synspunkt₂), han fremsætter i ytringen med nægtelse.

Ved anvendelsen af *devoir* er der selvfølgelig stadig tale om en forpligtelse, der pålægges modtager, men principielt kan afsender ikke vide om modtager vil rette sig derefter; han kan kun henstille til at forpligtelsen respekteres for så vidt modtager overholder kontrakten. I eksempel (29), hvor der er to eksempler på *devoir*, kan man i det andet tilfælde (*doit impérativement*) se en form for graduering af forpligtelsen, idet adverbialet *impérativement*⁸ er tilføjet. Her er det således adverbialet der bevirker at den anden forekomst af *devoir* understreges særligt og gør forpligtelsen utvetydig.

5. Konkluderende bemærkninger

Hvad kan da forklare at afsender ikke foretrækker en positiv bekræftende ytring som entydigt og eksplicit kunne udtrykke det deontiske i stedet for at vælge den implicitte og indirekte formulering med *pouvoir* + nægtelse, som tilsyneladende foretrækkes i bilaterale kontrakter? Min hypotese er at afsender netop ved sin anvendelse af den polemiske nægtelse i forbindelse med *pouvoir* ligefrem 'blokerer' for en positiv ytring, der er uforenelig med den forpligtelse, han pålægger modtager; det der betones i ytringen, er det ikke-tilladte. Når afsender ikke anvender nægtelsen i forbindelse med *devoir*, hænger det sammen med at nægtelsens virkefelt ikke anfægter selve talehandlingen, altså forpligtelsen, der står uden for nægtelsens virkefelt. Det betyder at det deontiske findes inhærent i *devoir*. En yderligere forklaring er af ren pragmatisk art, idet jeg antager at juridiske tekster, og her bilaterale kontrakter, er underlagt en stærk konsensus om i videst muligt omfang at undgå at forstærke den i forvejen konfliktuelle relation, der eksisterer mellem kontraktens parter. Dette kan gøres netop ved ikke at anvende alt for direkte udtryk for ordrer, påbud og forbud. Der er med andre ord tale om en form for høflighed, hvor afsender anvender en strategi, der går ud på at undgå at true modtagers negative ansigt⁹ og derved fremprovokere en latent, iboende konflikt i kontraktforholdet. Det betyder at nægtelsen har en klar pragmatisk funktion i forbindelse med *pouvoir*, og det kan desuden være med til at forklare hvorfor afsender foretrækker at anvende dette verbum oftere end modalverbet *devoir*.

8. I betydningen 'det er bydende nødvendigt'.

9. Cf. Brown & Levinson (1978/1987).

Henvisninger

- Benveniste, E. (1974). *Problèmes de linguistique générale* 2. Paris: Gallimard.
- Birkelund, M. (2000). *Modalité et temporalité dans les contrats commerciaux rédigés en français. Une analyse de l'emploi des temps verbaux dans les énoncés performatifs*. Upubliceret Ph.D.-afhandling. Syddansk Universitet, Odense.
- Boissel, P. et al. (1989). Paramètres énonciatifs et interprétations de *pouvoir*. *Langue française* 84. 24-69.
- Brown, P., & S. C. Levinson (1987). *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Callebaut, B. (1991). *La négation en français contemporain. Une analyse pragmatique et discursive*. Bruxelles: Paleis der Académien.
- De Haan, F. (1994). *The interaction of negation and modality: A typological study*. New York & London: Garland.
- Ducrot, O. (1991). *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*. Paris: Hermann.
- Fuchs, C. (1989). L'opérateur *pouvoir*. Valeurs, interprétations, reformulations. *Langue française* 84. 83-93.
- Gaatone, D. (1971). *Etude descriptive du système de la négation en français contemporain*. Genève: Librairie Droz.
- Heldner, C. (1981). *La portée de la négation. Un examen de quelques facteurs sémantiques et textuels pertinents à sa détermination dans les énoncés authentiques*. Stockholm. Thèse de doctorat.
- Jespersen, O. (1966). *Negation in English and other languages*. København: Munksgaard.
- Kronning, H. (1996). *Modalité, cognition et polysémie: sémantique du verbe modal devoir*. Uppsala & Stockholm: Acta Universitatis Upsaliensis, Almqvist & Wiksell International.
- Larrivée, P. (2001). *L'interprétation des séquences négatives. Portée et foyer des négations en français*. Bruxelles: Duculot.
- Le Querler, N. (2001). La place du verbe modal *pouvoir* dans une typologie des modalités. I P. Dendale & J. van der Auwera (red.) *Les verbes modaux*. Cahiers Chronos 8. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Martin, R. (1976). *Inférence, antonymie et paraphrase*. Paris: Librairie Klincksieck.
- Moeschler, J. (1991). Les aspects pragmatiques de la négation lingu-

- stique : acte de langage, argumentation et inférence pragmatique. *Travaux du Centre de recherches sémiologiques* vol. 59. 103-138.
- Muller, C. (1991). *La négation en français. Syntaxe, sémantique et éléments de comparaison avec les autres langues romanes*. Genève: Librairie Droz.
- Nølke, H. (1990). Formes et emplois des énoncés négatifs: polyphonie et syntaxe de *ne...pas*. *Revue Romane* 25, 2. 223-239.
- Nølke, H. (1994a). Les lectures de *ne...pas*: éléments d'une explication modulaire. I P. Attal (red.) *La négation. Actes du colloque de Paris X-Nanterre 12-14 novembre 1992*. Linx, Paris-Nanterre. 223-234.
- Nølke, H. (1994b). *Linguistique modulaire: de la forme au sens*. Louvain & Paris: Peeters.
- Nølke, H. (2000). "Paul et Marie, eux, ne font pas des enfants exprès." En modulær analyse af nægtelsen. (*pré*)publications 179. Århus: Romansk Institut, Aarhus Universitet. 3-14.
- Nølke, H. (2001). *Le regard du locuteur 2. Pour une linguistique des traces énonciatives*. Paris: Kimé.
- Sten, H. (1938). *Nægtelserne i fransk. En historisk-syntaktisk fremstilling*. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Vet, C. (1996). Syntaxe et sémantique des verbes modaux. I L. Nash & G. Tsoulas (red.) *Actes du premier colloque Langues et grammaire, Paris 8 juin 1994*. Paris: Département des sciences du langage. 337-351.

Det spanske nominalsyntagmes interne struktur og kompositionalitet

Helle Dam

1. Indledning

Syntagmerne der er eksemplificeret i (1) - (10) nedenfor kan samles under betegnelsen nominalsyntagme (NP) selv om det på flere måder er problematisk at give en ensartet forklaring af forholdet mellem de konstituenters som de udgøres af.¹

- (1) **El turismo** fue la salvación económica de la España del Seiscientos (..) (“**turismen** var det der økonomisk set reddede Spanien i Seat 600-epoken”)
- (2) **Guerra al frío otoñal** (“Kamp mod efterårskulden”)
- (3) Toma este dinero, te vas a la tienda y compras **pan** (“Tag de her penge, gå ned i forretningen og køb noget **brød**”)
- (4) ¿Por qué no sale **agua caliente**? (“Hvorfor kommer der ikke noget **varmt vand** ud?”)
- (5) Todos saben que en febrero crecen **flores** en el mar (“Alle ved at der i februar gror **blomster** i havet”)
- (6) Ahora soy **archivera** (“nu er jeg **arkivar**”)
- (7) **lo raro** es vivir (“**det mærkelige** er at leve”)
- (8) Si la jornada semanal media de un hombre, (...), es de 36,4 horas, **la de la mujer** supera las 56 horas (“Hvis en mands gennemsnitlige arbejdsuge ligger på 36,4 timer, (...), så er **kvindens** på mere end 56 timer”)

1. Eksempler er hentet fra internetsøgninger, Cambio 16, 18 noviembre 2002, N 1.615 og Martín Gaité, C. (1996). *Lo raro es vivir*. Barcelona: Editorial Anagrama. Ikke autentiske eksempler er markeret med °.

- (9) **El que Rafael siempre llegaba tarde a nuestras citas, me molestaba mucho**^o (“det at Rafael altid kom for sent til vores aftaler, irriterede mig meget”)
- (10) **Los que expresan sentimientos sólo españoles** aparecen en las comunidades murciana, valenciana y balear (“dem der giver udtryk for rent spanske følelser, bor i regionerne Murcia, Valencia og De Baleariske Øer”)

Syntagmer som disse beskrives på forskellige måder afhængigt af hvilket kriteriesæt der lægges til grund for beskrivelsen. For eksempel betegner Madsen (1989: 45) dem som medlemmer af kategorien substantivsyntagme ud fra den betragtning at de enten har et substantiv som kerne eller er at betragte som substantiveringer. Andre karakteriserer dem som determinativsyntagmer (DP) (jf. fx Heltoft (1995)) ud fra den betragtning at det er determinativet der er den kategori der er forudsat i et DP.

I denne artikel bruges betegnelsen NP da det er den der er den gængse i lingvistikken.

Syntagmerne har det tilfælles at de udgør materiale til de ledfunktioner der traditionelt kaldes substantiviske. De er i den forstand medlemmer af en eller flere syntaktiske kategorier. Ud over at have et syntaktisk formål, har sproglige kategorier også et kommunikativt formål, dvs. de har en funktion i konstruktionen af betydning. Sproglige kategorier skal med andre ord kunne bidrage til forklaringen af hvordan vi forstår sproglige udtryk.

Det er denne artikels formål at redegøre for det syntaktiske og semantiske samspil mellem konstituenterne i NP for på den baggrund at forklare hvordan modtager skaber en konstant, entydig betydning med udgangspunkt i den information som NP indeholder.

Forklaringen af relationerne mellem NPs konstituenten bygger på følgende antagelse:

I syntagmerne eksemplificeret i (1) - (10) ovenfor er determinativet syntaktisk kerne og de defineres derfor som DP. Med udgangspunkt i princippet om generalisering og ensartethed defineres alle forekom-

ster der syntaktisk defineres som DP som havende samme betydning. DPs betydning er at fremstille noget som en entitet.

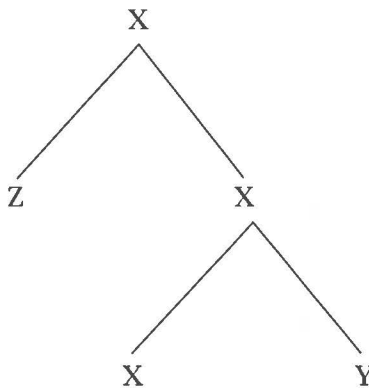
I det følgende vil jeg først diskutere muligheden for at etablere en fællesnævner for syntagmerne med udgangspunkt i deres formelle karakteristika. For at undersøgelsen kan leve op til princippet om generalisering og ensartethed, bør kriterierne der lægges til grund herfor, udgøre et ensartet grundlag. Med andre ord er en del af formålet at undersøge om det er muligt at skabe et konstant kriteriegrundlag der gør at (1) - (10) kan placeres i samme kategori.

Dernæst vil jeg diskutere NPs semantiske karakteristika med henblik på at forklare hvordan modtager skaber en konstant betydning på baggrund af det semantiske indhold i NP.

2. Udtryk

Diskussionen af syntagmernes interne struktur bygger på den forudsætning at syntagmer generelt er underordningsstrukturer. Dette indebærer bl.a. inden for X-bar teorien at syntagmer er defineret i henhold til de generelle principper for frasestruktur², sådan som det er illustreret i nedenstående generelle repræsentation af frasestruktur (figur 1). Det betyder på den ene side at syntagmer er underlagt princippet om binaritet således at de formes ved at kombinere kon-

Figur 1:

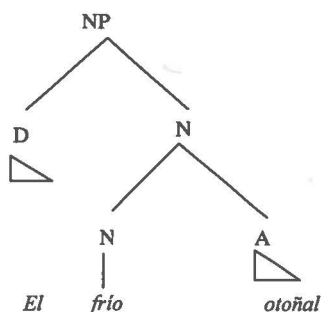


2. Frase defineres i henhold til Radford (1997) som et udtryk der er større end et ord og som kan udgøre en maksimal projektion, dvs. enten et syntagma eller en sætning.

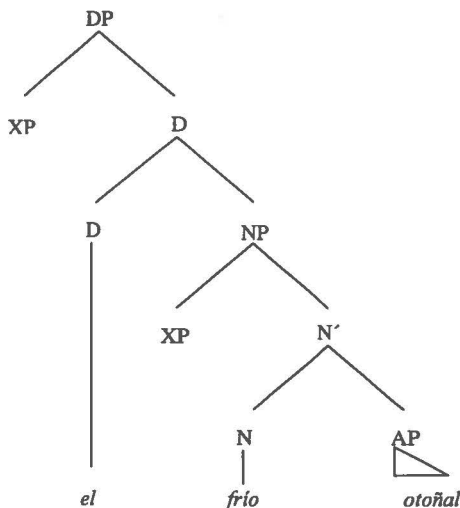
stituenten parvist. På den anden side er de underlagt princippet om endocentricitet fordi en af konstituenterne analyseres som kerne. Den konstituent der giver navn til frasen, er kerne. For at syntagmerne kan placeres i samme kategori, skal de have samme kernestruktur. Dette er udgangspunktet for den følgende diskussion.

I analyser af de syntagmer der er eksemplificeret i (1) - (6), er der tradition for at definere substantivet som kerne (jf. fx Delsing 1993). Nyere forskning analyserer derimod determinativet i sådanne syntagmer som kerne. Den interne struktur i eksempel (2) kan altså afbildes enten som i figur 2 (substantivanalysen) eller som i figur 3 (determinativanalysen).

Figur 2:



Figur 3:



De kriterier der kan lægges til grund for at analysere enten den ene eller den anden konstituent som kerne, er dog langt fra entydige. I litteraturen om kerneforhold anvendes flere forskellige kriterier, med mere eller mindre homogene analyser til følge, og det ser ud til at være vanskeligt at give en entydig analyse af kernen i NP ved hjælp af disse kriterier (jf. fx Zwicky 1985).

Ifølge distributionskriteriet er den konstituent der distributionelt kan erstatte hele det syntagma som den indgår i, kerne. For eksempel kan syntagmet *agua caliente* i (4) ovenfor erstattes af substantivet *agua* (11), hvorimod adjektivet *caliente* ikke har samme distributionsmulighed (12)³.

(11) ¿Por qué no sale **agua caliente**? (“hvorfør kommer der ikke noget **varmt vand** ud?”)

(12) *¿Por qué no sale **caliente**? (“hvorfør kommer der ikke **varmt** ud?”)

I eksempel (1) er det derimod ikke muligt at udskifte syntagmet med en af dets konstituer.

(13) ***Turismo** fue la salvación económica de la España del Seiscientos (“**turisme** var det der økonomisk set reddede Spanien i Seat 600-epoken”)

(14) ***El** fue la salvación económica de la España del Seiscientos (“**-en** var det der økonomisk set reddede Spanien i Seat 600-epoken”)

Hverken substantivet *turismo* eller den bestemte artikel *el* kan erstatte NPet *el turismo*, sådan som det fremgår af (13) og (14).

Som det fremgår af (11) og (12), er det i forholdet substantiv - adjektiv således substantivet og ikke adjektivet der har samme distribution som hele syntagmet. I forholdet mellem determinativ og substantiv er det derimod tilsyneladende ikke muligt at udelukke en af de to konstituer som vist i (13) og (14).

Følgende eksempel fra Bauer (1994: 1531) (her på spansk) viser som foregående eksempel at substantivet ikke kan analyseres som distributionel kerne.

(15) **Esta rara frase** es uno de los ejemplos de Chomsky (“**denne underlige sætning** er et af Chomskys eksempler”)

3. Kun hvis *caliente* i (12) analyseres som frit prædikat, er sætningen grammatisk korrekt.

frase har ikke samme distribution som *esta rara frase* som det ses af følgende:

- (16) ***Frase** es uno de los ejemplos de Chomsky (“**sætning** er et af Chomskys eksempler”)

Men i modsætning hertil har determinativet i (15) samme distribution som hele syntagmet, sådan som det ses i (17):

- (17) **Esta** es uno de los ejemplos de Chomsky (“**denne** er et af Chomskys eksempler”)

Efter min opfattelse viser denne distributionsmulighed dog ikke at determinativet nødvendigvis har større distributionel prominens end substantivet. Det er snarere udtryk for at determinativparadigmet er syntaktisk uhomogent idet demonstrative pronomener kan fungere substantivisk⁴, hvorimod for eksempel den bestemte artikel ikke har denne mulighed.

Et andet kriterium der anføres i beskrivelser af kerneforhold, er kongruens. Ifølge dette kriterium er den konstituent som bestemmer kongruens i de øvrige konstituent, kerne. Eguren (1989) påpeger at kongruenskriteriet ikke i alle tilfælde er anvendeligt. For eksempel er det i forbindelse med forholdet mellem determinativ og substantiv i mange tilfælde ikke muligt at afgøre hvilken konstituent der er bestemmende for kongruens med sætningens øvrige led. I (18) kan det ikke afgøres om det er determinativet *el* eller substantivet *chico* der er bestemmende for kongruens med det personlige pronomen *lo* der står i maskulinum singularis.

- (18) **El chico** evitó que **lo** insultaran (“**drengen** undgik at de fornærmede **ham**”)⁵

Derimod er det tilsyneladende determinativet og ikke substantivet i følgende NP (19) der er bestemmende for genus i adjektivet *peligroso*.

4. Dette forudsætter at *esta* osv. betragtes som ét tegn der har to funktioner

5. Mine fremhævelser.

- (19) **El/la testigo** resultó **peligroso/a** solo para quienes lo/la temían (“**vidnet** viste sig kun at være **farligt** for dem der frygtede ham/hende”)⁶

I modsætning hertil er det efter min opfattelse logisk at analysere determinativet som kerne i uafhængige relative ledsætninger ifølge dette kriterium. På spansk er de uafhængige relative ledsætninger indledt af den bestemte artikel i modsætning til på dansk hvor de indledes af et pronomen. I (10) er den uafhængige relative ledsætning subjekt, men den kan ikke analyseres som sådan ved hjælp af den traditionelle substantivanalyse. Denne analyse har nemlig for det første det problem at substantivsyntagmer pr. definition skal indeholde et substantiv. For det andet er den relative ledsætning pr. definition singularis, men artiklen *los* står i pluralis og kongruerer med verbalet *aparecen*. Konklusionen er altså at det ifølge kongruenskriteriet er determinativet der bør analyseres som kerne i dette eksempel.

Et andet kriterium er nødvendighed. Heltoft (1995: 7) definerer inden for rammerne af dependensgrammatikken den syntaktiske kerne som “en nødvendig, forudsat kategori”. Med dette udgangspunkt argumenterer han for at det er determinativet der er syntaktisk kerne i danske NPer. At determinativet er den nødvendige kategori, frem for substantivet, indebærer at NP ikke nødvendigvis skal indeholde et substantiv. På spansk kan determinativet efterfølges af for eksempel en relativ ledsætning som eksemplificeret i (10), en substantivisk ledsætning som i (9) eller et præpositionssyntagma som i (8).

I disse eksempler er det altså snarere determinativet end substantivet der er den nødvendige konstituent. Determinativet er i den forstand den konstituent der etablerer et NP. Om det at syntagmet ikke indeholder et substantiv så i nogle tilfælde forudsætter henvisning til en entitet beskrevet tidligere i teksten, må være et indholdsspørgsmål, snarere end et problem for syntaksen.

Diskussionen af de ovenfor nævnte kerneforhold bygger på den forudsætning at syntagmer kun har én kerne. En anden mulighed kunne

6. Mine fremhævelser.

være at forudsætte "dobbeltkerne". Radford (1993) foreslår en sådan analyse hvor NPer har to kerner der kaldes henholdsvis **immediate head** (umiddelbar kerne) og **ultimate head** (ultimativ kerne). Alle nedenstående syntagmer indeholder et substantiv, men de varierer mht. øvrige konstituenten.

- (20) Las casas° ("husene")
- (21) Muchas casas° ("mange huse")
- (22) Antiguas casas° ("gamle huse")
- (23) Casas° ("huse")

Ifølge Radford er (20) et determinativsyntagme, (21) et kvantorsyntagme, (22) et adjektivsyntagme og (23) et substantivsyntagme. Syntagmerne har det tilfælles at de er nominale udtryk (*nominals*) (Radford 1993: 97-98). Det er dette fællestræk som Radford gør eksplicit ved at indføre dobbeltkernebegrebet. I (20) er den umiddelbare kerne determinativet og den ultimative kerne er substantivet, i (21) er adjektivet den umiddelbare kerne og substantivet er den ultimative kerne osv. Nominale udtryk er derved karakteriseret ved at den ultimative kerne er et substantiv.

Hvis denne analyse overføres til spansk, opstår der det problem at den udelukkende medtager syntagmer der indeholder et substantiv som i (1) - (6). Den tager således ikke højde for at determinativet kan efterfølges af andet materiale end substantiver. Syntagmerne i (7) - (10) må i den forstand henhøre under en anden syntagmeanalyse. En konsekvens af Radfords analyse, og af andre analyser der fastholder substantivet som udtrykskerne, er at syntagmer der ikke indeholder et substantiv, må kategoriseres som elliptiske strukturer hvor substantivet er underforstået eller som substantiveringer. I den forstand er (8) og (10) elliptiske strukturer, hvorimod (7) og (9) er substantiveringer. Radford løser derfor ikke det syntaktiske kerneproblem.

En anden mulighed er at antage at når ikke alle NPer indeholder et substantiv, så har determinativanalysen større forklaringsværdi. Men her kan man så anføre at heller ikke alle NPer nødvendigvis indeholder et determinativ. Dette gælder for eksempel for subjekter der er efterstillet inakkusative verber som i (4) og (5) og for utællelige

substantiver der fungerer som direkte objekt som i (3). Hvis man i stedet for at betragte substantiver i sådanne eksempler som "bare substantiver" antager at de er indledt af en nulartikel, kan DP-analysen fastholdes. Konsekvensen heraf er altså at man både i substantiv- og determinativanalysen opererer med en udfyldt kategori; forskellen er blot at den udfyldte kategori i substantivanalysen er specificeret som substantiv, hvorimod den udfyldte kategori i determinativanalysen er uspecificeret. Værdien for nulartikel er diffus.

I henhold til principperne om ensartethed og generalisering i analyser bør der ikke opstilles flere kategorier end nødvendigt. Man kan overveje om udfyldte kategorier er i modstrid med disse principper. Det er en forudsætning for både substantivanalysen og determinativanalysen at man opererer med sådanne. I modsat fald er det tilsyneladende ikke muligt at gennemføre hverken den ene eller den anden analyse. Det skal altså kunne retfærdiggøres at det er nødvendigt for analysens gennemførelse at man regner med en udfyldt kategori.

Hvis man vælger at regne med nulartikel, er spørgsmålet om man skal gøre det i alle tilfælde hvor substantiver ikke er indledt af et determinativ. Flere studier i NP argumenterer for at nogle bare substantiver er inkorporeringer (jf. fx Korzen 1998, Korzen 2002). Korzen (1998: 100) skelner mellem tre konstruktionstyper som bare substantiver i singularis kan indgå i: inkorporeringskonstruktioner, styrelse for præposition eller som prædikativ/apposition/attributiv. Konsekvensen heraf er at det kun er i inkorporeringer at man ikke regner med nulartikel. Jeg er ikke i stand til på baggrund af mit nuværende kendskab til inkorporering at vurdere konsekvensen for min analyse af nogle bare substantiver som inkorporering, men min intuitive vurdering er at det hindrer en ensartet analyse af den størrelse som man kalder NP idet man stadig må regne med nulartikel ved bare substantiver i præpositionssyntagmer og i funktionerne prædikativ/apposition/attributiv.

En anden analyse af NP-struktur består i at regne med både DP og NP. I stedet for at lave en kategorisk karakteristik af den størrelse der enten er indledt af et determinativ, eller har et substantiv som kerne, foreslår Delsing (1993) i sin analyse af NP-struktur i de skandinaviske sprog at

foretage en distinktion mellem NP og DP med udgangspunkt i skellet mellem argumentative og ikke-argumentative ledfunktioner. Argumentative NPer omfatter for eksempel NPer i subjekt- og objektfunktion. Ikke-argumentative NPer er for eksempel prædikativ. Delsing (1993: 73) konkluderer at alle NPer i argumentative positioner er DPer, og at NPer i ikke-argumentative positioner kan være enten DPer eller NPer.

I sin sandsynliggørelse af denne antagelse forudsætter Delsing at alle argumentative NPer indeholder et determinativ. I de tilfælde hvor determinativet ikke kommer fonetisk til udtryk, indsættes en såkaldt default-artikel, nemlig en nulartikel som beskrevet ovenfor. For de ikke-argumentative NPer vedkommende forholder det sig således at de ikke behøver at indledes af et determinativ, men bliver det i nogle tilfælde. For eksempel indeholder deskriptive NPer i SP-funktionen et determinativ, hvorimod klassificerende NPer i SP ikke gør det ("hun er en idiot" <-> "hun er lærer"). NPer i ikke-argumentative positioner er derfor også DPer, ligesom argumentative NPer, hvorimod ikke-argumentative NPer uden determinativ er at analysere som NPer.

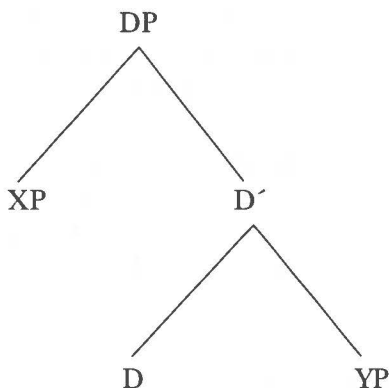
Ulempen ved denne analyse er at såkaldt bare substantiver ikke tilskrives en ensartet analyse. For at gøre dette muligt, bør man regne med en nulartikel ved alle bare substantiver. Derved opnår man en ensartet karakteristik af NP.

Mit udgangspunkt i dette afsnit var at finde en formel fællesnævner for syntagmerne i (1) - (10). At opfylde dette formål er ikke ligetil som diskussionen af forskellige kriterier viser. Den syntaktiske funktion som syntagmerne har tilfælles er at de udgør materiale til de led der kan betegnes som substantiviske. Jeg vil argumentere for at den størrelse der gør at de kan have denne funktion er determinativet. Med andre ord er determinativet den størrelse der etablerer syntagmet syntaktisk således at det kan fungere som sætningsled. Som udgangspunkt er determinativet en obligatorisk konstituent i NP, hvad enten det er et eksplicit determinativ eller en nulartikel. Jeg mener således at der er belæg for at regne med den udfyldte kategori nulartikel.

Efter min opfattelse er det vanskeligt at operere med både NP og DP som maksimale projektioner. Jeg vil derfor argumentere for én maxi-

mal projektion. Med udgangspunkt i kriteriet om nødvendighed mener jeg at syntagmerne i (1) - (10) er DPer. Det som jeg her betegner NP (dvs. teoretisk set DP) har således den basale struktur der er vist i figur 4:

Figur 4:



3. NPs semantik

Dette afsnit har som formål at diskutere mulighederne for på en ensartet måde at karakterisere den syntaktiske kategori NP på et semantisk grundlag.

NPs betydning er et kompleks bestående af betydningen af dets dele. En redegørelse for NPs betydning er dermed en redegørelse for betydningen af de dele som det består af. NP blev ovenfor karakteriseret syntaktisk som en grammatisk kategori der etableres af et determinativ. Det er altså determinativet der er udgangspunkt for en karakteristik af NPs betydning.

Det der ligger til grund for denne artikels tilgang til betydningsbegrebet er at grammatiske størrelser ikke har flere betydninger. Dette indebærer for eksempel at hver artikel kun har én konstant betydning. Det at NP altid indeholder et determinativ betyder altså at det har en konstant betydning. Determinativets funktion er at instruere modtager om at introducere en entitet⁷ i et diskursunivers. Forskellige

7. En entitet kan defineres som en størrelse der er bærer af egenskaber (Korzen 2002: 234).

determinativtyper instruerer modtager om at forstå entiteten på forskellig måde, dvs. entiteten skal forstås forskelligt afhængig af om NP indledes af for eksempel den bestemte artikel, en demonstrativ artikel eller nulartikel.

Den entitet der således indsættes i et diskursunivers, beskrives derved på forskellig måde afhængig af hvilke konstituenten determinativet følges af. Eksempel (1), (3) og (5) indeholder substantiver der beskriver entiteter. Men eksempel (2) og (4) indeholder både substantiv og adjektiv. Disse to konstituenten bidrager med hver deres betydning. I det følgende vil jeg redegøre for forholdet mellem disse to konstituenten, dvs. hvilken information de hver især bidrager med i fortolkningen af NP. Derefter vil jeg "mere tentativt" foreslå en analyse af NPer hvor determinativet efterfølges af en kompletiv ledsætning, sådan som det er tilfældet i (9).

3.1. Forholdet mellem substantiv og adjektiv

Både substantiver og adjektiver har leksikalsk betydning. Forholdet mellem betydningen af disse to størrelser kan beskrives langs to dimensioner. Man kan enten redegøre for betydningsforholdet med udgangspunkt i paradigmatiske relationer eller med udgangspunkt i syntagmatiske relationer.

3.1.1. Leksikalitet: paradigmatiske relationer

Man kan karakterisere leksikalsk betydning som en paradigmatiske relation hvori de leksemer der kan erstatte hinanden i et syntagma, indgår. Substantiver og adjektiver tilhører forskellige paradigmer. Det leksikalske forhold mellem disse to paradigmer består i at adjektiver subkategoriserer substantiver. For eksempel kan et substantiv subkategoriseres ved hjælp af et adjektiv som i (2).

I en analyse af forholdet mellem disse to konstituenten kan man anvende Zwicky's (1985: 4) indledende karakteristik af det begreb der kaldes den semantiske kerne. Den lyder som følger:

We could take the head/modifier distinction to be at root semantic: in a combination X+Y, X is the semantic head if, speaking very crudely, X+Y describes a kind of the thing described by X.

Ifølge denne karakteristik definerer et syntagma altså en underklasse af den ting som den semantiske kerne beskriver. Den anden konstituent, dvs. søsterkonstituenten, har så som funktion at modificere (i ordets generelle betydning) den semantiske kernes betydning, eller med andre ord at subkategorisere. Syntagmet *agua caliente* (“varmt vand”) beskriver en slags vand og ikke en “slags varmt”. Det er altså substantivet der er den semantiske kerne. Denne antagelse kan gives yderligere belæg ved hjælp af Cruses karakteristik af den semantiske kerne (Cruse 2000: 226):

The semantic head of a combination (construction) is the element which governs the semantic relations of the combination, viewed as a unit, with other elements or combinations.

Dette kan illustreres ved følgende eksempel:

(24) (?) **El pequeño libro** está durmiendo° (“**den lille bog** sover”)

Denne sætning er ikke meningsfuld da substantivet *libro* i syntagmet ikke semantisk harmonerer med resten af sætningen. Hvis substantivet udskiftes, for eksempel som i (25), giver sætningen mening.

(25) **El pequeño angel** está durmiendo° (“**den lille engel** sover”)

Sætningen i (24) kan derimod ikke gøres meningsfuld hvis adjektivet udskiftes da sætningen uafhængig af hvilket adjektiv der indsættes i stedet for *pequeño*, vil være semantisk uden mening hvis substantivet *libro* bibeholdes.

At det er substantivet og ikke adjektivet der beskriver en “slags ting”, hænger sammen med at det indhold som kan tilskrives substantivet som udgangspunkt beskriver en ting, en entitet, hvorimod adjektiver forudsætter en sådan entitet. Fauconnier (1994) foretager en basal skelnen mellem to måder hvorpå vi kan forstå entiteter. Grundlæggende er en entitet at forstå som en samling af egenskaber der er essentielle for at være den pågældende entitet. Denne læsning kalder Fauconnier for en rollelæsning. Disse egenskaber kan så samles i et bestemt individ. Dette er en værdilæsning.

Anderledes forholder det sig i eksempel (7) hvor determinativet følges af et adjektiv. Adjektiver beskriver egenskaber og ikke entiteter. Grundlæggende set er adjektivets semantiske funktion således at tillægge entiteter egenskaber. Derved skabes der underklasser til den type som den størrelse der beskriver en entitet, beskriver. En forudsætning herfor er at adjektiver, når de optræder i sætninger, implicerer at der er en størrelse i konteksten der beskriver en entitet som denne egenskab kan tillægges. I valensgrammatikken betegnes den enhed som disse to størrelser udgør som et **prædikativisk fundament** (Herslund & Sørensens 1996: 22). Dette er en betegnelse for den enhed som valensbæreren, her adjektivet, danner med et argument som det i særlig grad indgår i tæt forbindelse med, her substantivet.

3.1.2. *Leksikalitet: syntagmatiske relationer*

Forholdet mellem substantiv og adjektiv kan også analyseres med udgangspunkt i de syntagmatiske relationer som de indgår i, dvs. den relation der eksisterer mellem en sproglige størrelse og de sproglige størrelser som den er forbundet med i et sprogligt udtryk. Substantiver og adjektivers leksikalske betydning karakteriseres således i "relation til hinanden". Denne relation indebærer visse leksikalske begrænsninger da ikke alle substantiver og adjektiver frit kan kombineres. Det indebærer med andre ord selektionsrestriktioner, eller valensspecifikationer.

Valensteorien er hovedsageligt blevet anvendt til at analysere de leksikalske bindingsforhold der er mellem verbalet i en sætning og de øvrige konstituentter. Men ligesom verber har valens, har også andre leksikalske størrelser det. I et nominalsyntaxme som (26), er det enten substantivet *mujer* eller adjektivet *embarazada* der er valenskerne.

(26) Una mujer embarazada° ("en gravid kvinde")

I valensmæssig forstand kan kernebegrebet altså defineres som "det kombinatorisk set stærkeste element" (Heltoft 1996: 12), dvs. valenskerne er den konstituent der via sin valens, dvs. de leksikalske specifikationer, er afgørende for hvilke konstituentter der kan optræde i samme prædikation.

Cruse (2000) bruger betegnelserne *selector* og *selectee* til at karakterisere

forholdet mellem sådanne to konstituenten. *Selector*-konstituenten er karakteriseret ved at forudsætte et eller flere bestemte semantiske træk i en anden konstituent, *selectee*-konstituenten. Denne sidste konstituent indebærer derimod ikke bestemte, præciserbare forudsætninger. Cruces påstand er at det er adjektivet⁸ i NP der er *selector*, dvs. det der i denne sammenhæng betegnes som valenskerne.

I eksempel (26) kan man for substantivet *mujer* ikke beskrive et fællestæk som modificerende adjektiver skal have for at syntagmet er meningsfuldt. Mange forskellige adjektiver kan modificere substantivet *mujer*. Derimod kan for eksempel adjektivet *embarazada* kun modificere et begrænset antal substantiver, nemlig de substantiver hvis betydning kan beskrives som “mennesker af hunkøn i den fødedygtige alder”.

Forskellige adjektiver pålægger substantiver forskellige restriktionstyper i kraft af deres leksikalitet. For *embarazada*'s vedkommende pålægges substantivet en præcis restriktion fordi det har en temmelig snæver betydning. Andre adjektiver har en mere bred betydning. De er derfor ikke helt så restriktive; hvis de overhovedet kan siges at være det. Det gælder for eksempel *grande* i (27) – (29).

(27) Un gran hombre^o (“en stor mand”)

(28) Una gran casa^o (“et stort hus”)

(29) Un gran problema^o (“et stort problem”)

[GRANDE] kræver blot at substantivet skal være en entitet der kan vurderes i omfang, enten “i vigtighed” (27), fysisk (28) eller mentalt (29).

Et andet eksempel på et adjektiv der indebærer selektionsrestriktioner er *junto* (“sammen”). Dette adjektiv indebærer i sin leksikalitet den restriktion at den kategori som det tillægger en egenskab skal udgøre en flerhed af entiteter.

2.2. Kompletive ledsætninger

En ledsætning er en grammatisk størrelse der udgør en del af en overordnet sætning. For kompletive ledsætningers vedkommende ytrer

8. Jeg ser her bort fra andre modifikatortyper end adjektiver.

dette sig på den måde at de udgør substantiviske sætningsled i en overordnet sætning⁹.

Sætninger generelt er karakteriseret ved at beskrive situationer, bestående af relationer mellem entiteter. Da ledsætninger er karakteriseret ved at være en del af en overordnet sætning, er den situation som en ledsætning beskriver, karakteriseret ved at være en del af en "overordnet situation"; en situation i en situation. Da de led som komplette ledsætninger udfylder, er substantiviske sætningsled, skal den situation som komplette ledsætninger beskriver, forstås som en entitet.

Begrebet entitet er et bredt begreb der ikke kun omfatter "konkreter" som mennesker, dyr, ting osv., men også begreber og situationer. Entiteter kan altså forstås som både 1., 2. og 3. ordensentiteter (Lyons 1977: 438-452). En situation er en 3. ordensentitet¹⁰. Et af kendetegnene for disse entiteter er at de kan tillægges en sandhedsværdi.

I fortolkningen af eksempel (9) er det bl.a. denne information som modtager benytter sig af. NP indeholder to grammatiske størrelser: et determinativ og en kompletiv ledsætning. Determinativet instruerer modtager om at introducere en entitet i et diskursunivers. Den komplette ledsætning instruerer modtager om at forstå denne entitet på en særlig måde. Nemlig som en situation.

4. Konklusion

Ovenfor blev NP defineret som en syntaktisk kategori. Determinativet er kerne i denne kategori, derfor er DP den teoretisk passende term. Det er determinativet der etablerer syntagmet som syntaktisk kategori.

Grammatiske størrelser er i henhold til principperne om ensartethed og generalisering karakteriseret ved at have én konstant betydning. NP har en konstant betydning idet de altid indeholder et determinativ,

9. Relative ledsætninger adskiller sig herfra ved at kunne fungere som attributiv til et substantiv. Man kan derfor sige at de indirekte er en del af en overordnet sætning.

10. Ifølge Lyons (1977: 445) er entiteter generelt karakteriseret ved at have eksistens om end 3. ordensentiteters eksistens kun er "indirekte".

hvad enten dette er eksplicit udtrykt sprogligt, eller der er tale om nul-artikel.

Determinativet er udgangspunktet for fortolkningen af NP, men en mere præcis betydning er et kompleks af betydningen af NPs dele. Som eksempel herpå er det dels illustreret hvordan konstituenterne substantiv og adjektiv bidrager til konstruktionen af betydning, dels hvordan komplektive ledsætninger bidrager til fortolkningen.

Henvisninger

- Abney, S. (1986). *Functional Elements and Licensing*. Paper presented to GLOW 1986, Gerona, Spain.
- Asher, R. E. & J. M. Y. Simpson (red.) (1994). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press Ltd.
- Cruse, D. A. (2000). *Meaning in Language*. Oxford: Oxford Linguistics.
- Dam, H. (2001). *A Referential Analysis of Definite Noun Phrases in Spanish*. Upubliceret Ph.D.-afhandling. Handelshøjskolen i Århus.
- Delsing, L. (1993). *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages*. Malmö: University of Lund.
- Eguren, L. (1989). Algunos datos del español en favor de la hipótesis de la frase determinante. *Revista Argentina de Lingüística* 5 (1-2). 163-203.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heltoft, L. (1995). Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg. I M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik* 3. Odense: Odense Universitetsforlag. 7-34.
- Herslund, M. & F. Sørensen (1996). Adjektivernes valens i fransk. I K. V. Durme (red.) *Adjektivernes valens, Odense Working Papers in Language and Communication*, 12. 21-48.
- Herslund, M. (red.) (1996). Valens og transitivitet. *Det franske sprog*, kap. IV. København: Handelshøjskolen i København.
- Hewson, J. (1991). Determiners as Heads. *Cognitive Linguistics*, 2-4. 317-337.
- Hudson, R. A. (1987). Zwicky on Heads. *Journal of Linguistics* 23. 109-132.

- Jensen, K. (1990). *Spansk basisgrammatik*. København: Akademisk forlag.
- Korzen, I. (1998). At tale om ting. *Copenhagen Working Papers in LSP*. København: C. A. Reitzel, vol. 2. 207-266.
- Korzen, I. (2002). Noun incorporation in Italian. I M. Herslund & O. N. Thomsen (red.) *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, vol. 32.
- Lyons, J. (1977). *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Madsen, J. K. (1989). *Syntaktisk analyse af spansk*. Københavns Universitet, Humanistisk Fakultet.
- Martín Gaité, C. (1996). *Lo raro es vivir*. Barcelona: Editorial Anagrama.
- Radford, A. (1997). *Syntactic theory and the structure of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radford, A. (1993). Head-hunting: on the trail of the nominal Janus. I G. G. Corbett, N. Fraser & S. McGlashan (red.) *Heads in Grammatical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thrane, T. (1980). *Referential-semantic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thrane, T. (1983). On the Universality of AUX. *Acta Linguistica Hafniensia*, København: The Linguistic Circle of Copenhagen, vol. 18/2. 154-200.
- Zwicky, A. M. (1985). Heads. *Journal of Linguistics* 21. 1-29.

Forslag til en enhedsbetydning for det refleksive pronomenen i spansk

Lotte Dam

1. Indledning

Refleksive sætninger i spansk har været genstand for stor interesse i lingvistikken, hvilket nok bl.a. hænger sammen med at det refleksive pronomenen kan optræde i så mange forskellige kontekster. Refleksive sætninger findes i såvel det talte som det skrevne sprog og i alle teksttyper, i såvel almensprog som i fagsproglige tekster. Hvad angår den lingvistiske kontekst, er det karakteristisk for spansk at med undtagelse af nogle ganske få kan alle verber optræde med et refleksivt pronomenen, også de intransitive verber. (1) - (6) viser det refleksive pronomenen i forskellige kontekster:

- (1) María se peina. 'María reder sig.'
- (2) María se asusta. 'María bliver forskrækket.'
- (3) María se duerme. 'María falder i søvn.'
- (4) Se vende piso. 'Lejlighed sælges/til salg.'
- (5) Se ve al niño. 'Man ser/kan se barnet./'barnet bliver set.'
- (6) Aquí se vive bien. 'Her lever man godt.'

Som udgangspunkt kan man i hvert fald ud fra de danske oversættelser observere nogle semantiske forskelle mellem sætningerne, men der er også syntaktiske forskelle. (2) - (6) illustrerer det forhold at det refleksive pronomenen indgår i sætninger hvis betydning divergerer fra hvad der forstås som kanonisk refleksiv, som den der findes i (1).

Et af de spørgsmål der melder sig, er om det er muligt at lave en klar typologi over refleksive konstruktioner, og – i fald man opstiller en typologi – hvad det refleksive pronomenen betyder, herunder om det har mere end én betydning (er polysemt eller homonymt). I lingvistiske fremstillinger og grammatikker opereres der ofte med typer som **egent-**

lige reflexive sætninger, passive sætninger og upersonlige sætninger. Det kan være svært at gennemskue om disse betegnelser indebærer at det reflexive pronomen har flere betydninger, eller om der blot er tale om den semantiske forskel der er mellem forskellige sætninger hvori det reflexive pronomen indgår. Betegnelser som **passivmærke** synes at pege i retning af at det reflexive pronomen skulle have forskellige betydninger.

Det reflexive pronomen i spansk kan indgå i en række kontekster og generere en række forskellige betydninger, som naturligvis er relevante at beskrive, men det er ikke entydigt hvilke kriterier der skal ligge til grund for en typologi. I reglen ses en sammenblanding af syntaktiske og semantiske kriterier, sandsynligvis fordi de syntaktiske ikke synes tilstrækkelige. Fx kan (7) generere flere betydninger:

- (7) Se hundió el barco. 'skibet sank.'/'man sænkede skibet.'/'skibet blev sænket.'

Denne sætning kan have hvad man kan kalde en intransitiv betydning, en upersonlig eller en passiv betydning. Pga. de forskellige betydningers divergens kategoriseres eksemplet dog nogle gange flere steder (som svarende til (2) og (4)). Kriteriet herfor er af semantisk karakter, og ikke syntaktisk. – Verbet *hundir* er et divalent verbum, og med dette som udgangspunkt analyseres sætningen syntaktisk på samme måde, uanset hvilken betydning der etableres. (1) og (2) anses af nogle som tilhørende to typer fordi subjektsreferenten ikke har den samme rolle i de to sætninger: i (1) er subjektsreferenten agentiv og udfører en handling rettet mod sig selv, hvilket ikke er tilfældet i (2). Verberne *peinar* og *asustar* er begge divalente verber og analyseres på samme måde, og hvis man klassificerer de to eksemplerne som to forskellige typer, er kriteriet udelukkende semantisk. Der synes heller ikke at være enighed om hvorvidt det reflexive pronomen har mere end én betydning. Traditionelt foretages en overordnet inddeling af reflexive sætninger i typer hvor alle personer er mulige, og typer hvor kun 3. person er mulig; sidstnævnte drejer sig om sætninger med en passiv eller upersonlig betydning. Som udgangspunkt kunne man forestille sig at det reflexive pronomen betyder én ting i førstnævnte type, og en anden ting i sidstnævnte type, hvor der kunne være tale om en

grammatikalisering i stil med den der har fundet sted i dansk, hvor det refleksive pronomen udover at fastholde sin form og betydning som reflektivt pronomen har udviklet sig til det passive *s*-morfem. Imidlertid opereres der med tre kontekster, repræsenteret ved (4) – (6), og spørgsmålet er hvilken betydning der er fælles i disse tre eksempler. Fx er det tvivlsomt om (6) kan karakteriseres som passiv. Afhængig af den kontekst der fremkommer i eksempler hvor alle personer er mulige, etableres en bestemt betydning, jf. betydningsforskellen mellem fx (1) og (3). Nogle kunne også her argumentere for en betydningsopdeling. Med udgangspunkt i princippet om at der ikke bør opstilles flere kategorier end nødvendigt, bør man tage én kategori som udgangspunkt og undersøge om det er tilstrækkeligt. Kun hvis analyse af data viser at denne ikke er tilstrækkelig, bør der opstilles flere. I det konkrete tilfælde bør man således først undersøge om man kan finde en enhedsbetydning for det refleksive pronomen. Det er det der er denne artikels ærinde. Det er naturligtvis et krav til denne enhedsbetydning at den kan forklare alle forekomster og samtidig være så snæver og indholdsrig som mulig. Ifølge denne artikel er det kombinationen af denne specifikke betydning og de øvrige betydningsdele i en sætning der giver anledning til betydningen i den enkelte refleksive sætning.

Graduale betragtninger af forskellige refleksive sætninger kan bruges til at give et diakront billede, og evt. vise de enkelte skridt ind i forskellige lingvistiske kontekster, jf. fx Falk & López Machado (1999). “Det nye” i de forskellige udviklingstrin er ikke nødvendigvis at det refleksive pronomen ændrer betydning og ender som en grammatikaliseret størrelse med passiv betydning, men at det indgår i nye lingvistiske kontekster med en betydningsændring af den situation (‘state of affair’) der udtrykkes i sætningen, til følge, dvs. at det refleksive pronomen igennem sin udviklingsperiode kan have haft en konstant betydning. Denne betydning kan godt være den samme selv om visse konstruktioner er “låst fast”, fx den “type” som (4) repræsenterer, hvor man godt kan sige at når det refleksive pronomen indgår i denne lingvistiske kontekst, ender det altid med en upersonlig/passiv betydning. Afhængig af definition kan dette kaldes grammatikalisering.

En funktionel tilgang, der beskæftiger sig med hvilke muligheder sproget har for at udtrykke et bestemt indhold, kunne finde frem til

at det reflexive pronomer bl.a. har som funktion at **passivere, gøre upersonlig og intransitive**. Der er her ikke tale om **betydninger** der på forhånd eksisterer i det reflexive pronomer, men om betydninger som det reflexive kan være med til at generere **pga.** sin betydning. Denne artikel beskæftiger sig især med det reflexive pronomers betydning, og kun med funktionerne i den forstand at den viser eksempler på hvordan forskellige indhold etableres.

2. Det reflexive pronomers betydning

Ideen om en enhedsbetydning er i overensstemmelse med instruktionssemantikken, der er denne artikels teoretiske udgangspunkt.¹ Den enhedsbetydning som foreslås for det reflexive pronomer, skal være **instruktionel**. Den har til opgave at instruere en modtager om at **gøre** noget i den mentale model som modtager skaber af situationen.² Det synes ikke at være nogen nem opgave at fastlægge betydningen for et morfem som det reflexive pronomer, der optræder i så mange forskellige kontekster. Som allerede nævnt, må formuleringen nødvendigvis være tilstrækkelig bred til at kunne forklare de forskellige betydninger og samtidig så specifik som mulig.

Tentativt kan pronomenerne inddeles i to typer: dem der indfører noget nyt (indefinitte og interrogative pronomener), og dem der instruerer modtager om at skabe en relation til noget allerede aktualiseret, altså med en deiktisk funktion (fx personlige, possessive pronomener og reflexive pronomener). Førstnævnte må siges at have leksikalsk betydning, mens sidstnævnte må have grammatisk betydning. Om det reflexive pronomer kan man sige at det skaber en relation til subjektet, eller mere konkret til den entitet som subjektet realiserer, dvs. subjektreferenten. Med udgangspunkt i et eksempel som (1) kan man helt enkelt sige at det reflexive pronomer udsender en instruks til en modtager af et sprogligt udtryk om at modtager skal anskue noget som en refleks af noget – nemlig subjektreferenten, i (1) *María*. At denne referent skal reflekteres, vil sige at den skal optræde to gange i

-
1. For en mere detaljeret beskrivelse af denne tilgang se fx Dam (2001), hvori der dog er anvendt termen **interpretationsproces** i stedet for termen **interpretation**.
 2. Tilgangen til denne artikel er således kognitiv.

den mentale model som modtager skaber. I (1) forstås den fx én gang som Agent og én gang som Goal³. I det pågældende eksempel opstår der derved en identifikationsrelation mellem verbets to aktanter, altså koreference. Denne artikel foreslår følgende instruktionelle værdi for det refleksive pronomen:⁴

genoptag den entitet som subjektet realiserer, i den mentale model

Den foreslåede instruks, som i virkeligheden mere eller mindre er en instruktionel udgave af traditionelle beskrivelser af det refleksive pronomen, som **det refleksive pronomen reflekterer subjektet** o. lign., kan måske virke lidt overordnet i forhold til at den skal dække så mange forskelligartede eksempler, men som det vil blive forsøgt sandsynliggjort i denne artikel, kan denne specifikke betydning **sammen med** de øvrige informationer i det sproglige udtryk give anledning til en række forskelligartede betydninger. Hvis det forholder sig sådan, er der ikke nogen grund til at operere med mere end ét refleksivt pronomen.⁵ Det følgende afsnit har som formål at sandsynliggøre artiklens hypotese. Dette sker gennem en analyse af en række eksempler.

3. Eksempelgennemgang

Det første eksempel repræsenterer en kanonisk reflektiv sætning:

- (8) ¿Qué sucede con el barbero mismo, se afeitó o no se afeitó?
'Hvad sker der med barberen selv, barberer han sig eller barberer han sig ikke?' (<http://www.ciudadfutura.com/matematicas/problemas/p22.html>)

Verbet i (8) – *afeitar* – er divalent, og i betydningstabelleringen ved modtager at han/hun skal lokalisere en Aktant 1 og en Aktant 2 – en der bar-

3. I artiklen anvendes Diks (1997) terminologi om de semantiske roller.

4. Udover den grammatiske betydning bærer de forskellige personformer af det refleksive pronomen naturligvis også på persondeiktiske informationer.

5. Det refleksive pronomen som det indgår i de såkaldte fødte refleksive verber, altså verber der kun findes i reflektiv form, anses som værende indgæet i en leksikalisering, og det falder derfor uden for den foreslåede analyse.

berer og en eller noget der bliver barberet. Der er ikke noget eksplicit subjekt, og vi “overfører” *el barbero mismo* fra den foregående tekst til subjekt. I dette subjekt lokaliserer vi Aktant 1. Tilbage er der nu kun det reflexive pronomer, der her analyseres som objekt – eller i hvert fald markerer dette valensled, dvs. kommer til at blokere for det.⁶ Modtager får herfra en instruks om at genoptage subjektsreferenten, altså Aktant 1. Aktant 2 skal også lokaliseres, og sætningen levner ikke andre muligheder end i objektet/det reflexive pronomer, og der opstår nu en identifikation mellem verbets to aktanter: Det er den samme person der barberer og bliver barberet. Eksemplet repræsenterer en kanonisk reflexiv sætning, hvor subjektsreferenten (Aktant 1) har en agentrolle og udfører en handling rettet mod sig selv – det reflexive pronomer – og denne handling er af samme karakter hvad enten Aktant 2 er den samme som Aktant 1, eller om aktanten er en anden, som i (9):

(9) El barbero afeitado a los clientes. ‘Barberen barberer kunderne.’

Imidlertid kan alene tilstedeværelsen af et adverbial ændre betydningen:

(10) El barbero se afeitado en otra barbería. ‘Barberen bliver barberet i en anden barbersalon.’

Modtager trækker i interpreteringen af (10) på de samme informationer som i (8), og derudover på informationen fra adverbialet. (10) fortolkes ikke som en kanonisk reflexiv sætning idet subjektsreferenten *el barbero* ikke selv udfører verbalhandlingen, men blot initierer den. Det er alene informationen fra adverbialet der trækker betydningen i den retning. Eksemplet illustrerer at blot små sproglige ændringer i konteksten kan medføre betydningsændringer, og at det ikke synes hensigtsmæssigt af denne grund at opstille nye typer.

(11) Lech Walesa se afeitado el bigote. ‘Lech Walesa barberer overskægget/sit overskæg (af).’
(<http://www.elcipsenelpatio.com.ar/metele/archives/000642.html>)

6. Dvs. når der sker et sammenfald mellem verbets aktanter, lukkes der af for en ny referent.

Modtager lokaliserer i dette eksempel Aktant 1 og Aktant 2 i hhv. subjektet og objektet. Modtager får en instruks om at genoptage subjektsreferenten og skal nu etablere en meningsfuld betydning. Som udgangspunkt er der ikke flere valensled. Imidlertid udgør legemsdele og lign. relationelle substantiver og indgår i en helhed-del-relation med den person de udgør en del af. Dette medfører at *afeitar's* valens øges pga. *bigote*. Der er således tale om en slags afledt valens for *afeitar*, når objektet betegner del-delen af helhed-del-relationen, således at det her antager et tredje valensled. Se optræder her som indirekte objekt. Det er på baggrund heraf meningsfuldt at forstå subjektsreferenten som Possessor, således at (11) er et eksempel på ekstern possession, hvor Possessor altså ikke kommer til udtryk i samme nominalsyntaxme som Possessum (dvs. som sekundært led), men som et argument til verbet (jf. Herslund & Baron 2001).

- (12) El personaje no se asusta. 'Personen bliver ikke forskrækket.'
(<http://www.imaginaria.com.ar/06/9/marino3.htm>)

I (12) har verbet – *asustar* – samme valensspecifikationer som verbet i (8), og sætningsanalysen må være den samme. Nogle mener at et eksempel som dette repræsenterer en anden type reflektiv konstruktion end (8) fordi Aktant 1 ikke er agentiv – verbalhandlingen er ikke den samme som i et eksempel som (13):

- (13) El personaje asusta al niño. 'Personen forskrækker barnet.'

Dette kriterium for en betydningsopdeling beror dog udelukkende på en forskel i de to verbers leksikalske betydning. Også i (12) er verbet divalent, og Aktant 1 og Aktant 2 skal lokaliseres. Aktant 1 findes i subjektet. Modtager står som i (8) tilbage med det reflektive pronomen som objekt og får instruks om at genoptage subjektsreferenten, og der opstår igen en identifikation mellem de to aktanter. Den betydning der etableres, skal være meningsfuld, og det er ikke en meningsfuld betydning at subjektsreferenten forskrækker sig selv. Modtager etablerer i stedet en betydning som svarer til "personen bliver forskrækket", hvor Aktant 1 således ikke har rollen Agent, men rollen Processed. I et eksempel som (12) kan man godt sige at det reflektive pronomen er intransitiverende, men, som nævnt, går dette på funktion og ikke på

en på forhånd eksisterende betydning i det reflektsive pronomen. Ved at genoptage subjektet blokeres der for en aktant der er en anden end den der realiseres af subjektet. Man kan sige at der opstår en medial betydning.

Det kan diskuteres om verbet *asustar* kan siges at have en anden betydning når det optræder med det reflektsive pronomen end når det optræder uden. Måske har det altid den samme betydning, og betegner en bestemt følelse der opstår. I (12) kommer "handlingen" fra subjektet i den forstand at det er en følelse der opstår der, og handlingen bliver inden for subjektet, mens den i (13) forårsages af en Agent eller evt. Force. Ifølge Herslund (1996: 39) udgør objektet i en transitiv sætning det fundamentale argument; det er kombinationen af dette led og verbet der bestemmer verbets præcise fortolkning. Modtageren af et sprogligt udtryk etablerer en betydning der er meningsfuld og relevant; så til trods for at de informationer modtager skal trække på i betydningsetableringen af fx (8) og (12) er meget lig hinanden, er resultatet af interpreteringen af verbalhandlingerne forskelligt. Dette skyldes udelukkende kombinationen af verbets leksikalske betydning og det der udsættes for verbalhandlingen, og har ikke noget med det reflektsive pronomen at gøre. Det samme illustreres af følgende eksempler:

(14) Me levanto temprano y vengo cada mañana caminando desde mi casa. 'Jeg står tidligt op og går herhen hver dag hjemmefra.'
<http://www.stylusart.com/entrevista/elestudio/portoles/portoles.htm>

Også et eksempel som (14), der grammatisk set ligesom (12) svarer til (8), kunne kategoriseres som en anden type end et eksempel som (8) med den begrundelse at *levantar*- handlingen i dette eksempel skulle være anderledes end den der finder sted i et ikke-reflekstivt eksempel som det følgende:

(15) Levanto la mesa. 'Jeg stiller bordet op.'

Men *levantar* kan som *asustar* siges at have den samme betydning i (14) og (15), men fordi den aktant der udsættes for den handling som ver-

bet beskriver, er forskellig af karakter, sker handlingen på forskellige måder. – Det er det fundamentale argument der sammen med verbet præciserer verbets betydning, uanset om dette er det reflektive pronomen eller et substantiv. Også hvis man kun ser på substantiverne, er den endelige betydning afhængig af det fundamentale arguments karakter. I forbindelser som *levantar la voz* (“at hæve stemmen”) og *levantar la vista* (“at hæve blikket”), *levantar protesto* (“at optage protest”) og *levantar una prohibición* (“at ophæve et forbud”) synes betydningen også at divergere fra (15), og konsekvensen kunne være at man opererede med et utal af forskellige betydninger.⁷ Mht. (14) og (15) kan man sige at hvis man rejser en genstand, sker det på en konkret fysisk ydre måde, fx med hænderne (jf. (15)), mens det sker via besked fra hypofysen hvis det er subjektreferenten selv der bliver udsat for handlingen (jf. (14)).

I det følgende eksempel er verbet trivalent:

- (16) Quiero enviarme mi propio archivo. ‘Jeg vil sende min egen fil til mig.’ (<http://www.opem.com.ar/LOGOS/>)

Modtager søger tre aktanter: en der sender, noget der sendes, og en der sendes til. Aktant 1 er jeg-personen i subjektet. Aktant 2 infereres til at være *mi propio archivo* (det reflektive pronomen bærer ikke på kasus). Subjektreferenten genoptages, og da Aktant 3 som den eneste mangler at blive identificeret, forstås det at det er subjektreferenten selv der sendes noget til. Der er altså sammenfald mellem Aktant 1 og Aktant 3. Det reflektive pronomen analyseres som indirekte objekt (eller markerer dette led og kommer derved til at blokere for det). I det næste eksempel er verbet også trivalent:

- (17) (...) y necesito comprarme un coche nuevo. ‘(...) og jeg har brug for at købe mig en ny bil.’
(<http://www.accessible.org/entorno/consultas/consulta-uno.htm>)

Comprar-situationen indebærer tre aktanter: en der køber, noget der

7. Artiklen påstår ikke at der ikke eksisterer polysemi; blot at man ikke kan opstille en ny betydning for hver lille nuance.

købes, og en der købes af. Aktant 1 lokaliseres som før i subjektet, og Aktant 2 i *un coche nuevo*. Aktant 3 skal nu lokaliseres, men da det ikke er meningsfuldt at man køber noget af sig selv, bevirker genoptagelsen af subjektsreferenten ikke at denne også skal forstås som Aktant 3. Vi får i eksemplet ikke at vide hvem Aktant 3 er. Det er i stedet meningsfuldt at subjektsreferenten er den der købes til. Det refleksive pronomen analyseres her som fri dativ fordi den der købes til, ikke er indbefattet af verbets aktantspecifikationer.

I (18) optræder verbet *dormir*, der har to valensskemaer: et monovalent og et divalent. Begge synes at kunne føre frem til betydningen:

- (18) Un peligroso descuido casi le costó la vida y la casa al señor ..., **quien en estado de ebriedad se durmió mientras fumaba un cigarrillo**, ... 'En farlig uopmærksomhed var ved at koste manden livet og hjemmet ... som i beruset tilstand faldt i søvn, mens han røg en cigaret.' (<http://www.ni.elnuevodiario.com.ni/archivo/2002/marzo/13-marzo-2002/sucesos/sucesos4.html>)

Med udgangspunkt i den monovalente udgave er det fristende at klassificere den refleksive form af *dormir* som et **refleksivt verbum** idet det refleksive pronomen ikke udfylder/blokerer for noget valensled som i de ovenstående eksempler med divalente verber, men blot "hører med" til verbet. Nogle grammatikere/lingvister siger blot at sammen med intransitive verber kan det refleksive pronomen angive begivenhed, mens den ikke-refleksive form angiver tilstand (jf. også *ir* og *irse*). Ifølge denne artikel sker interpreteringen af eksemplet på samme måde som i de tidligere analyserede eksempler. Stadig med udgangspunkt i den monovalente udgave søges der én aktant. Denne lokaliseres i subjektet. Modtager får nu fra det refleksive pronomen en instruks om at genoptage subjektsreferenten. Der skal ikke lokaliseres flere aktanter, og der kan derfor ikke opstå nogen identifikation mellem to aktanter. Genoptagelsen synes i stedet at forårsage en **forstærkning** af Aktant 1. I ikke-refleksiv form har *dormir*'s ene aktant rollen Zero, men genoptagelsen af aktanten synes at tilføre den rollen Processed (der **sker** noget med aktanten), som er en "stærkere" semantisk rolle end Zero.

Med udgangspunkt i den divalente udgave af *dormir* søger modtager to

aktanter. Genoptagelsen af subjektsreferenten bevirker da at der som i fx (8) opstår en identifikation mellem verbets to aktanter. Handlingen udgår fra den samme aktant som den sker for. Betydningsmæssigt sker der her det samme som i (12), nemlig at verbalhandlingen synes at være en anden end i et ikke-refleksivt eksempel, hvilket er endnu et eksempel på at det er det fundamentale arguments karakter der bestemmer verbets præcise fortolkning, jf. (19):

(19) El señor durmió al niño. ‘Manden fik barnet til at sove.’

Det synes ikke muligt at afgøre hvilket af de to valensskemaer modtager inddrager som information i betydningsetableringen idet begge – som det fremgår af analysen – synes at kunne føre frem til den samme betydning.

Det følgende eksempel repræsenterer endnu en betydning som det refleksive pronomen kan være med til at generere:

(20) Hannibal se comió a casi todos. ‘Hannibal spiste næsten alle sammen.’

(http://www.ciudad.com.ar/ar/portales/noticias/nota_cobranded/0,1498,16974,00.html)

Verbet i (20) er divalent. Aktant 1 lokaliseres i subjektet. Genoptagelsen af subjektsreferenten bevirker i dette eksempel ikke at der forstås en kanonisk refleksiv betydning. For det første er der endnu et nominalsyntaxme i sætningen (*a casi todos*) der også udgør en aktant, og da verbet er divalent, og den ene aktant er lokaliseret, må dette nominalsyntaxme udgøre den anden aktant, altså Aktant 2, og for det andet giver det ikke mening at subjektsreferenten skulle spise sig selv. Da der nu ikke er flere aktanter, bevirker genoptagelsen af subjektsreferenten ikke at denne skal forstås som sammenfaldende med en anden aktant, men derimod at Aktant 1 på en eller anden måde bliver forstærket. Måske kan man sige at aktanten udover at være Agent også bliver en slags Recipient. Dette fænomen betegnes undertiden som interessens dativ. Der er tale om en fri dativ. Denne kan i øvrigt indgå sammen med et indirekte objekt der betegner en Possesor:

- (21) Mariano, el perro se me ha comido la cena. ‘Mariano, hunden har spist min mad.’
 (<http://personall.iddeo.es/fjm/chi171.txt>)
- (22) Pedro de la Rosa ... , que se ha tenido que retirar del Gran Premio en el transcurso de la tercera vuelta cuando se ha salido de pista, ‘Pedro de la Rosa ... , som blev nødt til at trække sig ud af grandprix’et i tredje omgang hvor han kørte af banen,’ (<http://deportes.lycos.es/es/ce/multi/0,2911,5284240,00.html>)

Salir sammen med det refleksive pronomener etablerer ofte en betydning i retning af at **noget kommer ud/går ud/går af på en utilsigtet måde**. Denne utilsigtethed opstår som følge af verbets leksikalske betydning og det refleksive pronomens instruktionelle betydning. *Salir* er monovalent, og modtager søger én aktant, som i (22) lokaliseres i subjektet som subjektsreferenten *Pedro de la Rosa*. Det er denne aktant modtager skal genoptage. Da verbets betydning imidlertid ikke levner flere muligheder mht. aktanter, synes der ligesom i (18) med *dormir* at ske det at genoptagelsen forstærker referentens semantiske rolle – den ændres til at være Processed. Det at der *sker* noget med eller for subjektsreferenten giver her betydningen at verbalhandlingen i en eller anden forstand er utilsigtet, ureguleret el. lign.

Det næste eksempel har hvad man kan kalde en passiv eller upersonlig betydning:

- (23) ... lo que a su vez implica que se vendieron 6.424 vehículos menos. ‘... hvilket på sin side betyder at der blev solgt 6424 køretøjer færre.’
 (<http://economia.123.cl/actualidad/columnas/bolsillo.htm>)

I (23) er verbet trivalent. Verbets leksikalske betydning implicerer at Aktant 1 er en person (en sælgehandling kan kun foretages af personer), og denne aktant realiseres typisk af subjektet. Den aktant som denne ledfunktion realiserer – *6.424 vehículos* – er imidlertid ikke af en sådan karakter, og kan ikke være Aktant 1. Sætningen er kun mulig, dvs. korrekt, pga. det refleksive pronomens tilstedeværelse idet det i en sætning bestående af kun et subjekt og et transitivt verbum kun

kan være subjektet der realiserer Aktant 1, og et eksempel som (24) er slet ikke muligt:

(24) * 6.424 vehículos vendieron. ‘6424 køretøjer solgte.’

Det er altså det refleksive pronomer der “flytter” aktanterne. I (23) kan man sige at det refleksive pronomer “hjælper” os til at forstå 6.424 *vehículos* som Aktant 2. Dette kan ske på følgende måde: det refleksive pronomer instruerer modtager om at genoptage subjektsreferenten, altså 6.424 *vehículos*. På baggrund af den leksikalske information fra verbet *vender* om at Aktant 1 skal være en person, forstår modtager ikke en kanonisk reflektiv betydning hvor der er referencesammenfald mellem to aktanter; i stedet “transponeres” subjektsreferenten nu til at være Aktant 2 (det der købes). Aktant 1 mangler nu at blive lokaliseret, men da der ikke er flere syntaktiske muligheder i sætningen, genererer modtager i betydningen en ukendt Aktant 1.⁸ Den agerende aktant i situationen er nedtonet i et eksempel som dette, mens Goalrollen er fremhævet, og den betydning der etableres, benævnes ofte som en passiv betydning.⁹ Men som det fremgår af argumentationen, er det det refleksive pronomers betydning i kombination med informationer fra konteksten der fremkalder denne betydning. Formelt er der ikke forskel på den kontekst som (23) repræsenterer, og en kontekst med hvad der kan betegnes som en medial betydning, hvilket et eksempel som (25) illustrerer:

(25) Se hundió el barco. ‘man sænkede skibet.’/‘skibet sank.’

I (25) kan som udgangspunkt etableres to meningsfulde betydninger på baggrund af den sproglige information der er tilstede. *Hundió* er et divalent verbum, og modtager vil søge at lokalisere en Aktant 1 og en Aktant 2. Det er også en information at *el barco* er subjekt, og at subjektsreferenten skal genoptages. *Hundió* implicerer en aktant der synker, og der er ikke andre aktanter i sætningen end *el barco* der kan udfylde denne rolle. Dette nominalsyntagme bliver derved Aktant 2.

8. Hermed menes at modtager ved at der er en Aktant 1, men ikke kan lokalisere den.

9. Modtager får heller ingen informationer der kan føre til en lokalisering af verbets Aktant 3 – altså den der sælges til.

Aktant 1 mangler nu at blive lokaliseret. Her kan man både forestille sig den situation at skibet sank af egen kraft (selvfølgelig forårsaget af noget) og hvor det således har rollen Processed, og man kan forestille sig den situation at der var en agerende aktant der udførte handlingen, uden at denne dog ekspliciteres, altså en passiv betydning, hvor *el barco* har rollen Goal. De to betydninger svarer til "skibet sank" og "skibet blev sænket" på dansk. Sprogligt er de to betydninger begge mulige. Sidstnævnte betydning fremkommer på samme måde som betydningen i (23), hvor man genererer en ukendt agent fordi man om *hundir*'s leksikalske betydning ved at den kan implicere en agent. Men i modsætning til (23) ved man også at *hundir*-situationen kan finde sted uden at der er en agent. I nogle tilfælde er konteksten tilstrækkelig informativ til at den ene betydning synes mest relevant; fx kan den favorisere den ene betydning ved ordstillingen. Prototypisk står subjektet i en sætning på 1. pladsen og realiserer Aktant 1, mens objektet står længere til højre og realiserer Aktant 2. Ordstillingen i *el barco se hundió* favoriserer den mediale betydning – men den garanterer den ikke, jf. (26), hvor noget andet i konteksten, nemlig tilstedeværelsen af et adverbial der udtrykker hensigt, kun muliggør én betydning:

- (26) El Parque Marino Bamburi, en Mombasa, fue lugar de celebración **cuando un barco de 12 metros se hundió para ayudar** a la reconstrucción de un arrecife de coral que está desapareciendo. '... da en båd på 12 meter blev sænket ned for at hjælpe ...' (<http://www.planetunderwater.com/main/1,article,UNID,26F92230B6BD1073C1256C68004F0934.html>)

Traditionelt siges det at (23) repræsenterer en type hvor Aktant 2 kun kan udgøres af en ikke-person, eller i hvert fald ikke en bestemt person fordi den passive betydning ellers kunne forveksles med en kanonisk reflexiv betydning. Dette er imidlertid ikke korrekt, hvilket (27) illustrerer:

- (27) Procedentes sobre todo de ... y Bulgaria, las mujeres se venden en subasta entre 1.000 y 2.500 dólares ...a los proxenetes kosovares. 'kvinderne, der især kommer fra ... og Bulgarien, bliver solgt på auktion for mellem 1000 og 2500 dollars ... til kosovoske ruffere.' (<http://www.iespana.es/yonquijote/page24.html>)

Her synes konteksten at indeholde tilstrækkelig information til at modtager ikke står over for en ambiguitet. I det hele taget er det sjældent at der i en reflektiv sætning opstår ambiguitet, jf. Pountain (1998).

(28) adskiller sig kun fra (27) i den del af konteksten som falder uden for subjekt, reflektivt pronomen og verbal, men her etableres en kanonisk reflektiv betydning:

(28) Las mujeres se venden ... Aquí en los estados Unidos las mujeres se van al mejor postor se olvidan de los sentimientos. 'Kvinder sælger sig ... her i USA går kvinderne til højeste bud de glemmer følelserne.'

http://klve.netmio.com/messageboard/thread_list/1,1726,SI3-ID13264,00.html

Som tidligere nævnt, kan en mere funktionel tilgang beskæftige sig med hvilke muligheder sproget rummer for at udtrykke et bestemt indhold. Vil man fx udtrykke en passiv betydning, kan man bruge et reflektivt pronomen i en bestemt kontekst, jf. fx (23). Har man brug for at denne passiv skal angive en handlingsanvisning, kan man sætte verbet i konjunktiv. Dette ses hyppigt inden for fagsproglige tekster, jf. følgende eksempel fra en juridisk tekst:

(29) Aplíquense los artículos 35, 46 y 47 de este Reglamento. 'Anvend paragraf 35, 46 og 47 fra denne anordning.'

(<http://www.um.es/dabiolo/estatutos.htm>)

Eksempel (30) falder i form ikke sammen med et kanonisk reflektivt eksempel:

(30) ... se anestesió al paciente '... patienten blev bedøvet.'

(http://www.encolombia.com/endodoncia1_materiales6.htm)

Det reflektive pronomen optræder her sammen med et verbal i singularis, *a* og et nominalsyntaxme med trækket [+Hum], og betydningen er altid passiv eller upersonlig. Uanset om dette anses for at være en grammatikalisering eller ej, kan det forklares hvordan det reflektive pronomens betydning kan føre frem til den betydning der fremkommer i eksemplet. I (30) er verbet divalent. *A* markerer at *el paciente* står som

objekt, og da et sådant stort set aldrig kan realisere Aktant 1¹⁰, ved man at det må udgøre Aktant 2. Det refleksive pronomener giver en instruks om at subjektsreferenten skal genoptages, men i det pågældende eksempel findes der slet ikke noget subjekt – hverken eksplicit eller implicit – som modtager kan genoptage. Resultatet bliver i stedet at man genererer en ukendt Aktant 1 i betydningen som i (23). Også i dette eksempel er agenten således nedtonet, mens Goalrollen er fremhævet, og betydningen kan karakteriseres som passiv.

- (31) ... porque, dicen, dijeron, que aquí se duerme bien, muy bien.
'... fordi de siger, de sagde, at her sover man godt, meget godt.'
(<http://servicios.diariovasco.com/pg020813/prensa/noticias/Gente/200208/13/DVA-GEN-164.html>)

(31) indeholder ligesom (18) en form af *dormir* og et refleksivt pronomen. Teoretisk set kunne verbalhandlingen godt betyde det samme som i (18) (med implicit subjekt), men defaultbetydningen er ikke den samme, men i stedet hvad man kan kalde en upersonlig betydning. Det synes at være kombinationen af flere forhold der er årsag til denne betydning. Det er naturligvis en forudsætning at der ikke er noget eksplicit subjekt. Den anvendte tempus synes også at have en betydning. *Presente* bruges om forhold der er gældende i ytringssituationen, fx om generelle forhold, hvorfra der er en sammenhæng til det upersonlige. Adverbiet *bien* kan også spille ind: mådesadverbierne synes ikke prototypisk kombinerbare med 'falde i søvn'-betydningen. Mht. aktantforholdet, søger vi én aktant.¹¹ Som i bl.a. (23) genererer modtager en ukendt aktant fordi han/hun ikke kan lokalisere den aktant der som følge af det refleksive pronomens instruks skal lokaliseres.

4. Konklusion

Artiklen har gennem en eksempel gennemgang søgt at sandsynliggøre følgende hypotese: Det refleksive pronomener i spansk har en enhedsbetydning, **genoptag den entitet som subjektet realiserer, i den mentale**

10. *Haber's* objekt er en undtagelse.

11. Det divalente *dormir* lades her ude af billedet.

model, og det er kombinationen af denne og de øvrige (især) lingvistiske forhold der afgør hvilken betydning der etableres. Det der især synes at være afgørende, er verbets leksikalske betydning, herunder dets aktantspecifikationer. At det ikke alene drejer sig om den del af den leksikalske betydning der går på aktantspecifikationer, afspejles i forskellen i betydningen mellem fx (1) og (2), hvor verbet i begge tilfælde implicerer to aktanter, men hvor der etableres to forskellige betydninger. I nogle tilfælde synes det refleksive pronomen at blokere for en mulig referent, men dette er ikke pronomenets **betydning**, men en konsekvens af at subjektsreferenten bliver genoptaget. Pronomenets betydning gør at det kan **bruges** i forskellige sammenhænge, fx til at intransitivere eller gøre en sætning upersonlig, men der er ikke tale om betydninger der på forhånd ligger i det refleksive pronomen.

Henvisninger

- Dam, L. (2001). *En instruktionssemantisk analyse af 'ser + participio' i spansk*. Upubliceret Ph.d.-afhandling. Aalborg Universitet.
- Dik, S. (1997). *The Theory of Functional Grammar, Part I*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Falk, J. & C. López Machado (1999). La pasiva analítica y la pasiva refleja: Dos formas, dos contenidos. I J. Nystedt (red.) *Acta fra XIV Skandinaviska romanistkongressen*. Stockholm, august 1999.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herslund, M. (red.) (1996). Valens og transitivitet. *Det franske sprog*, kap. III. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (red.) (1997). Diatese. *Det franske sprog*, kap. IV. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & I. Baron (2001). Introduction. *Dimensions of possession*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mendikoetxea, A. (1999a). Construcciones inacusativas y pasivas. I I. Bosque & V. Demonte (red.). *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. 2. 1575-1629. Madrid: Espasa Calpe.
- Mendikoetxea, A. (1999b). Construcciones con *se*: Medias, pasivas e impersonales. I I. Bosque & V. Demonte (red.) *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. 2. 1631-1722. Madrid: Espasa Calpe.
- Pountain, C. J. (1998). La supuesta ambigüedad del reflexivo español.

Actes du XXXII^e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, vol. VII. 615-623.

Sperber, D. & D. Wilson (1995). *Relevance. Communication & Cognition*. Oxford: Blackwell. (2. udg.).

Passiv på spansk: nogle betragtninger om diskursfunktion

Susana S. Fernández

1. Indledning

Denne artikel har til formål at redegøre for nogle midtvejsresultater fra mit Ph.D.-projekt. I det seneste nummer af dette tidsskrift skitserede jeg det teoretiske grundlag for mit arbejde og de forskellige problemer og mangler, som jeg har fundet i den traditionelle behandling af emnet. Det har været disse mangler, som har inspireret mig til at arbejde videre med passive konstruktioner, selvom så meget er blevet skrevet om emnet i tidernes løb.

Jeg mener ikke, at manglerne skyldes andre lingvisters fejl eller inkompetence. Alt afhænger af det paradigme, som man arbejder inden for. Og specielt på spansk er passiv generelt blevet behandlet ud fra et sætningsperspektiv og med vægt på syntaks og form. Generativismen med sin skarpe adskillelse af syntaksen fra semantikken har sat sit præg. Men tiderne skifter: i de sidste årtier har kognitiv- og tekstlingvister bidraget med et nyt syn på sproget, som har udvidet vores arbejdsfelt fra sætningsniveauet til tekstniveauet.

Mit Ph.D.-projekt er netop inspireret af disse teorier og forsøger at bidrage med en diskursanalyse af de passive konstruktioner på spansk. Jeg finder det ikke tilstrækkeligt at kigge på disse sætningers struktur og beskrive dem ud fra eksempelvis hvilken slags subjekt de har, eller ud fra relevante aspekter ved verbet såsom tempus, modus, aspekt og aktionsart. Det er ikke nok at forklare, hvorfor et bestemt hjælpeverbum bliver brugt i en passiv sætning, eller hvorfor partiklen *se* kan have en passiv betydning. Alt dette er allerede blevet gjort med større eller mindre held, og det er denne type betragtninger, som fylder de fleste sider om passiv i de spanske grammatikbøger.

Jeg vil i stedet analysere passive konstruktioner i deres kontekst: hvordan relaterer de sig til de omkringliggende sætninger, og hvornår vælger man i det hele taget at bruge dem i stedet for andre slags konstruktioner.

2. Beskrivelse af projektet

2.1. *Teoretisk udgangspunkt*

Den første del af mit projekt har til hensigt at karakterisere de passive konstruktioner ud fra et kognitivt synspunkt (for en redegørelse, se Fernández 2002b). Det vigtigste ved denne karakterisering er, at de to passive konstruktioner (perifrastisk og reflektiv) betragtes som to forskellige konceptualiseringer af verbalsituationen. De er semantisk forskellige med medfølgende forskellige pragmatiske anvendelser i teksterne. Dette lyder måske selvindlysende, men den spanske grammatiske tradition har faktisk ofte anset (og behandlet) dem som synonymmer.

Jeg baserer min kognitive analyse på først og fremmest Langackers (1991) og Kemmers (1993) arbejde (den sidstnævnte i forhold til den reflektive passiv) og inddrager begrebet **perspektiv** (Cornelis 1997) som et basalt redskab til definition af passiv.

Jeg inddrager også i diskussionen de synspunkter, som diverse funktionalister har fremført i løbet af de sidste årtier. Det drejer sig om Foley & Van Valin (1984), Givón (1981), Shibatani (1985), Keenan (1985), Haspelmath (1990), etc. I store træk kan man sige, at disse lingvister har diskuteret de passive konstruktioners centrale diskursfunktioner ud fra et typologisk perspektiv.

Alt det ovennævnte udgør min undersøgelses teoretiske grundlag, som jeg har skildret mere detaljeret i tidligere artikler (Fernández 2001, 2002a, 2002b). Her vil jeg koncentrere mig om den tekstuelle tilgang og præsentere nogle empiriske resultater, dvs. den anden del af mit projekt. Jeg kan endnu ikke fremvise konkrete kvantitative og statistiske resultater, da den del af analysen endnu ikke er færdig. Derfor er de påstande, som jeg fremlægger i afsnit 2.3., baseret på mine foreløbige iagttagelser af de empiriske data.

2.2. Empirisk undersøgelse

2.2.1. Datakilde

Den anden og centrale del af mit projekt består i en empirisk undersøgelse baseret på et omfattende tekstkorpus. Til dette formål har jeg benyttet en elektronisk database udarbejdet af Syntaksgruppen på Universidad de Santiago de Compostela. Databasen BDS (“Base de Datos Sintácticos del Español Actual”) er ganske unik, da den er et fuldt ud syntaktisk annoteret og digitaliseret tekstkorpus.

BDS indeholder 1.450.000 ord fra 34 tekster inden for 4 forskellige genrer:

- skønlitteratur (noveller, romaner og teaterstykker)
- sagprosa
- journalistik (aviser)
- talesprog (semiplanlagte interviews)

Teksterne er nutidige (de strækker sig fra 1981 til 1991) og repræsenterer både iberisk og latinamerikansk spansk i lige fordeling. De indeholder ca. 160.000 sætninger, som hver især er blevet analyseret manuelt og senere digitaliseret. BDS muliggør søgning på forskellige konstruktionstyper, som vises i deres tekstmæssige kontekst.¹

2.2.2. Mine data

Fra hele databasen har jeg til min undersøgelse valgt 12 værker² inden for de 4 genrer fra både Spanien og Latinamerika. Det har givet ca. 4500 sætningseksempler fordelt på følgende konstruktionstyper:

1. For en mere omfattende beskrivelse af BDS se Rojo (2001) eller besøg www.bds.usc.es

2. Værkerne er:

– Sagsprosa:

Martín Gaité, Carmen (1988). *Usos amorosos en la postguerra española*. Barcelona, Anagrama, (USOS).

Paz, Octavio (1983). *Tiempo nublado*, Barcelona, Seix Barral, (TIEMPO).

– Skønlitteratur:

Aldecoa, Josefina (1986). *Porque éramos tan jóvenes*, Barcelona, Seix Barral (JOVENES).

Bioy Casares, A. (1986). *Historias desafortunadas*, Alianza, Madrid, (HISTORIAS).

Colinas, A. (1986). *Larga carta a Francesca*, Barcelona, Seix Barral, (CARTA).

Cortázar, Julio (1981). *Queremos tanto a Glenda*, Madrid, Alfaguara, (GLENDA).

García Morales, A. (1985). *El sur (seguido de Bene)*, Barcelona, Anagrama, (SUR).

- a) perifrastisk passiv
- b) reflektiv passiv
- c) aktive sætninger med foranstillet DO
- d) upersonlige konstruktioner med **uno** ('man')
- e) upersonlige konstruktioner med **tú/vos** ('du')
- f) upersonlige konstruktioner med 3. person flertal

Det har været et svært metodologisk spørgsmål at beslutte, hvor omfattende mit korpus skulle være, og hvor mange sætninger jeg skulle analysere for at opnå nogle pålidelige resultater. Et klart svar har jeg hverken fundet i den specialiserede litteratur eller hos de lingvister, jeg har konsulteret. Dog har jeg fået to vigtige råd: at man ikke kan stræbe efter at være repræsentativ, men at man bør prøve at være udtømmende.

Med disse råd i tankerne har jeg bestemt mig for at begrænse mit korpus til de 12 ovennævnte værker, men at inkludere hver eneste sætning med de ovennævnte konstruktionstyper. På denne måde prøver jeg at opnå en vis objektivitet: jeg tillader mig ikke at kassere de eksempler, som ikke lige stemmer overens med min teori eller mine hypoteser. Tværtimod skal alle eksempler analyseres og inkluderes i de statistiske resultater – og hvis nogle afviger, skal de forklares³. Desuden har jeg samlet et så stort antal eksempler, at mine resultater efter al sandsynlighed vil være statistisk signifikante.

Man kan spørge, hvorfor jeg har medtaget alle konstruktioner fra a) til f), når mit arbejde – ifølge titlen og mine egne bemærkninger

Poniatowska, Elena (1987). *Querido Diego, te abraza Quiela y otros cuentos*, Madrid, Alianza-Era, (DIEGO).

– Talesprog:

Barrenechea, Ana María (ed.) (1987). *El habla culta de la ciudad de Buenos Aires. Materiales para su estudio* (tomo 2). Buenos Aires, Inst. de Fil. y Lit. Hispánicas "Dr. Amado Alonso", (BAIRES).

Esqueva, Manuel y Cantarero, Margarita (eds.) (1981). *El habla culta de la ciudad de Madrid. Materiales para su estudio*, Madrid, CSIC (Miguel de Cervantes), (MADRID).

– Journalistik:

La Voz de Galicia (30/10/91) (1VOZ).

La Voz de Galicia (22/11/91) (2VOZ).

3. Men uden at glemme, at man i diskursanalyse tit arbejder med tendenser og ikke faste regler!

– kun handler om passiv. Svaret på dette spørgsmål ligger i den slags analyse, som jeg gerne vil lave. Jeg har nævnt, at jeg har til hensigt at gøre rede for passivens diskursfunktion, og dette kan kun opnås via en sammenligning med relaterede konstruktioner (dvs. konstruktioner som grammatikbøgerne ofte præsenterer som nære synonyme med passiv). For god ordens skyld skal det nævnes, at jeg også har tallene for de totale antal almindelige aktive konstruktioner (både transitive og intransitive), som mine tekster indeholder. På grund af mængden er de aktive sætninger ikke inkluderet i min egen database.

2.2.3. *Analysens variable*

Efter at have udtaget eksemplerne fra BDS var det næste skridt i processen at udarbejde min egen database, hvor jeg for hver sætning registrerede værdier for en række variable. En kopi af variabeloversigten vedlægges som Bilag 1.

Variablene indeholder bl.a. information om de forskellige nominale syntagmer i sætningerne (syntaktisk funktion, position i forbindelse med verbet, person, tal, grammatisk form, semantisk type, etc.), verballedet (tempus, aspekt, modus, form, aktionsart, hjælpeverber, verbalperifraser, transitivitet, etc.) og nogle generelle sætningstræk (diskursplacering, polaritet, modale værdier og syntaktisk form).

Inkluderet i disse variable er to diskursmålinger udviklet af Givón (1983): **referential distance** og **topical persistence**. Deres formål er at måle henholdsvis hvornår den nominale referent er blevet nævnt i den foregående tekst, og hvor mange gange referenten bliver nævnt igen i den efterfølgende tekst⁴. Disse to mål antyder tilsammen, hvor **tematisk** referenten er. Både i mit eget og andre lingvisters arbejde (Myhill 1992, Hidalgo 1994, etc.) har disse mål vist sig relevante i studiet af passiv. Mere om dette i næste afsnit.

2.3. *Diskursanalysen*

2.3.1. *Aktive konstruktioner vs. passive konstruktioner*

Når man studerer passive konstruktioner, skal man som det første prøve at adskille dem fra de aktive sætninger. Langacker har beskrevet den

4. For en mere detaljeret beskrivelse af disse to målinger se Givón (1983) eller Myhill (1992).

aktive transitive sætning som den kanoniske måde at konceptualisere en verbalhandling på. Perspektivet er agentens (dvs. den aktive participant som påvirker en anden participant) og bevæger sig i samme retning som energien: fra kilden til målet. Dette er kognitivt set den mest basale måde at konceptualisere en verbalhandling på, da den aktive participant er den mest fremtrædende (den er animeret, bevægelig, viljestærk, ofte menneskelig) og udgør derfor det naturlige udgangspunkt. Den perifrastiske passiv på spansk er blevet beskrevet som en 180° vending af denne naturlige retning: patienten konstrueres nu som perspektivpunkt. Spørgsmålet er nu, hvilke faktorer – diskursive eller andre – der fremkalder dette anderledes perspektiv?

Den refleksive passiv adskiller sig fra aktiv ved, at den repræsenterer en ringere udarbejdelse af verbalsituationen (Kemmer 1993). Den er desuden mere kompleks end den perifrastiske konstruktion. På den ene side kan den også perspektivere patienten (se eksempel (1)), og på den anden side kan den simpelthen udtrykke eksistensen af en verbalsituation ('event-reporting') uden at fokusere på eller på nogen måde at fremhæve patienten (se eksempel (2)).

- (1) Este espermato inactivo **se introdujo** luego en huevos no fecundados de variedad Legholm (blanca), para modificar su información genética, y recién entonces **se fertilizaron** con espermato de la misma variedad. (Revista Dimensión Tecnológica, año 1, núm. 12, pág. 11)
(‘Denne inaktive sæd blev introduceret i ubefrugtede Legholm æg (hvide) med henblik på at modificere deres genetiske information, og først bagefter blev de befrugtet med sæd af samme slags.’)
- (2) No sé hasta qué punto **se puede aprender un idioma** en tres años. (MADRID 393-29)
(‘Jeg ved ikke, hvorvidt man kan lære et sprog på tre år.’)

I analysen af de patientperspektiverende konstruktioner er Givóns mål for topikalitet helt centrale. Jeg har fundet, at patientperspektiverende konstruktioner bruges, når patienten er meget tematisk. Det viser sig i mine data ved, at patienten i disse konstruktioner har en kort referential distance (den er lige blevet nævnt i den foregående tekst) og

en høj topical persistence (den fortsætter som tema i de efterfølgende sætninger). Når agenten er til stede (den udelades normalt altid i reflektive passive sætninger og ofte i de perifrastiske), viser målingerne, at patienten er mere tematisk end agenten.

Patientperspektiverende passive konstruktioner har derfor en organiserende funktion i teksterne, da de gør det muligt at fastholde temaet i subjektfunktionen, som er den syntaktiske funktion, der normalt bærer sætningstemaet (se eksempel (3)).

- (3) Su padre, Cándido, murió a pocos metros de donde se cometió el homicidio del miércoles. Estaba tumbado sobre la carretera C-550 y fue **arrollado** por un automóvil. (2VOZ: 26,1,3,25)
(‘Hans far, Cándido, døde få meter fra det sted, hvor drabet blev begået i onsdags. Han lå på C-550 landevejen og blev kørt over af en bil.’)

Med andre ord kan den spanske perifrastiske passiv og nogle anvendelser af den reflektive passiv betragtes som **topikalisierende**. I det næste afsnit forsøger jeg at adskille disse to konstruktioner fra hinanden.

2.3.2. *Perifrastisk passiv vs. reflektiv passiv*

Dansk råder over præcis de samme slags passive konstruktioner som spansk: en perifrastisk passiv (blive + participium) og en reflektiv passiv (-s formen). Heltoft & Falster Jakobsen (1996) har fastslået, at de udgør et modus-system med to poler: subjektiv og objektiv modus. Den danske perifrastiske passiv fremhæver, at det kun drejer sig om den talendes perspektiv (subjektiv modus), mens s-passiven antyder, at der er en anden bevidsthed til stede udover den talendes. Det kan dreje sig om en generel narrator i generiske sætninger eller om en særlig fiktionsnarrator (objektiv modus).

- (4) Indledningen **bliver skrevet** til sidst. (Heltoft og Falster Jakobsen 1996:203)
(5) Indledningen **skrives** til sidst (ibid.)

I (4) er det kun den talende, som er ansvarlig for indholdet, mens påstanden i (5) stammer fra enten den talende eller en norm.

Herslund (1997, 2000) mener præcis det samme om de to franske passive konstruktioner. Han taler dog ikke om modus men om modalitet og definerer desuden den subjektive og objektive modalitet som henholdsvis direkte og indirekte erfaring.

Det er nærliggende at tro, at det samme gør sig gældende for spansk, da konstruktionerne etymologisk set er ens. Det gør det dog ikke efter min opfattelse. Den spanske perifrastiske passiv mangler den subjektive fremhævelse, som den danske og den franske tilsyneladende har. Den er lige så assertiv som en almindelig deklarativ sætning⁵. I hvert fald kan jeg ikke finde noget som helst spor af subjektiv modalitet hverken i diskurskonteksten eller ud fra min egen lingvistiske intuition.

Den spanske refleksive passiv har – ligesom på de to andre sprog – en generisk og en specifik variant. Ifølge mine iagttagelser udtrykker den specifikke variant ikke objektiv modalitet, mens den generiske gør. Derfor er skellet mellem objektiv og subjektiv modalitet også relevant på spansk, men ikke når det drejer sig om at sammenligne den perifrastiske og den refleksive passiv. Skellet er derimod nyttigt, når de refleksive generiske konstruktioner skal adskilles fra andre generiske sætninger på spansk. Jeg vender tilbage til dette emne i afsnit 2.3.4.

Et andet forsøg på at adskille perifrastiske og refleksive passive konstruktioner stammer fra Moortgats (1991) arbejde om rumænsk. Han hævder, at der er tale om en forskel mellem **kategoriske udsagn** (i den perifrastiske passiv) og **tetiske udsagn** (i den refleksive). Et kategorisk udsagn er komplekst og består i, at man fastlægger en entitet og senere siger noget om den (*topic-comment sentences*). I modsætning hertil er det tetiske udsagn enkelt og fastslår blot eksistensen af en entitet eller en handling (*presentational og event-reporting sentences*).⁶

Her viser passiv på spansk sig igen at fungere anderledes end i nært

5. Jf. Heltoft & F. Jakobsens påstand om dansk: "the function of the periphrastic passive is not to manifest the assertive speech-act frame of declarative sentences, but to emphasize that only the speaker's perspective is involved" (1996: 208).

6. Om tetiske vs. kategoriske udsagn kan man bl.a. læse i Kuroda (1972) og Lambrecht (1994).

beslægtede sprog. Den perifrastiske passiv udtrykker ganske vist kategoriske udsagn, men den refleksive passiv kan både udtrykke tetiske og kategoriske udsagn. Eksempel (1) viser en kategorisk reflektiv passiv. Det er netop den kategoriske refleksive passiv, som kan sammenlignes med den perifrastiske passiv på spansk.

Jeg vil forsøge at beskrive forskellen mellem den perifrastiske konstruktion og den kategoriske patientperspektiverende refleksive konstruktion med brug af Hopper & Thompsons (1980) parametre om transitivitet. Disse forfattere påstår i deres berømte artikel, at transitivitet udgør et kontinuum og kan måles ved hjælp af en række faktorer:

	<i>HIGH</i>	<i>LOW</i>
<i>A. Participants</i>	<i>2 or more participants, A and O</i>	<i>1 participant</i>
<i>B. Kinesis</i>	<i>action</i>	<i>non-action</i>
<i>C. Aspect</i>	<i>telic</i>	<i>atelic</i>
<i>D. Punctuality</i>	<i>punctual</i>	<i>non-punctual</i>
<i>E. Volitionality</i>	<i>volitional</i>	<i>non-volitional</i>
<i>F. Affirmation</i>	<i>affirmative</i>	<i>negative</i>
<i>G. Mode</i>	<i>realis</i>	<i>irrealis</i>
<i>H. Agency</i>	<i>A high in potency</i>	<i>A low in potency</i>
<i>I. Affectedness of O</i>	<i>O totally affected</i>	<i>O not affected</i>
<i>J. Individuation of O</i>	<i>O highly individuated</i>	<i>O non-individuated</i>

Ifølge mine data rangerer den perifrastiske konstruktion højere på transitivitetsskalaen end den refleksive passiv. Der er en stærk tendens til, at den perifrastiske konstruktion i højere grad end den refleksive er telisk, punktuelt, positiv, realis og uden modalverb. En anden vigtig forskel vedrører patientens natur. Den perifrastiske patient er i modsætning til den refleksive oftest stærkt påvirket af verbalhandlingen (fysisk eller mentalt). Den er også individualiseret og singularis. En af mine variable, som har vist sig af stor betydning i denne sammenhæng, er "referentialitet". Variablen adskiller nominaler, som refererer til en bestemt entitet (referentielle nominaler), fra nominaler, som refererer til mere abstrakte entiteter såsom begreber, generiske entiteter, og nominaler, som er inkorporeret i verbet og som sammen med verbet udgør et komplekst prædikat (irreferentielle nominaler). Den reflek-

sive patient er ofte irreferentiel, især i efterstillet position, men også i de topikaliserende anvendelser, som dette afsnit handler om.

De ovennævnte faktorer forklarer i vid udstrækning forskellen mellem den topikaliserende refleksive passiv og den perifrastiske passiv. Der findes dog en lille rest af eksempler, som virker sværere at forklare. Det er specielt bemærkelsesværdigt, at en perifrastisk og en reflektiv passiv af og til sideordnes (eksemplerne (6) og (7)), også når agenten er den samme i begge tilfælde:

- (6) La cocina es complicada, espectacular. Parece la cocina de un gran hotel. Es la hora de la tranquilidad. La comida ya **ha sido servida**, el servicio de comedor ya se **ha recogido**. (Cela, *Pabellón de reposo*, s. 116)
(‘Køkkenet er kompliceret, imponerende. Det ligner et køkken på et stort hotel. Nu er der stille. Maden er allerede blevet serveret, servicet er ryddet af.’)
- (7) ... la adquisición, posesión y consumo de “cannabis” **debe despenalizarse** y su comercio **debe ser regulado**. (2VOZ: 67, 2,1,28)
(‘... køb, besiddelse og brug af “cannabis” bør afkriminaliseres, og handel med cannabis bør reguleres.’)

Den eneste og ikke helt tilfredsstillende forklaring, som jeg indtil videre har, er, at det måske er et spørgsmål om stil, hvor man undgår at gentage den samme konstruktion to gange. Haspelmath (1990) påstår, at selvom forskellige passive konstruktioner stammer fra forskellige morfologiske kilder, er resultatet det samme i alle tilfælde. Det er jeg ikke enig i (jeg nævnte tidligere, at det drejer sig om forskellige konceptualiseringer), men det er muligt, at de talende til en vis grad abstraherer fra nogle forskelle i bestemte situationer. Man skal også huske, at disse konstruktioner var tæt relateret til hinanden på latin. Monge (1955) gør opmærksom på, at den refleksive form på latin ikke kunne udtrykke de sammensatte tider. Denne funktion blev alene varetaget af den perifrastiske form. Desuden havde den perifrastiske form nogle mediale værdier udover dens passive værdi.

2.3.3. *Perifrastisk passiv vs. foranstillet DO*

Flere forfattere (fx. López Meirama 1997) har påpeget, at den aktive konstruktion med foranstillet DO (8) (herefter FDO) er mere produk-

tiv på spansk end den perifrastiske passiv og kan anses som erstatning for den sidstnævnte i talesprog.

- (8) Un lleno casi total **registró** ayer el Auditorio de Galicia, con motivo del concierto que ofreció la Orquesta Virtuosi di Praga. (1VOZ 37-3-1-1)
(‘Der var næsten udsolgt i går i Auditorio de Galicia til koncerten med Orquesta Virtuosi di Praga.’)

Det er naturligt, at de to konstruktioner bliver sammenlignet, da patienten tematiseres i begge tilfælde. De empiriske data viser imidlertid, at de to konstruktioner langt fra deler samme diskursfunktion. Tværtimod findes der næsten ingen FDO-eksempler i teksterne, hvor man intuitivt kunne parafrasere med en passiv.

Det er korrekt, at FDO er mere hyppig i talesprog end den perifrastiske passiv, men det betyder ikke, at den erstatter den. Forklaringen på den lave anvendelse af perifrastisk passiv i talesprog må søges i talesprogets natur. Muligvis i det faktum, at i talesprog bibeholdes samme referent ikke i lang tid som tema (husk, at den spanske perifrastiske passiv bruges med meget tematiske patienter).

Den første store forskel mellem de to konstruktioner består i, at agenten er til stede og bibeholder sin subjektfunktion i FDO-sætningerne, mens den perifrastiske passiv ofte mangler agenten. Desuden er agenten ofte en 1. eller 2. person i FDO, mens dette nærmest er pragmatisk umuligt i den perifrastiske passiv.

- (9) Todo lo tienes que ir aprendiendo tú solo. (1VOZ: 32, 3, 1, 26)
(‘Alt må du selv lære.’)
(10) A Molondro lo conozco muy bien ... (1VOZ: 43, 1, 6, 25)
(‘Molondro kender jeg meget godt ...’)

Nogle gange mangler agenten i FDO-sætninger, da det drejer sig om en upersonlig konstruktion med fx *haber que*. Disse sætninger kan heller ikke passiviseres.

- (11) Eso **hay que** evitarlo. (1VOZ: 19, 2, 1, 35)
(‘Det må man undgå.’)

Hvad angår patienten, er denne ofte et ubestemt eller demonstrativt pronomen i FDO, hvilket er uhyre sjældent i den perifrastiske passiv.

- (12) **Eso** creía yo. (USOS: 83-22)
(‘Det tænkte jeg.’)
- (13) ... formas de vida que **nada** tienen que ver con el espíritu de la Falange. (USOS: 24, 11)
(‘... livstile som intet har tilfælles med Falanges ånd.’)

I det hele taget er patienten i FDO knap så tematisk som den passive patient ifølge Givóns mål for referential distance. Den passive patient (subjektet) er ofte Ø anaforisk på grund af sin korte referential distance (se eksempel (3)), hvilket ikke lader sig gøre i FDO.

Generelt kan man sige om FDO, at konstruktionen udviser alle træk af det, som Givón (1994) kalder inverse voice. I inverse voice er patienten tematisk, men agenten bibeholder sin subjektstatus og en vis topikalitet. Det er præcis det, der sker i FDO.⁷

2.3.4. *Refleksiv passiv⁸ vs. diverse upersonlige konstruktioner*

Til sidst vil jeg redegøre for forskellen mellem den refleksive passiv og en række upersonlige konstruktioner, som den normalt sammenlignes med.

Jeg har allerede nævnt, at den refleksive passiv har en specifik og en generisk variant. Hvad angår den generiske variant, er det blevet påpeget, at den er synonym med de upersonlige konstruktioner med *uno*, *tú* og 3. person flertal, som også udtrykker en generalisering.

For at skelne mellem den refleksive passiv og de upersonlige konstruktioner vil jeg anvende begreberne om subjektivitet og objektivitet, som

7. Jf. Hidalgo (1994) som foreslår, at den spanske perifrastiske passiv med agent kan betragtes som inverse voice. Dette kan desværre ikke underbygges typologisk, da det i inverse voice på andre sprog gælder, at agenten bibeholder den verbale konkordans og patienten sin status som O.

8. For en redegørelse af hvilke slags konstruktioner, jeg inkluderer i begrebet **refleksiv passiv**, se fx Fernández (2002a).

blev diskuteret i afsnit 2.3.2. Jeg vil dog foretrække at tale om **evidentialitet** frem for modalitet. Evidentialitet defineres som informationskildens udtryk (Nuyts 1992). I subjektiv evidentialitet er informationskilden den talende, mens der i objektiv evidentialitet inddrages en tredjepart. I generaliseringer udgøres tredjeparten af samfundsregler, metoder, rutiner eller simpelthen 'hearsay'.

Jeg vil påstå, at den generaliserende refleksive passiv er et grammatikaliseret udtryk for objektiv evidentialitet. Dette er i overensstemmelse med Heltoft & Falster Jakobsens og Herslunds påstande om dansk og fransk. Upersonlige konstruktioner med *uno* og *tú* udgør derimod et grammatikaliseret udtryk for subjektiv evidentialitet⁹. Konstruktionen med 3. person flertal er mindre subjektivt ladet end de andre to. Man kunne måske anse den for at være neutral, men den er i hvert fald ikke objektiv. Den har desuden en ikke-generaliserende anvendelse, som *uno* og *tú* mangler (fx i *Llaman a la puerta*).

I modsætning til de upersonlige konstruktioner opnår generaliserende *sesætninger* en modal værdi (både epistemisk og deontisk) på grund af deres objektive element.

Normalt anses de fleste europæiske sprog for kun at udtrykke evidentialitet via leksikalske midler (såsom adverbier), men man kan hævde, at evidentialiteten er grammatikaliseret på spansk i de pågældende konstruktioner. For en lignende påstand om andre spanske konstruktioner, se Bermúdez (2002).

Nogle af eksemplerne i mit korpus viser klart forskellen mellem de ovennævnte konstruktioner i forhold til evidentialitet:

- (14) El cultivo **se realiza** bajo cubierta. En estas plantaciones hay que vigilar tanto la humedad del espacio en que **se cultiva** como la temperatura, que no debe exceder de los 18 grados centígrados. (...) En cuanto **quieres** comenzar a cultivar setas nadie te informa sobre los sitios a los que **puedes dirigirte**, ni te facilitan

9. Jeg vil ikke behandle forskellen mellem *uno* og *tú* her, da det falder uden for mit emne.

ningún dato sobre los cuidados necesarios para la producción.
(...) (IWOZ 32-3- 1- 7)

(‘Der dyrkes [svampe] under tag. I disse plantager skal man overvåge fugtigheden såvel som temperaturen, som ikke må overstige 18 grader. (...) Når du vil begynde at dyrke svampe, er der ingen, der informerer dig om de steder, hvor du kan henvende dig, eller som oplyser dig om, hvordan du skal passe produktionen.’)

(15) si **vas tú sola**, no te enteras de nada. (MADRID 378-12)
(‘hvis du går alene, vil du ikke finde ud af noget som helst’)

(16) si **les cortas** un trozo, se les reproduce ... (MADRID 47-32)
(‘hvis du skærer et stykke af dem, vokser det ud igen ...’)

(17) ese día no llega nunca, precisamente, yo creo, que un poco por complejo, porque se **ve una** que – huy Dios! parece mentira si esto ya no me sale ... (MADRID 209-5)
(‘den dag kommer aldrig, det er rigtigt, jeg tror, at det er på grund af komplekser, da man bemærker, at – oh Gud! det er utroligt, men jeg kan ikke det her mere ...’)

(18) Sí, **los vendían** en la ... **se vendían** en la Puerta del Sol (MADRID 258-30)
(‘Ja, de solgte dem i ... de blev solgt i Puerta del Sol.’)

I eksempel (14) fortæller en spansk landmand om svampelandbrug. I de første to sætninger snakker han om de almindelige rutiner i svampedyrkning og bruger derfor *se* (objektiv evidentialitet). Bagefter fortæller han om de problemer, som man har, når man starter et svampelandbrug. Her snakker han ud fra sin egen erfaring og skifter derfor til *tú* (subjektiv evidentialitet).

(15) og (16) er eksempler på konstruktioner med *tú*, som indeholder et klart subjektivt element. I (15) taler en kvinde med en mand. Hun taler generelt om at gå alene i teatret, men tillægsordet *sola* (alene) er hunkøn, selvom hendes samtalepartner er en mand. Det er klart, at hun snakker ud fra sin egen erfaring. I (16) fortæller en meget engageret

rumvæsen-entusiast om, hvordan visse rumvæsners kropsdele vokser ud igen, når man skærer dem af. Hun har selvfølgelig ikke selv prøvet at skære i et rumvæsen, men hun er stærkt følelsesmæssigt involveret i emnet. Rumvæsner er hendes lidenskab.

(17) ligner (15) i brugen af hunkøn. Den talende blander derudover *una* og *yo* (jeg) i den samme sætning i sin fortælling om at genoptage klaverspillet efter mange års pause. Her er der også tale om direkte erfaring.

Arbejdet med talesprog har den fordel, at det giver adgang til den talendes **online processing** og selvrettelser. I eksempel (18) starter den talende med en konstruktion med 3. person flertal. Ud fra sine egne erindringer fortæller han om en vis vare, som blev solgt i Puerta del Sol, men så retter han det til en *se*-konstruktion, hvor den samme situation præsenteres som en fast rutine. Der er flere eksempler på denne slags selvrettelser i mine data.

Der er to situationer, hvor evidentialiteten neutraliseres. Det sker i forbindelse med pronominaler verber (19), hvor *se*-sætninger er umulige, og i forbindelse med klitiske objektpronominer, hvor *se*-sætninger ikke foretrækkes på iberisk spansk. I stedet anvendes *uno*. Disse to situationer udgør de fleste eksempler på anvendelse af *uno* i teksterne.

(19) Por qué – **se preguntaba uno**- había de ser vulgar una frase que alude a algo tan sano y deseable como el entendimiento entre un hombre y una mujer? (USOS 115-26)

(‘Hvorfor – spurgte man sig selv – skulle det være vulgært at snakke om noget så sundt og godt som samlivet mellem en mand og en kvinde?’)

(20) Se mata sin pensar, bien probado lo tengo; a veces sin querer. Se odia, se odia intensamente, ferozmente, y se abre la navaja, y con ella bien abierta se llega, descalzo, hasta la cama donde duerme el enemigo. **Uno lo mira, lo oye respirar.** (Cela, *La familia de Pascual Duarte*, pág. 118)

(‘Man slår ihjel uden at tænke, det har jeg selv fået bekræftet; nogle gange uden at ville det. Man hader, man hader dybt, vildt,

og man åbner foldekniven, og med foldekniven åben kommer man, barfodet, hen til den seng, hvor fjenden sover. Man kigger på ham, man lytter til hans åndedræt.’)

3. Afsluttende ord

Formålet med denne artikel har været at give en nogenlunde klar og dækkende beskrivelse af mit ph.d.-projekt og min arbejdsmetode. Jeg håber i den forbindelse at have vist, at man med en empirisk tilgang og samtidig med inddragelse af en række diskursbegreber kan fastlægge passivens tekstfunktioner og skelne passive konstruktioner fra andre nært beslægtede konstruktioner.

Jeg beklager fraværet af mere nøjagtige og konkrete empiriske resultater, men håber at kunne præsentere det færdige arbejde i nær fremtid.

Henvisninger

- Bermudez, F. (2002). La estructura evidencial del castellano: elevación de sujeto y gramaticalización. *Romansk Forum* 16. Oslo: Oslo Universitet.
- Cornelis, L. H. (1997). *Passive and perspective*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Fernández, S. (2001). La voz pasiva en español: algunas consideraciones preliminares. I S. Fernández & M. Hollænder Jensen (red.) *Lingüística cognitiva y lingüística perceptiva: algunas aplicaciones al español*. Århus: Romansk Institut, Aarhus Universitet.
- Fernández, S. (2002a). En analyse af den spanske passiv fra et funktionelt og kognitivt perspektiv. I H. L. Andersen, K. Jensen & H. Nølke (red.) *Ny forskning i grammatik* 9. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Fernández, S. (2002b). Un análisis funcional de la voz pasiva española. *Romansk Forum* 16. Oslo: Oslo Universitet.
- Foley, W. & R. Van Valin (1984). *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miguel, J. M. G. (1982). La voz media en español: las construcciones pronominales con verbos transitivos. *Verba* 9. 215-252.

- Givon, T. (1981). Typology and functional domains. *Studies in Language* 5.2. 163-193.
- Givon, T. (red.) (1983). *Topic Continuity in Discourse: A quantitative Cross-language Study* [TSL 3]. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Haspelmath, M. (1990). The grammaticalization of passive morphology. *Studies in Language* 14.1. 25-72.
- Heltoft, L. & L. Falster Jakobsen (1996). Danish passives and subject positions as a mood system. I E. Engberg-Pedersen (red.) *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Herslund, M. (red.) (1997). Diatese. *Det Franske Sprog*, kap. IV. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (2000). Les deux passifs du français. I L. Schøsler (red.) *Le passif. Actes du colloque international Institut d'Etudes Romanes. Univ. de Copenhague du 5 au 7 mars 1998*. København: Museum Tusulanum Press.
- Hidalgo, R. (1994). The pragmatics of de-transitive voice in Spanish: From passive to inverse? I T. Givón (red.) *Voice and Inversion* [TSL 28]. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hopper, P. & S. Thompson (1980). Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56.
- Hopper, P. & S. Thompson (2001). Transitivity, clause structure, and argument structure: Evidence from conversation. I J. Bybee & P. Hopper (red.) *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: John Benjamins.
- Keenan, E. (1985). Passive in the world's languages. I T. Shopen (red.) *Language Typology and Syntactic Description*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice* [TSL 24]. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Kuroda, S. Y. (1972). The categorical and thethetic judgement. Evidence from Japanese Syntax. *Foundations of Language* 9. 153-185.
- Lambrecht, K. (1994). *Information structure and sentence form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol II. Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Meirama, B. L. (1997). *La posición del sujeto en la cláusula monoactancial*

- en español*. Lalia. Series Maior. Universidade de Santiago de Compostela.
- Myhill, J. (1992). *Typological Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Monge, F. (1955). Las frases pronominales de sentido impersonal en español. *Archivo de Filología Aragonesa*. VII. Zaragoza.
- Moortgat (1991). Le passif plein et le passif réfléchi en roumain: un cas de synonymie syntaxique. *Revue Romane* 26:1.
- Nuyts, J. (1992). Subjective vs. objective modality: what is the difference? I M. Fortescue, P. Harder & L. Kristoffersen (red.) *Layered structure and reference in a functional perspective*. Papers from the functional grammar conference in Copenhagen 1990. Amsterdam: John Benjamins.
- Rojo, G. (2001). La explotación de la Base de datos sintácticos del español actual (BDS). I J. De Kock (red.) *Lingüística con corpus. Catorce aplicaciones al español*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- Shibatani, M. (1985). Passives and Related Constructions: A Prototype Analysis. *Language* 61.

Bilag 1 Variabeloversigt

GenreID	Genre	Type1ID	Type1	Preposition2ID	Preposition2	DurationID	Duration
1	News	0	Irrelevant	0	Irrelevant	0	Irrelevant
2	Essay	1	Human	1	Por	1	Durative
3	Oral	2	Institutional	2	De	2	Punctual
4	Narrative	3	Animate	3	Por parte de		
		4	Inanimate	4	Other	TelicityID	Telicity
WorkID	Work	Form1ID	Form1	RefDist2ID	RefDist2		
1	1Voz	0	Irrelevant	0	Irrelevant		
2	2Voz	1	Indef. NP	1	1		
3	3Voz	2	Def. NP	2	2-3	DynamismID	Dynamism
4	Lingüística	3	Pronoun	3	More than 3	0	Irrelevant
5	Usos	4	Relative			1	Dynamic
6	Tiempo	5	0-anaphoric	AdvExprID	AdvExpr	2	Static
7	Ratón	6	Nominal clause	0	Irrelevant	TypeVerbID	TypeVerb
8	Baires			1	Temporal	1	Intransitive agentive
9	Madrid	AffectednessID	Affectedness1	2	Locative	1	Intransitive non-
10	Sevilla	0	Irrelevant	3	Manner	2	agentive
11	Historias	1	Effected	4	Quantifier	3	Transitive
12	Glenda	2	Physically affected			4	Transitive with cognate
13	Diego	3	Psychologically affected	TenseID	Tense	5	Transitive without object
14	Jovenes	3	affected	0	Irrelevant	6	Ditransitive
15	Carta	4	Not affected	1	Present	7	Copulative
16	Sur	5	Socially affected	2	Past	PassAuxID	PassAux
17		ReferenceID	Reference1	3	Future	0	Irrelevant
18		0	Irrelevant	4	Conditional	1	Ser
		1	Referential	AspectID	Aspect	2	Estar
TypeConstrID	TypeConstr	2	Arreferential	0	Irrelevant	3	None
1	Periphrastic	RefDist1ID	RefDist1	1	Perfective	4	Other
2	Reflexive	0	Irrelevant	2	Imperfective	ValSeID	ValSe
3	Impersonal	1	1	3	Perfect	0	Irrelevant
4	Uno	2	2-3	MoodID	Mood	1	Obligative
5	3rd plural	3	More than 3	0	Irrelevant	2	Potential
6	Tú	Nominal2ID	Nominal2	1	Indicative	3	Generic/universal
7	Left-D object	0	Irrelevant	2	Subjunctive	4	Existential
Nominal1ID	Nominal1	1	Present	3	Imperative	5	None
0	Irrelevant	2	Absent	NonFormID	NonForm	DisLocID	DisLoc
1	Subject	Person2ID	Person2	0	Irrelevant	0	Irrelevant
2	Direct object	0	Irrelevant	1	Infinitive	1	Paragraph initial
3	A-object	1	1st	2	Participle	2	Text initial
4	Prepositional	2	2nd	3	Gerund	3	Title
5	None	3	3rd	ModAuxID	ModAux	4	Towards end of article
Position1ID	Position1	Number2ID	Number2	0	None	5	Direct speech
0	Irrelevant	0	Irrelevant	1	Poder	6	None of the above
1	Preverbal	1	Singular	2	Deber	PolarityID	Polarity
2	Postverbal	2	Plural	3	Deber de	0	Irrelevant
Person1ID	Person1	Type2ID	Type2	4	Tener que	1	Affirmative
0	Irrelevant	0	Irrelevant	5	Otro	2	Negative
1	1st			PeriphrasID	Periphras	ClauLocID	ClauLoc
2	2nd	1	Human	0	None	1	In main clause
3	3rd	2	Institutional	1	Inchoative	1	In coordinated
Number1ID	Number1	3	Animate	2	Terminative	2	independent clause
0	Irrelevant	4	Inanimate	3	Continuative	3	In nominal clause
1	Singular	Form2ID	Form2	4	Ir a	4	In relative clause
2	Plural	0	Irrelevant	5	Other	5	In adverbial clause
3	Mass	1	Indef. NP	6	Several	1	In sentence modifying
		2	Def. NP			2	clause
		3	Pronoun			3	In complement clause
		4	Relative				
		5	0-anaphoric				
		6	Nominal clause				

Hvad er formålet med generiske og generaliserende ytringer i løbende tekst?

Lisbeth Falster Jakobsen

1. The Generic Book

Generiske og generaliserende ytringer er nogle genstridige størrelser at beskrive. Logikerne har været i lag med dem på det sidste, fx i Carlson og Pelletiers »The Generic Book«. Problemet for dem er, at de vil beskrive generiske sætninger (som jeg kalder dem fra nu af som et samlebegreb) ud fra prædikatslogik. Det vil ud fra almindelig prædikatslogisk tankegang sige, at generiske sætninger skal kunne tilskrives en sandhedsværdi. Ikke nødvendigvis altid værdien 'sand', men én sandhedsværdi, som så skal gælde generelt for denne generiske sætning. Det er her, de kommer i klemme: på den ene side vil man anerkende sætningen *kartofler indeholder mange C-vitaminer* som generisk og sand; på den anden side, når man står med en overspiret runken gammel kartoffel en gang i juni måned, så antager den generiske sætning muligvis værdien falsk for en. Eller med andre ord: der er forskel på det der udsiges af en generel generisk sætning og et partikulært tilfælde, som den anvendes på; der findes undtagelser til generiske sætninger. Man kan også sige, at det altså ikke er sandhedsværdien som sådan, der knytter en generisk sætning sammen med specifikke tilfælde. Et eksempel fra løbende tekst:

- (1) ¹Griechenland gilt vielen Europäern als Land der Machos, aber ²in Europa waren es stets die griechischen Frauen, die Aufsehen erregten. Maria Callas, die Stimme des Jahrhunderts, Melina Mercouri, der Star aus dem Kultfilm **Sonntags nie**, beherrschten die Schlagzeilen (Zeit 24.10.2002: 2)

Prædikatslogikerne forsøger alverdens krumspring for at få denne i-

agttagelse om generiskhed passet ind i deres logiske beskrivelser, som jo består afasserterende sætninger med én sandhedsværditilskrivning. Problemet er at få mildnet den rigoristiske assertion, og det prøver de på forskellig måde, hvoraf der skal omtales nogle om lidt. Min hovedindvending mod den logiske tilgang er imidlertid, at logiske beskrivelser og måder at slutte sig frem på nok ikke svarer til den dagligdags måde at operere logisk på, og at en tekstlingvistisk tilgang til generiskhed derfor må søge en anden, mindre rigoristisk form for logik. Hermed er ikke sagt, at »The Generic Book« ikke er værd at beskæftige sig med; den er meget værd på den måde, at den er fyldt med iagttagelser og beskrivelser af generiske sætninger, som er yderst anvendelige. Alene indledningen på 125 sider er fyldt med oplysninger.

2. Generiske sætninger som ytringer i løbende tekst

En alvorlig indvending, man kan rejse mod både »The Generic Book« og alle mulige andre beskrivelser, man kan finde, er, at de bedriver sætningsgrammatik: eksemplerne er enkeltstående sætninger, om hvilke det hævdes, at de er generiske. Det er let nok for en afsender at sige: denne sætning er generisk, eftersom man må formode, at han selv ved, hvilken funktion den givne sætning skal have. Og de fremsatte eksempler er som oftest plausible nok for en modtager, da de tit er af arten *mennesket er dødeligt* eller *løver spiser kød*. Men sagen stiller sig anderledes, hvis det drejer sig ikke om sætninger i en teoretisk fremstilling, men om ytringer i løbende tekst, og hvis man stiller sig ikke på afsenders, men på modtagers standpunkt¹.

Hvis man er modtager, har man et større arbejde med generiske ytringer, nemlig først at erkende dem som sådanne i den løbende tekst ud fra den sproglige udformning og nok også den almindelige pragmatiske forståelse, og det kan ofte være langt vanskeligere, end i standardeksempler som *løver spiser kød*. Først derefter kan modtageren så

1. Det er en anke, jeg har mod megen tekstlingvistik: den går ud fra afsender og derved forærer den sig selv en del handicappoints ved forlods at bestemme indhold og funktion af en ytring og dernæst først beskrive den sproglige udformning. Derved tabes problematikken ved interpretationen af selve ytringen som en kombination af ytringens egen udformning og samspillet med de omkringstående ytringer.

indarbejde funktionen i den almindelige tekstverdensopbygning, som han foretager løbende.

3. Mentale rum

Tekster bevæger sig indholdsmæssigt af sted på den måde, at der skildres en serie sagsforhold i en ordnet rækkefølge. Ordningen kan være forskellig, men den er til at overskue i det enkelte tilfælde, således at modtageren får vejledning i at opbygge tekstverdenen. De fleste tekster skildrer serier af specifikke sagsforhold, som hver har deres specificerede rum og tid. Det er her, generiske ytringer adskiller sig fra andre: de omhandler netop generelle sagsforhold, som rækker ud over de specifikke tilfælde. De forlader det aktuelle handlingsforløb ved, at deres eget sagsforhold på en eller anden måde deaktualiseres. Dvs. at det ikke er bundet til den specifikke tid- og rumkoordination. En måde at få modelleret dette forhold i relation til tekstforløbet er de mentale rum: man går fra tekstens aktuelle rum, realitetsrummet, ind i et overaktuelt rum, der rummer en superrealitet: et sagsforhold, der gælder ikke blot nu i forhold til det aktuelle realitetsrum, men skal gælde for en række realitetsrum, måske for alle tænkelige realitetsrum.

- (2) ¹Wasser ist der Ursprung allen Lebens und bringt gleichzeitig Tod und Zerstörung. ²Gigantische Wassermassen gingen in der vergangenen Woche über Mitteleuropa nieder. ³Sie hinterließen zerstörte Städte und Millionen verzweifelte Menschen. ⁴Die Fluten nahmen sich Wohnhäuser wie Stromfabriken, Bahnhöfe, Kirchen, Schlösser. ⁵Wasserwerke mussten ihren Betrieb einstellen. ⁶Millionen kleiner Sandsäcke brachten die Menschen gegen die große Flut in Stellung. ⁷Es half nur selten. ⁸Die Ostdeutschen, die sich 13 Jahre nach der Wiedervereinigung eine Existenz aufgebaut hatten, traf es am schlimmsten. ⁹Ein Gottesurteil? ¹⁰Hätten Siedlungsplaner, Wasserwirtschaftler und Deichingenieure mit der Jahrhundertflut rechnen müssen? ¹¹Waren die Katastrophenschützer ausreichend vorbereitet? ¹²Vor allem: Trägt der Mensch selber Mitschuld an der Naturkatastrophe? ¹³Die Energie, das Klima und die Flut – jahrelang wurde das Thema verdrängt (Zeit 22.8.2002:11)

Man kan se, hvordan tekstforløbet i (2) krydser ud og ind af forskellige

mentale rum. Det begynder i præsens med en ytring, der må opfattes som generisk; dernæst i ytring (2²⁻⁸) er vi i et realitetsrum, som omhandler noget forgangent, (2⁹) er for elliptisk til rumberegning. Dernæst følger der en serie spørgsmål, (2¹⁰⁻¹²); de er et rum for sig med potentielle sagsforhold uden tilskrevet sandheds- og derfor realitetsværdi. Interessant er her ytring (2¹²), fordi der springes til præsens.

Hvordan det? Det har med deaktualiseringen at gøre. Den generiske ytring gælder ud over det specifikke handlingsrum, og derfor skal sagsforholdet deaktualiseres for at tilkendegive dette. I ytring (2¹) sker dette bl.a. ved tempus præsens, til forskel fra den specifikke handlingssang, som holdes i fortidige tempora. Det er klart, at generiske forhold tenderer mod præsens som tempus for det altid gyldige, men det er ikke obligatorisk. (2¹²) har også præsens, og dette i kombination med *der Mensch* (2¹²), som både er singularis i modsætning til NPerne i (2¹⁰) og (2¹¹) og er et artsnavn i forhold til disse (se videre i afsnit 5), gør (2¹²) til en slags potentiel generisk ytring; kun potentiel, for en sådan ytring skal have en sandhedsværditilskrivning.

Det er tydeligt, at generiske rum har en del at gøre med modalitet. Stephen Wallace har opfundet en ny slags modalitet:

“I use “eventive modality” to refer to what is asserted as actually happening or having happened (positive, certain assertion of an actual event), “non-eventive modality” to refer to the opposite (negative, potential, possible, hypothetical, contrafactual, dubious action). This contrast seems to be equivalent to that of “realis” and “irrealis” which is common in the current literature.” (1982: 218, note 2)

Non-eventive mood ville passe godt som beskrivelse for generiskhed, for det er netop kendetegnende, at sådanne sagsforhold ikke indgår i rækken af specifikke **events** i teksten, som udgør realitetsrummet².

2. Dog stiller jeg mig uforstående over for, at **non-eventive** kan lignedes med irrealis. Men i »The Generic Book« omtales generiske sætninger undertiden som **counterfactuals**. Det er lidt uforståeligt, hvis ikke det skal forstås på den måde, at alt, hvad der ikke er faktisk, er kontrafaktuel. Faktuel skal så også forstås som specifikt faktisk for den enkelte **event**, ikke som superfaktuel uden for tid og rum.

4. Hvilke egenskaber har generiske sætninger?

Betragt følgende eksempel:

- (3) (Sebastian Haffner fortæller sine ungdomserindringer. Han blev født 1907:)

Die eigentliche Generation des Nazismus aber sind die in der Dekade 1900 bis 1910 Geborenen, die den Krieg, ganz ungestört von seiner Tatsächlichkeit, als großes Spiel erlebt haben.

– Ganz ungestört! ¹Man wird einwenden, daß sie immerhin gehungert haben. ²Das ist richtig: aber ³ich habe schon erzählt, wie wenig der Hunger das Spiel störte. ⁴Vielleicht begünstigte er es sogar. ⁵Satte und guternährte Menschen neigen nicht zu Visionen und Phantasien ... auf jeden Fall: ⁶Der Hunger allein desillusionierte nicht. ⁷Er wurde, sozusagen, verdaut (Haffner: 23-24)

I stedet for den logiske opfattelse, at generiske sætninger har en sandhedsværdi, kan man, med bedre resultat synes jeg, opfatte dem som regler for **default-ræsonnering** (Asher og Morreau 1995: 302); deres funktion er dynamisk, nemlig idet de via implikation foranlediger modtagere til at opdatere deres forestillinger ved, at de modtager yderligere information:

The heart of the theory ... [of generics within update semantics] does not consist in a specification of truth conditions but of update conditions. According to this theory the slogan »You know the meaning of a sentence if you know the conditions under which it is true« should be replaced by this one: »you know the meaning of a sentence if you know the change it brings about in the information state of anyone who accepts the news conveyed by it.« (Veltman cit. i A&M 1995: 302)

Og hvordan skal det så forstås? På den måde, at den generiske sætning fx i eksempel (3⁵) ikke gælder altid i verden, altså har den prædikatslogiske værdi sand, men at den gælder på den måde, at vi opdaterer vores viden om relationen mellem sult og interessen for krigsspil ved hjælp af det positive udsagn i (3⁵). I eksempel (1) demonteres den generiske sætnings gyldighed fra (1¹) straks i (1²); i eksempel (2¹) un-

derstøttes det generiske indhold straks i (2²). Hvis der havde været tale om absolutte sandheder, havde det ikke været muligt at modsige dem, som det sker i (1).

Her har vi betragtet nogle partikulære generiske sætninger. Men hvad er funktionen generelt for dem alle tilsammen? Ja, her peger man på, at generiske sætninger ret meget ligner deontisk eller normativ modalitet, eftersom facts om, hvad der burde være tilfældet, hverken implicerer eller impliceres af, hvad der i realiteten er det enkelte tilfælde. Generiske sætninger ytrer sig om normaltilfældet, det prototypiske tilfælde, tilfældet under normale omstændigheder:

Understood in this way, generics do not just resemble normative statements. They almost **are** normative statements, since they refer to normal individuals and cases, and that is why their logic is so weak, nothing entails a generic except another generic, and nothing is entailed by a generic except another generic. (A&M 1995: 305)

Hvis logikken er så svag, hvilken funktion har de generiske udsagn så egentlig? Det hænger på defaulten i defaultræsonnering; det er fornuftigt at implicere det specifikke sagsforhold ud fra det generiske, hvis ikke andet er sagt. Generiske ytringer hjælper en til at konkludere fornuftigt om specifikke tilfælde i situationer, hvor man ikke har for megen information selv. Det er fornuftigt som defaultviden at konkludere, at den specifikke kartoffel indeholder C-vitamin, selvom man jo ikke kan se det uden på den. Og selv om der kan være undtagelser ind imellem. Det vil sige, at tankegangen er probabilistisk, og at kommunikationspartnerne således ofte ad pragmatisk-situationel vej selv må finde ud af, om det specifikke tilfælde er prototypisk og således konformerer med det generiske udsagn – eller ej. Som i tilfældet C-vitaminer i kartofler.

Det er i kraft af samme tankegang, nemlig, at der kan eksistere ikke-default tilfælde, der gør, at man trækker gyldigheden tilbage fra det generiske udsagn, som i (1²). Eller kvantificerer gyldigheden til noget mindre end absolut gyldighed, (1¹). At den generiske gyldighed kan kvantificeres eller på anden måde kvalificeres, og det generiske udsagn

således kan gøres mere eller mindre prototypisk, er meget almindeligt³, som (4^{1a}), (5³), (6^{1a,4})

(4) ¹Ist dir schon aufgefallen, daß ^{1a}es **grundsätzlich** zwei Sorten von Studentinnen gibt: Die, die dem Wind den Rücken zuwenden, und die, die sich ihm entgegenstellen? ²Ob sich darin eine Lebenshaltung ausdrückt? (Zirkel: 39)

(5) (fra en anmeldelse af en bog af Umberto Eco:)
¹Sosehr die Gehalte, die wir mit Worten und Sätzen verbinden, ein kulturelles Erzeugnis sind, diese Interpretationen finden eine »Grenze« an den Objekten, auf die sie sich beziehen. ²Von dieser Grenze handelt das neue Buch.
³Es ist aber **stets** misslich, ein Buch zu schreiben, um ein anderes ins Recht zu setzen. ⁴Durch dieses Verfahren ist Eco gezwungen, sich in der Sache treu zu bleiben, anstatt sich in der Freiheit des Denkens treu bleiben zu können (Zeit 26.10.2000: 64)

(6) (begyndelsen af en artikel:)
¹Die Psychologie ist ein Fach, ^{1a}das **immer** schöne Schlagzeilen liefert. ²«Schokolade macht glücklich«. ³«Sex im Alter ist gesund«. Und ⁴dann folgen **immer** die Ergebnisse einer Umfrage.
⁵Umfragen sind eine Wissenschaft für sich.
⁶Der höchstdotierte deutsche Preis für den psychologischen Nachwuchs, der Georg-Sieber-Preis, wurde jetzt für die »Konstruktion einer Ratingskala mit Smilies als symbolische Marken« verliehen (Zeit 22.2.2001: 29)

Hvad er så funktionen? Den kan være lidt forskellig, men overordnet kan man sige, at den generiske ytring tillægger kvalificerende informationer til det specifikke tilfælde. Også i de tilfælde, som i (1), hvor det specifikke nærmest demonterer den generiske påstand.

5. Typer af generiske sætninger

Der inddeles i to hovedtyper: de karakteriserende sætninger og sætninger, der refererer til typer.

3. Se yderligere Korzen (2000: 281 og note 96).

Først de karakteriserende sætninger (C&P 1995: 30ff). For at række ud over én situation, skal sagsforholdet ikke være episodisk. Det vil sige, det skal helst være statisk (**stative**, som det kaldes). Sagsforholdet kan indeholde et leksikalsk **stative** udtryk, som i (1) og (2) eller være habituelle eller dispositionelle (3), (4) og vel også (5) og (6). Habituelle er sådanne som *hjemme sover han til middag efter frokost*. Det er klart, at for at være generaliserende skal sætningerne udtrykke noget principielt om den klasse af genstande, der prædiceres om. *Slips er grønne* er ikke en særlig anvendelig generisk ytring, for karakteristikken har en meget begrænset rækkevidde; dertil er slipsefarver alt for akcidentielle. Men man kan kvantificere over den størrelse, der karakteriseres: *Relativt få slips er grønne*. Derved begrænser man prototypikaliteten i udsagnet om slipsekategorien.

For at relatere til det eventuelle misforhold mellem den generiske sætning og specifikke tilfælde, kan man indføre nogle pragmatiske implicitte indskrænkninger i den karakteriserede størrelses extension. Fx *Løver føder levende unger*, her må modtageren rent pragmatisk selv indskrænke ekstensionen til halvdelen af løvebestanden. *Løver spiser kød*, her må man pragmatisk regne kun med prototypen; det kan være, at der er nogle veganere imellem. Man kan også beskrive størrelserne som stereotyper, som i *Middelhavslande er macholande*; problemet med stereotyper er, at de er bundne til de kulturer, der nærer dem, og derfor mindre almentgyldige. Man kan betragte størrelsen som en skjult konditionalsætning og derved nyttiggøre det modale aspekt, altså: *hvis noget er et middelhavsland, er det et macholand*, eller man kan indsætte restriktion på den situation, sætningen kan bruges om. Det er altsammen krumspring for at kunne bevare muligheden for at beskrive sætningerne i et prædikatslogisk system, idet man forsøger at indføre en generisk operator (en GEN-operator) i de prædikatslogiske udsagn. Men man kan jo se, at denne operator kommer til at lide af pragmatiske skavanker, hvor prædikatslogik helst skal være universel. Det indrømmer Carlson og Pelletier også selv; men det er ikke et selvskabt problem; de deler det med kognitiv og analytisk filosofi og med kunstig intelligens.

Endelig opererer de kunstige-intelligens-folk med et koncept, de kalder **nonmonotonic inferences**, som skal være en formel mekanisme

til at tilbagekalde en forudgående konklusion i teksten på basis af ny information. Det er typisk som i eksempel (1) og (7). (Se videre afsnit 7).

De logiske beskrivelser er ikke vigtige for formålet her, men typerne kan bruges til at beskrive eller underkategorisere karakteriserende generiske sætninger.

Den anden hovedtype er de artsreferende (**kind-referring**) generiske sætninger, som *kartofflen er fuld af C-vitaminer*, og som *der Mensch* i (7³):

- (7) (fra et interview med Robert Redford, der taler om miljø:)
¹Genau wie die Umwelt. ²Ich habe in meinem Leben soviel Zerstörung mitansehen müssen, die Erosion so wertvoller Dinge.
³**Der Mensch** glaubt immer, ^{3a}**er** wisse alles besser, aber ⁴**er** weiß gar nichts. ⁵Der neueste Schurke, der Amerika bedroht, ist die Grundstückerschließung (ZeitMag. 24.9.1998: 31)

Denne type kræver, at den størrelse, der prædiceres om, omtales ved et standardartsnavn eller noget, som kan opfattes som artsnavn i sammenhængen. Den kan også underinddeles i over- og underarter, og man kan studere relationerne mellem disse kategorier, ligesom man kan udarbejde semantiske typer af arter. Et hovedproblem er, at der ikke nødvendigvis er særlige sproglige udtryk, der adskiller generiske arter fra ikke-arter; derfor kan det i de enkelte tilfælde være vanskeligt at skelne mellem, om en NP refererer til en art eller til et specifikt eksemplar, jf. sætningen med kartofflen. Desuden kan der somme tider være problemer med at skelne mellem artsrefererende og karakteriserende sætninger. Det er klart, at *blind høne* i *blind høne finder også et korn* ikke er en art, ergo er det en karakteriserende sætning. *Høns spiser korn* er vel en artsrefererende sætning, men hvad med *høns lægger æg?*, det er jo kun den halve art.

6. Sproglig iklædning

I andre fremstillinger end »The Generic Book«, nemlig lingvistisk baserede fremstillinger tales der mest om generiske sætninger i forbindelse med NPer, og helst NPer som subjekt. Det må betragtes som

prototypen, og det vil så mest dreje sig om artsrefererende sætninger. Men som omtalt repræsenterer det slet ikke omfanget af muligheder. Desuden behøver artsrefererende ytringer ikke at fungere i tekster som generiske i forhold til realitetsrummet; det sker, at man taler om en art i selve realitetsrummet, hvorved rummet på den ene side ganske vist omhandler noget generisk i og med, at sagsforholdene ikke er specificerede til enkeltstående kombinationer af tid og rum, men blot overordnet modellerer realiteten. På den anden side tabes her funktionen "superrealitet" og det samspil mellem denne realitet og normal specifik realitet, som skaber særlig indholdstilvækst i teksten. (Se videre i afsnit 7)

Problemet er, at der ikke er nogen enhedsmarkering af generiskhed i nogle af de sprog, vi normalt omgås. Der er ikke en lille fiks markør, en synlig GEN-operator, der lige viser, at ytringen skal interpreteres generisk. Der er ingen sproglige størrelser eller formuleringer, som generiskhed har eneret på; ganske vist er der visse forkærligheder for bestemte formuleringer, men alle disse sproglige muligheder kan også bruges i de specifikke tilfælde.

Heraf udspringer spørgsmålet om, hvordan man i de enkelte tilfælde erkender, om et ytring fungerer generisk eller specificerende. Eller sagt på en anden måde: hvordan kommer man fra et realitetsrum ind i et generisk rum, og hvordan kommer man ud igen?:

- (8) (begyndelsen af en avisartikel om en medarbejders, Karl Joeres, arbejde på arbejdsformidlingen:)

¹Es ist **Freitag** in Duisburg-Rheinhausen, und ²in Duisburg-Rheinhausen ist **Freitag** ein fürchterlicher Tag für jemanden, der Arbeit zu vergeben hat. ³**Freitag** ist sogar noch ein bißchen schlimmer als Montag, ^{3a}obwohl **Montag** schon unerfreulich ist. ⁴**Montag** gilt manchem, der Arbeit aufzunehmen hat, als Ausklang des Wochenendes, ⁵**Freitag** als dessen Auftakt. ⁶Den verdirbt sich niemand gern. ^{7a}Wenn erst im Juni die Freibäder öffnen und die Baggerseen sich erwärmen, ⁷ist **Freitag** ein gänzlich hoffnungsloser Tag in Karl Joeres' Woche. ⁸«Dann kommt manchmal keiner.» ⁹Karl Joeres tritt ans Fenster und schaut hinaus auf die Pfützen in der Straßendecke. ^{10a}«Glaub schon,« ¹⁰sagt

der Arbeitsvermittler, ^{10b}«dass heute noch einer kommt» (Zeit 11.4.2001:11)

Som det kan ses, optræder *Freitag* her fem gange, i samme NP-form. Men den første gang er ytringen specifik, og *Freitag* er prædikat i en præsentativ sætning. De fire næste er generiske, de er subjekt og Indefinit, hvor man ville have forventet Definit, hvis *Freitag* skulle identificeres med den i (8¹) indførte *Freitag*, som fra (8²) af må betragtes som Givet i konteksten. Den generiske læsning opretholdes dels af det indefinitte *Montag* (8⁴), som alene ved parallelkonstruktionen med *Freitag* understøtter dette, dels ved ord som *niemand* (8⁶) og *keiner* (8⁸), som ved deres indhold angiver det almengyldige. *Karl Joeres*, som allerede er inført i tekstverdenen som en specifik person, indleder en tilbagevenden til det reale rum (8⁹). I sidste ende er interpretationen af en ytring som generisk et tekstpragmatisk anliggende med modtager som aktiv interpret i de enkelte tilfælde; på den anden side må en del af motivationen for at interpretere noget generisk ligge i den sproglige udformning givet af afsender.

Men selv om den generiske interpretation i et større omfang beror på pragmatiske faktorer, så må, når den positive dom over ytringen er faldet, de yderligere kategorinddelinger inden for det generiske felt bero på den sproglige udformning. Her må der stadig være en del af gøre i beskrivelsen, bl.a. fordi overgangen fra det ene rum til det andet undertiden kan være ganske subtil. Og fordi underkategorierne yder et lidt forskelligt bidrag til det samlede tekstindhold⁴.

7. Toulmin som ræsonneringsmodel

Carlson og Pelletier bruger som sagt en stor del af deres 125-siders indledning til at foreslå prædikatslogiske formuleringer indeholdende en generisk operator, som skal fremkalde den generiske læsning. De prædikatslogiske omskrivninger må opfattes som en slags dybdestrukturer eller en anden form for repræsentation af ytringer; det er ikke ytringerne selv. Asher og Morreau forsøger sig med de gamle syllogistiske

4. Nærmere om den sproglige iklædning kan ses bl.a. i Falster Jakobsen (2002) og Korzen (2000). Men der kan gøres meget mere i beskrivelsen her.

slutteregele, som fx modus ponens og tollens, til at vise, hvad man kan implicere fra en generisk sætning i forhold til andre tekstoplysninger. Den sidste måde at gå frem på er mere realistisk i forhold til modtager, da vi set fra dennes synspunkt kun har at gøre med overfladeytringer uden usynlige operatorer.

Nu kan må imidlertid tvivle på, om det er realistisk at tro, at den almindelige kommunikationspartner, afsender eller modtager, bevæger sig på et sådant formelt plan. På den anden side er der et enhedspræg over relationen mellem generisk og specifik ytring, som gør, at man må se sig om efter en form for generel tankemodell for, hvad der sker, når man som modtager danner et samlet tekstverdensindhold ud af et tekststykke indeholdende begge rum. Måske skulle man se sig om efter en mere jordbunden tankemodell dels for, hvad relationen er mellem ytringer i de to typer rum, dels for, hvilken generel indholdsmæssig funktion de generiske ytringer har i den specifikke kontekst.

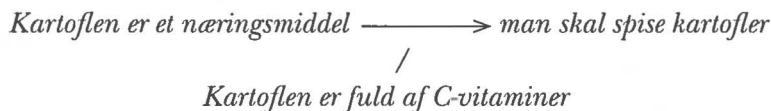
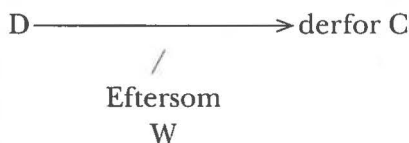
Hvis man nu tænker over, hvad der er sagt om generiske sætningers normative, snarere end sandhedstilskrivende karakter, om prototypikalitet og indskrænkning af samme ved ekstra kvantificering eller kvalificering af det generiske udsagn, så falder tanken på Stephen Toulmins argumentationsmodell. Toulmin er utilfreds med de eksisterende logiske systemer, som han siger ikke har nogen forklarende kraft; de er egentlig blot teknikker til rationel argumentation (1969: 6). Ja, han siger endda:

Inferring, in a phrase, does not always involve calculating, and the canons of sound argument can be applied alike whether we have reached our conclusions by way of computation or by a simple leap. For logic is concerned not with the **manner** of our inferring, or with questions of **technique**: its primary business is a retrospective, justificatory one – with the arguments we can put forward afterwards to make good our claim that the conclusions arrived at are acceptable, because justifiable, conclusions. (Toulmin 1969: 6)

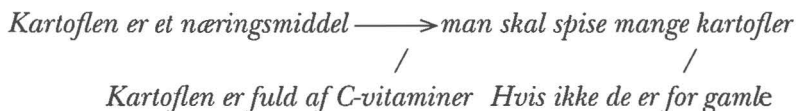
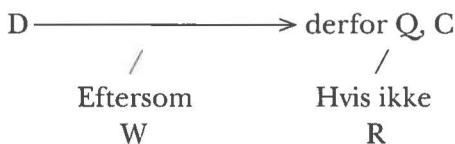
Han vil altså beskrive den logiske praksis, karakterisere 'den rationelle proces', de procedurer og kategorier, vi bruger i almindelig dagligdags argumentation. Han vil undersøge den fremadrettede løbende tanke-

proces, ikke den tilbageskuende retfærdiggørelse af tankegangens validitet, og derved kommer han til mere at ligne det, der foregår, når man opbygger en tekstverden (hvad enten det sker produktivt eller receptivt). Begge er anskuet som **online**-processering.

Hans argumentationsmodel bygger på grundtanken om probabilitet, sandsynlighed, snarere end på de evige sandheder. Herved kommer han allerede i nærheden af, hvad der her er sagt om generiske sætningers manglende sandhedsværdi for hvert enkelt specifikt tilfælde. Han opstiller en model, et argumentationsmønster, for dagliglivets måde at argumentere på. Modellen bygger på den grundtanke, at man ikke kan komme fra et givet datum, D, til en konklusion, C, uden at en tredje faktor er involveret, nemlig en faktor med større generaliserende kraft, en hjemmel, en **warrant**, W. (Toulmin 1969: 103-107).



Warrant er en almindelig anskuelse, som man har om noget i verden, og den legitimerer det skridt, man tager fra data til konklusion. Nu er modellen ment probabilistisk, så man kan ikke nøjes med de tre faktorer. Man må også have en faktor ind om styrken i relationen mellem warrant og konklusion. Styrken kan kvalificeres i **Q**, **modal qualifier**, som også kan være negativ, **R**, **rebuttal**, en tilbagevisning:

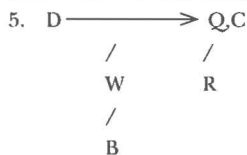


En warrant er som sagt en almen forestilling, man har om noget. Den er probabilistisk, dvs. at man regner med, at den gælder i de fleste specifikke tilfælde. Det er den slags forestillinger, vi opererer med i vores dagligdag som ledetråd for vores tankevirksomhed og handlinger. Disse warrants kan have en solid datalignende baggrund, **backing**, B, fx kan man backe forestillingen om kartofler ved at henvise til videnskabelige undersøgelser⁵. Men vi har mange anskuelser, der kan tjene som warrants, uden at der er en hård backing, som fx i (5):

- (5') Von dieser Grenze handelt das neue Buch ... = data
 Es ist stets misslich, ein Buch zu schreiben ... = warrant
 ingen backing af hård databaseret art til den warrant
 Bogens emne er ikke ganske godt = konklusion

Hvad skal det argumentationsskema så bruges til her? Jo, jeg ser en analogi til de generiske sætninger brugt i specifikke omgivelser. Det, der er det generelle lighedspunkt, er det probabilistiske, prototype-tankegangen eller anden tankegang, der kan forklare, at det generiske udsagn for det meste gælder, men ikke behøver at gælde i alle de specifikke tilfælde⁶. Parallellen til Toulmins skema skal bestå i, at det generiske udsagn spiller rollen som warrant, og konklusionen bliver en tillægsinformation om data-udsagnet, som regel i form af en karakteristik som i (5').

Det bemærkelsesværdige er, at konklusionen ikke udtrykkes direkte, den er overladt til modtagerens egen slutning⁷. Man kan spørge sig



6. Det ses af, at den generiske ytring allerede kan underlægges kvalifikationer angående gyldighedsgrad, jf. afsnit 4.
 7. Heri adskiller denne brug af argumentationsskemaet sig ikke fra den normale brug: i en normal Toulminsk argumentationssekvens behøver ikke alle led at være ekspliciteret i teksten. D, C eller W kan være udeladt og derved overladt til modtagers egne implikationer. Ved generiske ytringer er skemaudfyldningen mere rigid, idet W skal være explicit, og C kun er implicit.

selv, hvorfor afsender så ikke applicerer sin karakteristik direkte på det specifikke tilfælde i stedet for at gå denne omvej. Svaret må være, at det almengyldige i det generiske udsagn giver afsenderens karakteristik en styrke ved, at udsagnet ikke baserer sig på afsender som enkeltindivid og heraf følgende mulige mere idiosynkratiske smag, men på en normopfattelse. Det generiske udsagns normale funktion er således at karakterisere et specifikt tilfælde ud fra alment vedtagne normer eller opfattelser⁸. Dette er typisk for argumenterende tekster, som de fleste eksempler her repræsenterer.

Ifølge tankegangen om **nonmonotonic inferences** (se afsnit 5), hvorved en forudgående konklusion kan tilbagekaldes på basis af ny information, som ved reception af tekster må være en **online** lineær proces, er det ikke nødvendigvis de specifikke data, der karakteriseres

I modsætning til argumenterende tekster kan relationen mellem D og W være temmelig implicit i andre, mere "legende" tekstarter. Fx (4), som i en større tekstkontekst ser sådan ud:

(4') (personen Daniel stemmer sig op mod en orkan):

"Blow winds and crack your cheeks!" Unmittelbar neben Daniels Ohr gellte eine schrille Stimme und riß ihn aus seiner Versunkenheit. Neben ihm war Hannah Krakauer aufgetaucht, die ihre kurvige Figur offenbar in den Dienst der Aufgabe stellte, einen wahnsinnigen König Lear im Sturm darzustellen ... Sie lachte, als Daniel sich die Ohren zuhielt, und stutzte ihr Rollenspiel auf einen improvisierten Blankvers zurück. "Nun, vom Kater wieder ganz erholt? / Schon wieder auf der Jagd? Warum sonst / versenkt ihr euch so tief in diesen Anblick / Ihr seht, wie jener Wind die Frauenleiber / aus den Kleidern modelliert, und seid entzückt." Daniel lachte.

Ist dir schon aufgefallen, daß es **grundsätzlich** zwei Sorten von Studentinnen gibt: Die, die dem Wind den Rücken zuwenden, und die, die sich ihm entgegenstellen? Ob sich darin eine Lebenshaltung ausdrückt?

"Arsch oder Titten", entgegnete Hannah und wechselte das Thema. (Zirkel: 39)

Hvad skal det generiske udsagn her karakterisere: personen Hannah eller kvindelige studenter generelt?

8. Man kan overveje, hvor de generiske anskuelser egentlig kommer fra. Med den karakteristik, der har været, nemlig at de er probabilistiske og normative, snarere, end de skal have værdien altid sand, så ligner de mest af alt de Peirceske abductioner. Jf. Kapitan (1997: 486), der diskuterer Peirces eget koncept:

Peirce constantly spoke of a hypothesis *itself* being "adopted" as a result of an abduction, albeit "problematically" ... or "on probation"... These passages suggest that a special *mode of acceptance* is operative in correct abductive reasoning, a "probationary" mode which, falling short of belief in the hypothesis ... is still a favorable attitude towards it.

ved hjælp af den generiske ytring; det kan også være den generiske ytring, hvis normative kraft demonteres af data, som i (1) og (7). Det er således kun i de tilfælde, hvor det specifikke sagsforhold fremstilles som et eksempel på prototypen, det generiske sagsforhold, at den Toulminske model virker så enkel som ovenfor fremstillet⁹. For eksempler som (1) og (7) kan man forestille sig den udvidelse, at der kan regnes med en **modal qualifier** også på **datum**, som fx i (1)

(1') aber, Q, in Europa waren es stets die ... Frauen → Macholand
 er forkert opfattet
 Griechenland gilt vielen Europäern als Land der Machos

Det vil sige, at kvalifikatoren *aber* vender den infererede karakteristik fra +generel → +specifik om til +specifik → -generel.

8. Konklusion

Ytringer har forskellig epistemisk status og forskellig funktion i løbende tekst. Til forskel fra sætningsgrammatik har tekstgrammatik bl.a. til opgave at levere overordnede beskrivelsesmodeller til disse forhold, ikke blot ad hoc beskrivelser af specifikke ytringer. Mentale rum synes at have en stor beskrivelseskraft, hvad angår skift i den epistemiske status, men rækker ikke langt til en beskrivelse af de forskellige rums funktion i den specifikke tekst, herunder det stykke inferensarbejde, der skal ydes af kommunikationspartnerne. Som en model til beskrivelse af de generiske ytringers funktion forekommer en modificeret Toulmin argumentationsmodel at være egnet. Dette ikke mindst, når man udgår fra modtagerens standpunkt, idet denne først skal interpretere en ytring som tilhørende et bestemt mentalt rum, in casu det generiske rum, og derefter nyttiggøre den semantiske funktion af ytringen i tekstverdensopbygningen. Under interpretationen af en ytrings rum hører i høj grad beskrivelsen af de sproglige og pragmatiske indikatorer for rummet. Sætningsgrammatikken rækker ikke til at beskæftige sig med generiske udsagns funktion i teksten, ligesom omtalen af disse udsagn næsten altid (implicit) udgår fra afsenderens standpunkt.

9. Se flere eksempler i Falster Jakobsen 2002.

Data

- Haffner, S. (2002). *Geschichte eines Deutschen. Die Erinnerungen 1914-1933*. München: Deutscher Taschenbuchverlag. 30848. (= Haffner).
- Schwanitz, D. (2000). *Der Zirkel*. Frankfurt/M.: Goldmann Taschenbuch 44348. (= Zirkel).
- Die Zeit* (= Zeit).
- Zeit Magazin* (= ZeitMag).

Henvisninger

- Asher, N. & M. Morreau (1995). What some generic sentences mean. Carlson og Pelletier. 300-338. (= A&M)
- Bernhardt, L. & T. W. Knoth (upubl.). *Et studie i Mental Spaces og deres forhold til kohæsi on og kohærens*. Speciale. Københavns Universitet 1999.
- Carlson, G. N. & F. J. Pelletier (1995). *The Generic Book*. Chicago & London: The University of Chicago Press. (= C&P)
- Croft, W. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dik, S. C., ed. by K. Hengeveld (1997). *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Drosdowski, G. et al. (1995). *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim: Dudenverlag.
- Engel, U. (1988). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Falster Jakobsen, L. (2002). Generic and General Utterances in a Specific Context. I H. Jansen, P. Polito, L. Schøsler & E. Strudsholm (red.) *L'infinito & oltre*. Odense: Odense University Press. 151-170.
- Falster Jakobsen, L. & J. Olsen (1995). Zum Problem der Textkohärenz. Ein Versuch, anhand eines Textes die kohärenzbildenden Faktoren zu überprüfen. *Text og Kontext* 3. 3-48.
- Fauconnier, G. (1994). *Mental Spaces. Aspects of Meaning Constructions in Natural Language*. New York: Cambridge University Press.
- Givón, T. (1993). *English Grammar. A Function-Based Introduction I*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, Erik. (2001). Generisk substantiv. I H. G. Jacobsen & H.

- Jørgensen (red.) *Glæden ved Grammatik*. København: Hans Reitzels Forlag. 274-281.
- Heidolph, K. E., W. Flämig & W. Motsch (1981). *Grundzüge einer deutschen Grammatik*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Jespersen, O. (⁹1963). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
- Korzen, I. (2000). Reference og andre sproglige relationer. I G. Skytte & I. Korzen, bd. 2.
- Kapitan, T. (1997). Peirce and the Structure of Abductive Inference. I N. Houser, D. D. Roberts & J. van Evra (red.). *Studies in the Logic of Charles Sanders Peirce*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press. 479-496.
- Reichenbach, H. (1966). *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Free Press.
- Reinhart, T. (1984). Principles of gestalt perception in the temporal organization of narrative texts. *Linguistics* 22.
- v. Polenz, P. (1985). *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Sammlung Götschen 2226. Berlin: de Gruyter.
- Skytte, G. & I. Korzen (2000). *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv. Reference, konnexion og diskursmarkering*. København: Samfundslitteratur.
- Toulmin, S. E. (³1969). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallace, S. (1982). Figure and Ground: The Interrelationships of Linguistic Categories. I P. Hopper (red.) *Tense-Aspect: Between Semantics & Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Zifonun, G., L. Hoffmann & B. Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache, I-III*. Berlin: Walter de Gruyter.

Adverbialsætninger i dansk talesprog

Anne Jensen

1. Indledning

I dansk talesprog har jeg observeret to forskellige typer efterstillede adverbialsætninger. Den første type udtales sammen med matrixsætningen på en global, jævnt faldende intonationskontur med resetting efter matrixsætningen, uanset om der er pause efter denne eller ej. Adverbialsætningen er både syntaktisk og prosodisk integreret i matrixsætningen. Den anden type adverbialsætning forekommer efter en matrixsætning, der enten udtales på en egen afsluttende kontur eller udtales på en kontur, der ifølge lytterbedømmelser ikke er entydigt fortsættende. Adverbialsætningen udtales på en kontur, der ikke er en umiddelbar fortsættelse af matrixsætningens. Adverbialsætningen er syntaktisk, men ikke prosodisk integreret i matrixsætningen.

Mange forskere er af den opfattelse, at kombinationer med prosodisk uintegrerede adverbialsætninger udtrykker én og samme funktion, uanset adverbialsætningens semantik. I det følgende vil jeg vise, at prosodisk uintegrerede adverbialsætninger har forskellige funktioner i diskursen. Der er altså ikke noget isormorft forhold mellem prosodisk +/-integration og funktion. Desuden vil jeg diskutere, om det er muligt at opstille grammatiske tests, der afspejler distinktionen mellem prosodisk integreret og uintegreret adverbialsætning. Endelig vil jeg diskutere, hvilke konsekvenser mine og andres observationer har for konstruktionsbegrebet, som det er defineret i *Construction Grammar* og i *Role and Reference Grammar*, og om Hengevelds *Functional Discourse Grammar* kan anvendes som beskrivelsesramme for de uintegrerede adverbialsætninger.

Den analyse, der præsenteres her, er begrænset til efterstillede tidsbi-

sætninger, og det empiriske grundlag er data fra talesprogskorpusset *BySoc*, som findes på internettet.¹ Det udsnit af korpusset, jeg anvender, omfatter seks samtaler med kvinder i alderen 26-38 år, alle fra det, der i *Projekt Bysociolingvistik* er defineret som arbejderklassen. Der er i alt 75.916 løbende ord i mit delkorpus.

2. Integrede og uintegrerede tidsbisætninger

Et eksempel på en prosodisk integreret tidsbisætning ses i (1), nemlig *når det er min tur*:²

(1) M: mm

T: nå altså jeg kan ikke £ holde ud at tænke på jeg skal spille et år hvor jeg ikke får lov at lave noget

M: gå og hente kaffe og øl op

T: det kan de altså selv gøre hvis de vil have øl og kaffe

M: ja mm

T: det er ikke mig jeg gør det selvfølgelig **når det er min tur** hver ting til sin tid

Derimod er adverbialsætningen *da hun var mindre* i (2) prosodisk uintegreret:

(2) jeg nyder hende jeg har og så færdig ££ og det tror jeg vi begge to gør £ og de vi har jo nok været privilegerede £ **da hun var mindre** £ i og med P* har arbejdet de tider som han arbejder £ vi havde jo E* £ K*s mor som dagpleje til M*

Pausen før adverbialsætningen i (2) er ikke kriterium for, om ledsætningen er prosodisk integreret eller ej; der er nemlig også prosodisk integrerede adverbialsætninger med forudgående pause.

1. *BySoc* findes på adressen www.id.cbs.dk/~pjuel/cgi-bin/BySoc_ID/index.cgi. Her findes kun transskriptioner af samtaler; jeg har dog haft adgang til lydsiden.

2. I korpuseksemplerne står *L* for 'lytter', *M* for modtager'. £ står for 'pause', ££ for 'lang pause', £££ for 'usædvanligt lang pause', ~ for 'tøven', # for 'pause udfyldt med vejtrækning'. Et stort bogstav efterfulgt af * angiver maskering af et proprium eller et toponym.

Argumentet for at hævde, at tidsbisætningen i (2) er syntaktisk integreret, er topologisk og grammatisk. Konnektiver som *da* og *når* indleder sætninger, der står i et hypotaktisk forhold til en anden sætning eller en anden størrelse i diskursen, og konstituentrækkefølgen i en adverbialsætning vil konventionelt afvige fra rækkefølgen i en sætning, der står i et parataktisk forhold til en anden sætning. Hvis der optræder et sætningsadverbial i adverbialsætningen, kan det kun stå på pladsen efter subjektet – som frekvensadverbialet *af og til* i (3a). I adverbialsætningen i (3b) står adverbialet efter det finitte verbal, og sætningen er uacceptabel:

(3a) når det **af og til** er min tur

(3b) ?når det er **af og til** min tur

Fælles for adverbialsætningerne i (1) og (2) er, at de koder en temporal ramme for det sagforhold, der kodes i matrixsætningen. Spørgsmålet er så, om distinktionen mellem +/- prosodisk integration svarer til nogen indholdsforskel, fx pragmatisk indhold eller funktion, og om den prosodiske forskel korrelerer med nogen grammatiske distinktioner.

3. De diskursive funktioner af prosodisk uintegrerede tidsbisætninger.

Som det fremgår af oversigten i (4), har jeg observeret 53 uintegrerede tidsbisætninger ud af i alt 278 efterstillede tidsbisætninger, dvs. at ca. 19% af alle tidsbisætninger er prosodisk uintegrerede. Ud fra udtryks- og indholdskriterier kan 49 af de 53 uintegrerede ledsætninger opdeles i tre forskellige kategorier; dvs. ud fra, hvor i diskursen og med hvilken funktion de optræder:

(4) Prosodisk uintegrerede tidsbisætningsers funktion

- | | |
|----------------------------|------|
| 1. Opklarende | (40) |
| a. opklarende/korrigerende | (30) |
| b. støtte til lytter | (10) |
| 2. Efter appel til lytter | (7) |
| 3. Informationssøgning | (2) |

De resterende fire tidsbisætninger kan ikke tilordnes nogen kategori.

3.1. Opklarende funktion

Den første og største kategori er *de opklarende*, som også kan være elaborerende eller korrigerende ift. det sagforhold, der kodes i matrixsætningen. Kategorien er opdelt i to undergrupper: I 1a findes de 30 tidsbisætninger, der analyseres som opklarende eller korrigerende fra talers side, i 1b de 10 tidsbisætninger, som er støtte til lytter. De sidstnævnte ytres alle efter en reaktion fra lytter.

Nitten af tidsbisætningerne i underkategori 1a ytres – som i (2) ovenfor – efter en pause, mens otte artikuleres umiddelbart efter matrixsætningen; de resterende tre optræder efter et tag. Tretten af ledsætningerne følger efter et adverbialt udtryk, fx *også* som i (5) eller *slet* som i (6):

- (5) M: mm
T: og det er måske nok værre for manden alligevel & for den efterladte modpart
M: mm
T: for den for den efterladte modpart end det er for børnene for børnene & har som regel altid & deres egen familie at tage hensyn til i den situation også & og kan få opbakning hjemmefra & selv om hjemmefra stadigvæk også er ens mor og far men & altså det~ det det er nok lidt svært & også **når det går så hurtigt at du ikke ligesom når at & at få sunket det første** før du får det næste og skal have sunket det også & altså **før ligesom beskederne ruller derhenad** så~ & det det er måske nok det der var sværest at acceptere det var at & at du ikke havde nogen tid til at ligesom at forberede dig på at & et menneske der virkelig elskede livet & der virkelig elskede livet med stort E & at hun ikke skulle have lov at være mere
- (6) T: og det var sådan noget med [laver illustrerende lyde] der var ikke nogen der turde sige noget der var ikke nogen der & turde hoste eller noget og d- så er det så bliver det pinligt
M: ja &
T: fordi altså && altså & gode ting det kommer ikke dårligt tilbage
M: ja &
T: det gør det altså ikke **og slet ikke når man er død**

I både (5) og (6) fortolker jeg det initiale adverbielle udtryk i ytringen som et, der kan indgå i den forudgående sætning. I (5) kan *også* indgå i sætningen *det er altså også svært*, og i (6) kan *slet* indgå som fremhævende udtryk i *det gør det altså slet ikke*. Derfor analyserer jeg den første konstituent i ytringen som en elliptisk matrixsætning. Hele matrixsætningen gentages ikke, kun et fremhævende eller et andet udtryk efterfulgt af tidsbisætningen. Den elliptiske matrixsætning er elliptisk i den forstand, at talerne udelader den del af det sproglige materiale, der allerede er udtrykt i den foregående sætning. Men den er ikke semantisk identisk med den forudgående sætning, fordi det adverbielle udtryk er føjet til. I fire forekomster følger tidsbisætningen efter *altså* – som i den anden tidsbisætning i (5) – hvorved den temporale setting fremhæves i en eftertanke.

Fælles for de 10 tidsbisætninger i kategori 1b er, at en lytterreaktion følger umiddelbart efter matrixsætningen, som ikke afsluttes med et tag. Jeg fortolker lytterreaktionen som et udtryk for, at lytter har brug for yderligere information for at kunne forstå den information, der kodes i matrixsætningen. I (7) ytrer modtager *mm mm*, hvorefter taler tilføjer tidsbisætningen:

- (7) T: vi har sgu ret til at have lidt fred en gang imellem sådan lidt frihed [afkortet her] det er simpelthen en menneskeret men altså jeg synes det er rart at vi kan have vores unger omkring os
M: **mm mm**
T: **når der er mulighed for det** fordi man må nok sige £ det er så kort tid vi har dem i forvejen

3.2. Efter appel til lytter

Den anden kategori omfatter syv uintegrerede tidsbisætninger. De optræder efter en matrixsætning, der afsluttes med et tag.³ Som i (8) efterfølges tagget oftest af en reaktion fra lytter, og jeg fortolker stedet som et appelsted, hvor taler ønsker feedback fra lytter:

- (8) M: hvordan- hvordan reagerede dine forældre da du bl- blev gift

3. Der er i kategori 1a tre forekomster, som optræder efter et tag, fordi deres funktion i diskursen har større lighed med de øvrige i den kategori.

i sådan en alder af £ tyve år (hoster) £ altså var var var de med på det eller~ £ frarådede de dig på på det £

T: næ nej~ det gjorde de ikke £ altså~ £ de spurgte om jeg var sikker på at~ det det var rigtigt ik' £ og selvfølgelig er man det **ik' når man står i det ik'**

M: mm

3.3. Informationssøgning

I den fjerde gruppe følger ledsætningen efter en sætning, som taler selv afbryder, fordi hun ikke kan finde den information, hun vil kode. I den uintegrerede ledsætning kodes så den fundne information. I (9) leder taler efter en tidsangivelse, nemlig styrelsen til *i*, som hun ikke umiddelbart kan huske. I stedet bruger hun ledsætningen til at udtrykke anden, opklarende temporal information:

(9) M: vi har et kriterium at man skal bo der fra £ man er to til~ £ sådan lige som dig

T: ja

M: sytten år nej

T: men det har han nemlig ikke han har boet der £ hvornår var det H* kom ind han var kommet ind i~ £ **da han var en £ fire fem år** så gik han ud igen da vi gik i fjerde klasse

Eftersom næsten identisk temporal information kan udtrykkes som enten et præpositionssyntagma, fx *i børnehaven*, eller en tidsbisætning, fx *da vi gik i børnehaven*, er denne kategori i højere grad relevant for temporale bisætninger end for fx koncessive. Der er dog kun to observationer i korpus.

4. Svarer den prosodiske udtryksforskel til nogen indholds-forskel?

Svaret på, om distinktionen mellem prosodisk integreret og prosodisk uintegreret adverbialsætning modsvares af en indholds-forskel, er delvis ja. Den prosodisk integrerede adverbialsætning *når det er min tur* i (1) koder blot en temporal ramme for det sagforhold, der kodes i matrixsætningen; den har ingen af de funktioner, som adverbial-

sætningerne i kategorierne 1 og 3 har. Derimod har den prosodisk uintegrerede adverbialsætning i (8) – som verbaliseres efter et tag i matrixsætningen – ingen speciel pragmatisk funktion i diskursen og kan derfor sammelignes med den integrerede i (1).

Derudover er der semantiske forskelle. En prosodisk integreret adverbialsætning indgår altid i den proposition, som den komplekse sætning udtrykker – som en satellit i FG-termer. Adverbialsætningen *når det er min tur* i (1) indgår i propositionen *jeg henter selvfølgelig øl og kaffe når det er min tur*. Også adverbialsætningen *når man står i det* i (8), der udtrykkes efter et tag, indgår i propositionen *man er selvfølgelig sikker på at det er rigtigt når man står i det*. Derimod udtrykker adverbialsætningerne i (5) - (6) ikke en satellit til den prædikation, der udtrykkes i den forudgående matrixsætning. I stedet må de fortolkes som satellitter til det, jeg har kaldt ‘den elliptiske matrixsætning’, dvs. den eller de sproglige størrelse/-r, der udtrykkes lige før adverbialsætningen. Tilbage er så de opklarende tidsbisætninger *da hun var mindre* i (2) og *når der er mulighed for det* i (7). Spørgsmålet er, om de indgår i henholdsvis propositionen *vi var privilegerede da hun var mindre* og propositionen *vi kan have vores børn omkring os når der er mulighed for det* – jeg ser bort fra de modifikationer, som udtrykkes gennem *jeg synes* og *det er rart* i (7). Ud over udtrykskriteriet – dvs. intonationskonturen – er der intet argument for at hævde, at de IKKE indgår i en proposition sammen med den forudgående matrixsætning. Men de har stadig en anden pragmatisk funktion end den prosodisk integrerede adverbialsætning i (1).

Min analyse af uintegrerede adverbialsætningers funktion i diskursen afviger fra de analyser, der foreligger for fx engelsk. Flere lingvister har argumenteret for, at prosodisk uintegration er en indikator for, at de pågældende adverbialsætninger er mindre underordnede end prosodisk integrerede (Chafe 1984, 1988, Haiman & Thompson 1984). Chafe (1984) bruger fx betegnelsen “afterthought” om dem. Verstraete (2002) er derimod af den opfattelse, at ikke alle uintegrerede adverbialsætninger har samme funktion i diskursen. Ifølge Verstraete kan en uintegreret temporal sætning have to funktioner:

1. Den signalerer en tilbagevenden til hovedemnet i diskursen.
2. Den er en eftertanke, som afgrænser et generelt princip, der

asserteres i matrixsætningen. Den vil så ofte indledes med *that is*.

Jeg er enig i, at en del adverbialsætninger kan fortolkes som eftertanker, men ingen af adverbialsætningerne i (2) og (5) - (9) kan tolkes som en tilbagevenden til hovedemnet i diskursen. Det gælder også i (10), hvor adverbialsætningen *når man ligesom ser situationen i øjnene* osv. ikke koder information, der er relateret til den forudgående diskurs. Taleren har ikke tidligere beskæftiget sig med sygehjælperfagets stilling i forhold til sygeplejefagets. I stedet har hun talt om sit arbejde som sygehjælper:

- (10) M: ja
T: men jeg trængte til nogle, nye udfordringer det må jeg indrømme £ og det kunne jeg nok ikke få som sygehjælper £ ikke **når man ligesom ser situationen i øjnene at det fag det £ nok er ved at blive klapset lidt ned af sygeplejerskerne**

Og i fx (5) ovenfor angiver såvel matrixsætning som adverbialsætning en overgang til et nyt underemne i diskursen, nemlig talerens problemer med at affinde sig med sin mors død.

Det kan ikke udelukkes, at man ved inddragelse af et større datamateriale og akustiske undersøgelser af intonationskonturer kan generalisere funktionerne af de uintegrerede tidsbisætninger i højere grad, end jeg har foreslået, men indtil videre ser det ikke ud, som om Verstraetes resultater fra engelsk kan overføres til dansk.

5. Har distinktionen prosodisk integreret/uintegreret noget grammatisk korrelat?

Ifølge Verstraete (2002) korrelerer distinktionen +/- prosodisk integration med den såkaldt diskursive funktion eller status af en temporal sætning. En prosodisk integreret tidsbisætning er diskursivt afhængig af den forudgående matrixsætning og befinder sig inden for samme fokusdomæne, mens en prosodisk uintegreret temporal sætning er diskursivt uafhængig af den forudgående matrixsætning og danner sit eget fokusdomæne. Verstraete tager udgangspunkt i Hallidays opfattel-

se af, at en størrelse inden for et domæne tildeles fokus, mens resten af domænet opnår præsupponeret status.

Man kan ifølge Verstraete bruge en interrogativ kontekst til at teste, om en tidsbisætning er inden for samme fokusdomæne som sin matrixsætning eller ej. I en konstruktion med en prosodisk integreret adverbialsætning vil det temporale forhold mellem matrix og ledsætning ofte være fokaliseret, og fokus på dette medfører så, at matrixsætningen automatisk præsupponeres. I (11a) spørges der til den temporale relation mellem matrixsætning og tidsbisætning i (1), matrixsætningen kan udtrykkes ved hjælp af proverbet *gøre* og et anaforisk pronomen – som i (11b):

(11a) henter du øl og kaffe når det er din tur?

(11b) gør du det når det er din tur?

I (12a) optræder den prosodisk uintegrerede tidsbisætning fra (2) sammen med den forudgående matrixsætning i en interrogativ kontekst:⁴

(12a) var I privilegerede – da hun var lille?

(12b) var I det da hun var lille?

Verstraete hævder, at i et spørgsmål som (12a) præsupponeres indholdet af matrixsætningen, dvs. *I var privilegerede*, ikke. I stedet består (12a) af to spørgsmål, først et spørgsmål om, hvorvidt nogle har været privilegerede, dernæst et spørgsmål, der afgrænser den temporale ramme for den privilegerede tilstand, hvilket jeg har forsøgt at gengive ved brug af tankestregen i (12a). Hvis matrixsætningen ikke er præsupponeret, ville brugen af pronominet *det* i (12b) være sær. Men umiddelbart kan jeg ikke se, at den interrogative kontekst udgør et grammatisk korrelat til en funktionel forskel på prosodisk integrerede og uintegrerede adverbialsætninger. Og så vidt jeg kan skønne, kan kløvning heller ikke anvendes som test af, hvorvidt adverbialsætningen befinder sig inden

4. I (2) er der sammenstød mellem matrixsætningens tempus, præterium, og adverbialsætningens tempus, præteritum. Derfor har jeg i (12) og (14) valgt at bruge præteritum i begge sætninger.

for samme fokusdomæne som matrixsætningen eller ej. For der er ingen forskel mellem henholdsvis (13a) og (13b) og (14a) og (14b):

(13a) det er når det er min tur jeg henter øl og kaffe

(13b) det er når det er min tur jeg gør det

(14a) det var da hun var mindre vi var privilegerede

(14b) det var da hun var mindre vi var det

Selv om matrixsætningen (eller en del af den) i (1) er præsupponeret – eller rettere ikke koder megen ny information, er det ikke altid tilfældet med konstruktioner, hvori adverbialsætningen er prosodisk integreret. Derfor er det – så vidt jeg kan se – ikke muligt at opstille nogle grammatiske korrelater til distinktionen mellem prosodisk integrerede og prosodisk uintegrerede adverbialsætninger i form af grammatiske tests.

6. Konstruktionsbegrebet og prosodisk uintegrerede adverbialsætninger

Flere af de nyere funktionelle teorier er baseret på et konstruktionsbegreb. Spørgsmålet er, hvordan og om mine og andres observationer af prosodisk uintegrerede adverbialsætninger kan beskrives inden for rammerne af de funktionelle teorier.

I *Construction Grammar* opererer man med begrebet *konstruktion* som en abstrakt størrelse, der er lagret sammen med leksikalske størrelser og morfemer. Ifølge Fillmore, Kay og O'Connor specificerer konstruktioner ikke bare syntaktisk "... but also lexical, semantic and pragmatic information" (1988: 501). I *Role and Reference Grammar* (RRG) har man overtaget konstruktionsbegrebet. Det, der i *Construction Grammar* kaldes en konstruktion, er i RRG en *constructional template*, som også er lagret i et inventar af konstruktioner. Derudover opererer man med et separat leksikon, hvori leksikalske størrelser og morfemer er lagret. Som det fremgår af citaterne nedenfor, omfatter en *constructional template* morfosyntaktiske, semantiske og pragmatiske egenskaber:

(15) A constructional template is the abstract representation of the

properties of a grammatical form – a construction (Van Valin & LaPolla 1997: 654, fodnote 33)

... grammatical constructions are specific constellations of morphosyntactic, semantic and pragmatic properties, and accordingly the constructional templates representing them are in effect instructions to the grammar on how these properties should be combined in particular forms. (ibid.: 432)

I ingen af teorierne er det eksplicit udtrykt, om man betragter en konstruktion eller en 'constructional template' som en psykologisk enhed, en abstraktion over sådanne enheder, eller om den ganske enkelt er en beskrivelsesenhed. Goldberg (1995: 2) nævner, at konstruktioner skal anskues som teoretiske enheder. Men jeg vil gå ud fra, at en konstruktion/en 'constructional template' er en psykologisk enhed.

I ingen af teorierne omfatter konstruktionsbegrebet prosodiske træk.⁵ Desuden er de pragmatiske træk, man opererer med i fx RRG, begrænset til illokutionær kraft og fokus og topic, dvs. informationsstrukturen inden for sætningsgrænsen. Endelig opererer man ikke med det, jeg har kaldt elliptiske matrixsætninger. En konstruktion med en prosodisk integreret adverbialsætning kan beskrives inden for rammerne af både *Construction Grammar* og RRG – blot med udeladelse af de prosodiske træk. Derimod rummer ingen af teorierne mulighed for en beskrivelse af konstruktioner med prosodisk uintegrerede adverbialsætninger. Men – spørgsmålet er så, om man skal analysere en uintegreret adverbialsætning som del af en konstruktion eller ej. Jeg mener ja. Fordi en adverbialsætning er syntaktisk integreret i en matrixsætning. Netop ved at udtrykke indholdet i adverbialsætningen som en underordnet sætning signalerer talere, at dette indhold er tæt knyttet til indholdet af en forudgående sætning. Den temporale ramme, der kodes i en tidsbisætning, står i et hypotaktisk forhold til det sagforhold, der kodes i matrixsætningen – den temporale ramme er forudsat af sagforholdet. En anden grund til at analysere en uintegreret adverbialsætning og det forudgående sproglige materiale som en konstruktion, er, at konstruktionsbegrebet let kan forenes med en fastholdelse af tegnet som en sproglig analyseenhed.

5. Jeg formoder dog, at fx tryk indgår i beskrivelsen af bestemte leksikalske størrelser.

Er det så muligt at udvikle de nævnte teorier, så de kan rumme adækvate beskrivelser af de uintegrerede adverbialsætninger? Det er i hvert fald ikke nok blot at føje prosodiske træk til konstruktionsbegrebet. I (2) følger den prosodisk uintegrerede adverbialsætning blot efter matrixsætningen; det eneste, der adskiller den fra konstruktionen i (1) er prosodiske træk. Og det er ikke nok til at retfærdiggøre at opstille den som en separat konstruktionstype. I bedste fald kunne konstruktionen i (2) så betegnes som en 'allokonstruktion', da den hverken syntaktisk eller semantisk adskiller sig fra konstruktionen i (1).

De elliptiske matrixsætninger, som optræder i (5) og (6), rummer de to teorier heller ikke umiddelbart plads for. I RRG opererer man med en 'clause' som enhed og inddrager på nuværende tidspunkt hverken holofrastiske eller reducerede/elliptiske udtryk. De elliptiske udtryk kan kun processeres af såvel taler som lytter, når den forudgående ikke-elliptiske sætning er verbaliseret. Og en beskrivelsesramme for dette må nødvendigvis omfatte den kommunikative kontekst, som den elliptiske matrixsætning og den uintegrerede adverbialsætning optræder i.

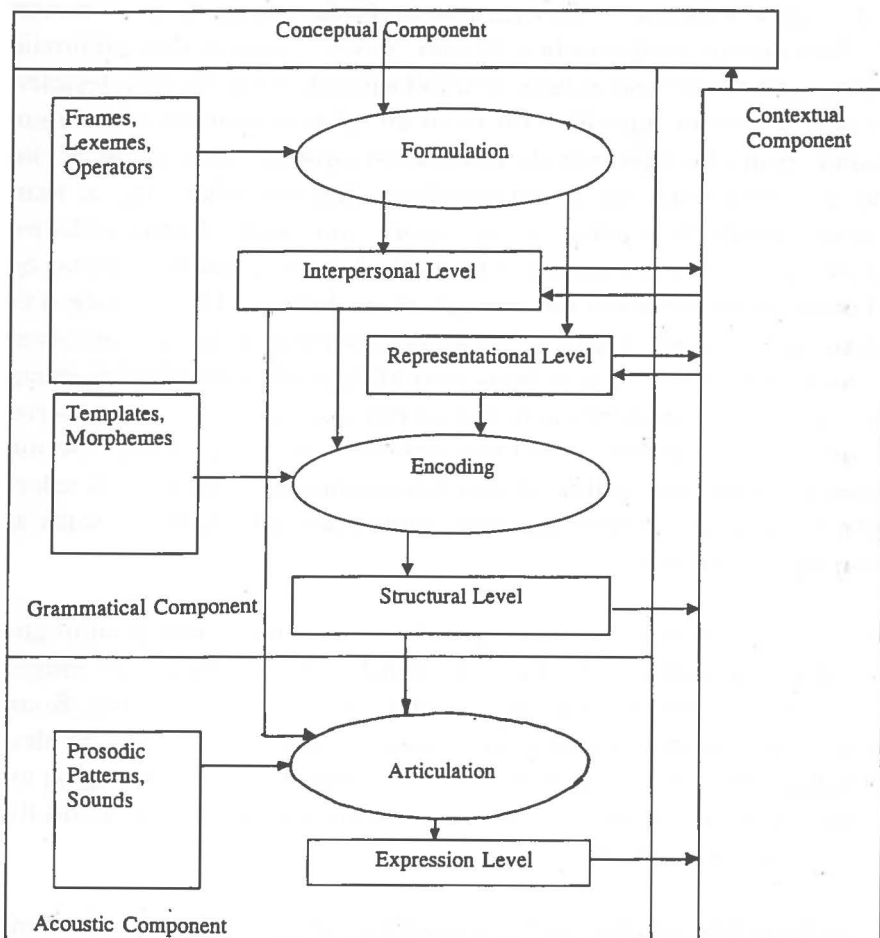
Det gælder også de adverbialsætninger, der udtrykkes efter et tag i matrixsætningen som i (8). Eftersom tagget koder interpersonel information, må den information inkluderes i de træk, der karakteriserer en bestemt konstruktion – nemlig en konstruktion med et appelsted. For at redegøre for de adverbialsætninger, som optræder efter en lytterreaktion – som fx i (7) – er det også nødvendigt at inddrage den kommunikative kontekst. Netop fordi adverbialsætningen er forudsat af en forudgående matrixsætning, kunne man forestille sig, at taler i processeringen aktiverer en konstruktionstype med en kompleks konstruktion, dvs. at taler ikke gentager matrixsætningen, men forudsætter den – på samme måde, som det gælder for konstruktioner med elliptisk matrixsætning.⁶

På nuværende tidspunkt er det ikke muligt at redegøre adækvat for konstruktioner med prosodisk uintegrerede adverbialsætninger inden for rammerne af *Construction Grammar* og RRG, for begge de nævnte teorier begrænser sig til at opstille en beskrivelsesramme for sætning-

6. Samme beskrivelse kunne også gælde for matrix- og adverbialsætning i (2).

ger. Og af den grund er det heller ikke muligt at inddrage de uintegrede adverbialsætningers funktion i diskursen. Derimod er det muligt, at Hengevelds *Functional Discourse Grammar* kan bruges som teoretisk ramme. En gengivelse af Hengevelds model ses nedenfor i (16) – jf. Hengeveld (2000b: 9):

(16)



(jf. Hengeveld 2000b: 9)

Som det fremgår af modellen, opererer Hengeveld med en kontekstuel komponent – den kommunikative kontekst, som "... represents the

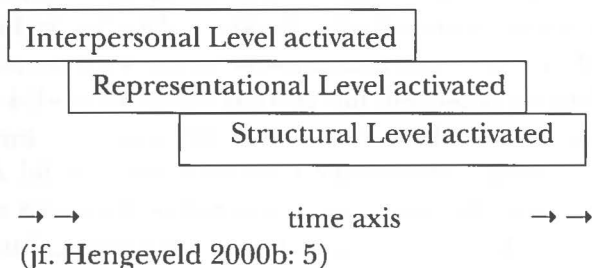
(short-term) linguistic information derivable from the preceding discourse and the non-linguistic, perceptual information derivable from the speech situation. As far as the linguistic information is concerned, the communicative component is fed by the interpersonal and expression levels, and feeds the representational level in order to enable later reference to earlier acts and expressions.” (Hengeveld 2000a: 4). Desuden omfatter den kontekstuelle komponent en beskrivelse af den viden, samtalepartnere deler (2000b: 4). På det interpersonelle niveau er den centrale analyseenhed *M* eller ‘move’ – som er den minimale diskursenhed, der kan indgå i en udvekslingsstruktur, og som desuden er det, der driver udtrykket for en af en talers kommunikative intentioner. Som eksempler på de intentioner opstiller Hengeveld fx ‘inviting’, ‘informing’ og ‘recommending’. Jeg forestiller mig, at man kunne opstille fx ‘opklaring’ og ‘appel’ som andre kommunikative intentioner – der giver input til både den kommunikative kontekst og til udtryksniveauet (som det fremgår af modellen i (16)). Et valg af fx intentionen ‘appel (til lytter)’ på det interpersonelle niveau kunne være forbundet med valg af et bestemt udtryksmiddel, nemlig dels et tag og dels en ikke umiddelbart nedadgående intonationskontur i matrixsætningen. Det samme gælder en intention som fx ‘opklaring’. Denne intention ville være udløst af den kommunikative kontekst, fx talers fornemmelse af, at lytter mangler uddybende information i form af en temporal ramme.

Inddragelsen af den kommunikative kontekst som en komponent gør det desuden muligt at beskrive de konstruktioner, hvori der indgår en elliptisk matrixsætning eller en helt udeladt matrixsætning. Komponenten omfatter sproglig information, som kan udledes af den forudgående diskurs. Det betyder, at en elliptisk matrixsætning og en adverbialsætning uden elliptisk matrixsætning kan processeres ud fra en forudgående sætning.

Modellen er en såkaldt top-down-model af taleproduktionen, dvs. den går fra intention til artikulation – først beslutter talere deres kommunikative formål, dernæst vælger de den information, der er bedst egnet til formålet, så koder de den information grammatisk og fonologisk, og til slut artikulerer de den. Men modellen er dynamisk, så de tre grammatiske niveauer, dvs. det interpersonelle, det repræsentationelle og

det strukturelle, opererer samtidigt. Så snart der på et niveau er taget et valg, som tillader valg af elementer på det næste niveau, bliver dette lavere niveau aktivt. Samtidigheden er illustreret under (17), som giver, hvordan den grammatiske komponent i modellen fungerer:

(17)



Udtrykket starter, når en 'frame' er blevet valgt, og det første leksem er blevet indsat i den passende 'slot'.

Som Hengevelds model fremstår nu, rummer den ikke umiddelbart plads til et konstruktionsbegreb i lighed med det, der opstilles i *Construction Grammar* og RRG, fordi konstruktionsbegrebet i disse teorier omfatter træk fra alle tre niveauer i Hengevelds model. Eftersom hans model er en top-down-model, styres valg på et niveau af valg på et højere niveau, og fx er de templates, Hengeveld opstiller som en af basisenhederne på det strukturelle niveau, udelukkende syntaktiske konfigurationer (2000b: 8, fodnote 8).

På trods af, at Hengeveld ikke opererer med det sproglige tegn som basisenhed, men faktisk adskiller indhold og udtryk, er det den teori eller model, som i øjeblikket rummer mulighed for den mest adækvate beskrivelse af konstruktioner med prosodisk uintegreerede adverbialsætninger; blandt andet fordi modellen i så høj grad omfatter den kommunikative kontekst og dens betydning for kodningen.

7. Konklusion

Den akustisk baserede udforskning af intonation i spontan tale er endnu i sin vorden, og derfor er det muligt, at fremtidige resultater fra den forskning vil vise, at intonationskonturer er et separat system, der

tilføjes den grammatiske struktur – og som kun i ringe grad korrelerer med syntaktiske, semantiske og pragmatiske parametre og derfor ikke indgår som en del af grammatikken. Det ser dog ud til, at prosodisk uintegrerede tidsbisætninger i dansk talesprog har forskellige funktioner i diskursen, dvs. at udtryksforskellen mellem prosodisk integreret og prosodisk uintegreret adverbialsætning ikke korrelerer med én og samme indholdsforhold eller funktion. Det har indtil nu ikke været muligt at opstille nogle grammatiske tests, der klart afspejler forskellen mellem de prosodisk integrerede og de prosodisk uintegrerede sætninger. I de funktionelle teorier, der opererer med et konstruktionsbegreb, indgår prosodiske træk ikke som en del af de træk, der karakteriserer en bestemt konstruktionstype. Desuden er de pragmatiske træk, man opererer med, begrænset til sætningsinterne fænomener som fx informationsstruktur. Eftersom prosodiske træk og diskursive eller interaktionelle træk er afgørende for en adækvat beskrivelse af prosodisk uintegrerede adverbialsætninger, kan man inden for rammerne af disse teorier ikke på nuværende tidspunkt redegøre for disse adverbialsætninger. I stedet rummer den model, som Hengeveld opstiller, plads for en mere adækvat beskrivelse af de uintegrerede adverbialsætninger og andre talesprogsfænomener – selv om den ikke omfatter et egentligt konstruktionsbegreb.

Henvisninger

- Chafe, W. (1984). How People Use Adverbial Clauses. *BLS*, Vol. 10. Berkeley: Berkeley Linguistic Society, University of California, Berkeley. 437-449.
- Chafe, W. (1988). Linking intonation units in spoken English. I J. Hai-man & S. A. Thompson (red.). 1-27.
- Chafe, W. (1994). *Discourse, Consciousness, and Time*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Diessel, H. (1996). Processing factors of pre- and postposed adverbial clauses. *BLS* Vol. 22. 71-82.
- Dryer, M. S. (1996). Focus, pragmatic presupposition and activated propositions. *Journal of Pragmatics*, Vol. 26, No. 4. 475-523.
- Fillmore, C. J., P. Kay & M. C. O'Connor (1988). Regularity and idiomacy in grammatical constructions: the case of *let alone*. *Language* Vol. 64. 501-538.

- Ford, C. (1993). *Grammar in Interaction. Adverbial Clauses in American English Conversations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldberg, A. (1995). *Constructions: Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Haiman, J. & S. A. Thompson (1984). "Subordination" in Universal Grammar. *BLS*, Vol. 14. 510-523.
- Haiman, J. & S. A. Thompson (red.) (1988). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hengeveld, Kees. (2003). The architecture of a Functional Discourse Grammar. I María Á. Gomez González & J. Lachlan Mackenzie (eds.). *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. Udkommer ultimo 2003.
- Hengeveld, Kees. (2003). Epilogue. I María Á. Gomez González & J. Lachlan Mackenzie (eds.). *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. Udkommer ultimo 2003.
- Lehmann, C. (1988). Towards a typology of clause linkage. I J. Haiman & S. A. Thompson (red.). 181-225.
- Thompson, S. A. (1985). Grammar and written discourse: initial vs final purpose clauses in English. *Text* 5. 55-84.
- Van Valin, Jr., R. D. & R. J. LaPolla (1997). *Syntax. Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Verstraete, J. -Chr. (2002). The functional value of non-integration in clause combining: interpersonal versus discursive independence. En senere, ikke-publiceret version af artikel i *Word* 53. 37-65.

Sprogets “kinesiske æsker”

Om dimensioner og relationer i komparativ tekstlingvistik

Iørn Korzen

1. Indledning

For snart 100 år siden lærte **strukturalismen** os at se enhver konkret sproglig manifestation, *parole*, som en variant, eller instantiering, af det givne sproglige system, *langue*. Den **funktionelle grammatik** gav os siden endnu et lag ved at foretage tredelingen sprog – tekst – kontekst og se konkret sprogbrug som tekstforløb der udfolder sig i en kontekst med et bestemt formål for øje. Fortolkningen af en teksts vellykkethed indebærer hermed også en analyse af forholdet mellem teksten og dens “situations- og kulturkontekst”¹. Endelig har **psykolingvistikken** og den **kognitive lingvistik** i de seneste 10-15 år sagt at tekstproduktion er en sproglig kodning af en “mental repræsentation”, dvs. af en mental ikke-sproglig kognitiv lagring af indhold. Tilsvarende ses tekstreception som en afkodning af et sprogligt udtryk hvorved der dannes en – forhåbentlig tilsvarende – mental repræsentation hos modtager².

Udviklingen af en egentlig **tekstlingvistik** tog fart i midten af 1960’erne, og dens formål er blevet defineret som det at “beskrive de sproglige betingelser for fortolkningen af en tekst” (jf. Adam og Rastier³, Lundquist 2000, Korzen 2003). En **tekst** blev defineret som

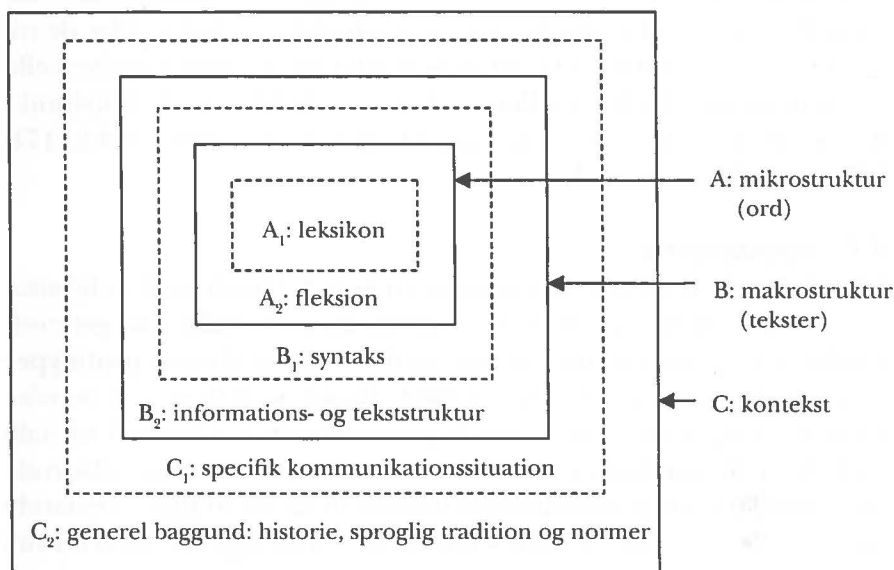
-
1. “[T]he **evaluation** of the text ... assumes an interpretation not only of the environment of the text, its ‘context of situation’ and ‘context of culture’, but also of how the linguistic features of a text relate systematically to the features of its environment, including the intentions of those involved in its production.” (Halliday 1985: XV-XVI).
 2. For bibliografiske henvisninger, jf. Skytte & Korzen (2000).
 3. “Comme le note également F. Rastier, à propos de sa sémantique textuelle, la linguistique textuelle ne définit que «les conditions linguistique de l’interprétation»” (Adam 1990: 26).

en sproglig udtrykssækvens kendetegnet ved semantisk, pragmatisk og illokutionær kohærens, og de mulige tekstmanifestationer inddeltes dels strukturelt og intentionelt, i teksttyper, dels formelt, i tekstgenrer. Problematikken med at der i en og samme tekst kunne optræde flere sproghandlinger, dvs. en tekst kunne inkorporere flere illokutionære værdier, blev løst ved at indføre **tekstsekvensen** som enhed, defineret som et tekstsegment med funktion som "tekst", dvs. i sig selv kendetegnet ved en selvstændig semantisk, pragmatisk og illokutionær funktion².

2. Sprogets kinesiske æsker

Hvordan passer nu tekstlingvistikkens definitioner ind i de førmtalte skoler og grammatiske retninger, især i den funktionelle grammatik, som jo opererer med begrebet "tekst" som et særdeles prominent element? – Tja, mens selve definitionen på "tekst" klinger meget funktionelt, synes nogle af FG's landvindinger at gå tabt i tekstlingvistikkens overordnede definition på sig selv. Er fx sproglig kodning af en mental repræsentation set i lyset af dens kontekstuelle funktionalitet alene afhængig af "sproglige betingelser", som tekstlingvistikken siger? Og er afkodning, dvs. fortolkning, af en teksts pragmatiske og illokutionære værdi alene afhængig af sproglige elementer? At svaret herpå er "nej", er blevet så meget desto mere klart i den **komparative tekstlingvistik**, som har fået meget vind i sejlene de seneste år. Den har afsløret at sproglig kommunikation, kodning og afkodning af tekster, foregår højst forskelligt i forskellige sprogsamfund, netop afhængigt af såvel sproglige som – i høj grad – ikke-sproglige elementer. Jeg har, bl.a. på baggrund af det allerede sagte, forsøgt at systematisere disse og se dem som hjemmehørende i forskellige kognitive niveauer eller dimensioner, som billedligt kan opfattes som kinesiske æsker i en samlet kommunikationsmodel; æsker der i høj grad er interrelaterede og interaktive, som vi skal se:

(1) Kommunikationsmodel



Figuren skal illustrere at ord, dvs. leksikalske enheder i en eller anden morfologisk "iklædning" (bøjningsform), indgår i tekster, der grammatisk er bestemt af syntaktiske regler og funktionelt bl.a. af informations- og tekststrukturelle forhold⁴. Tekster indgår i en konkret kommunikationssituation, der bestemmer en række kommunikationspragmatiske betingelser, og som igen indgår i en generel historisk, sociokulturel og sproglig baggrund. Dimensionerne A_{1,2} + B₁ udgør sprogsystemet, *langue*, mens de yderste "æsker" spiller en stor rolle for *parole*.

Med eksempler fra italiensk og dansk vil jeg vise hvordan konkret tekstproduktion kan opfattes som resultatet af en synergieffekt af elementer fra alle seks dimensioner, og hvordan en fuld forståelse og forklaringsmodel af tekststruktureringsforskelle sprogene imellem nødvendigvis må omfatte en komparativ analyse af dem alle. I overensstemmelse med grammatiknetværkets ånd vil jeg dog lægge hovedvægten på dimensionerne A og B og på relationerne herimellem og kun omtale C kort til sidst.

4. Herunder fx forgrunds-/baggrundsdistinktioner; se nedenfor.

3. Leksikon og makrostruktur

Mht. dimension A₁ er det velkendt at leksikaliseringmønstrene i de forskellige sprog udviser interessante typologiske forskelle. Mht. de romanske vs. de skandinaviske sprog optræder der fx generelle forskelle i informationstætheden mellem verber og substantiver, jf. Herslund/Baron (under udg.) mht. dansk-fransk og Korzen (1998, 2000b: 171-195) mht. dansk-italiensk.

3.1. Substantiverne

I dansk har de konkrete substantiver en generel tendens til at leksikaliserer betydningskomponenten **FUNKTION**, mens de italienske generelt leksikaliserer komponenten **KONFIGURATION**. I dansk dannes **prototyper** generelt ud fra genstandes overordnede funktion, hvilket også betyder leksikalisering på et overordnet hyperonym-niveau i forhold til italiensk, hvor prototypen er leksikaliseret ud fra genstandens udseende og dermed på et hyponym-niveau i forhold til dansk: Mange genstande har en fælles overordnet funktion men ser forskellige ud, og vi får følgelig en mere generisk og abstrakt leksikalisering i substantiverne på dansk og en mere specificeret på italiensk. Dette betyder bl.a. at vi i mange tilfælde må lave sammensætninger med hyperonym-roden på dansk for at gengive den mere specifikke betydning i de italienske substantiver:

- | | |
|--|--|
| (2) <i>hus</i> (<i>driv-, ud-, skilder-, pak-, vare-, hunde-, snegle-, kerne-, penal-</i>) | <i>casa, serra, capanna, garitta, magazzino, emporio, canile, guscio/conchiglia (di lumaca), endocarpo, astuccio</i> |
| <i>bord</i> (<i>spise-, skrive-, pusle-</i>) | <i>tavola, mensa, scrivania, fasciatoio</i> |
| <i>bil</i> (<i>person-, last-, vare-, rute-</i>) | <i>automobile (macchina), camion, furgone, corriera</i> |
| <i>tæppe</i> (<i>gulv-, væg-, væg-til-væg-, for-, senge-</i>) | <i>tappeto, arazzo, moquette, sipario, coperta/copriiletto</i> |

(Se mange flere eksempler i Korzen 1998, 2000b).

3.2. Verberne

I verberne ser vi det omvendte forhold: Her er de danske verber mere informationstætte end de italienske, bl.a. fordi de altid leksikaliserer betydningskomponenten **MÅDE** – og i mange tilfælde også KONFI-

GURATION, dvs. objektets form ved transitive verber og subjektets form ved intransitive. MÅDE-komponenten ses fx i bevægelsesverber hvor transportmidlet er leksikaliseret i dansk men tilføjet som adverbial satellit på italiensk, jf. (3), og i positionsverber hvor subjektets position er leksikaliseret i dansk, men tilføjet som satellit på italiensk, jf. (4):

(3) gå, køre (i bil), cykle, sejle, ride
— andare **a piedi, in macchina, in bicicletta, in barca, a cavallo**

(4) sidde, ligge, stå, knæle
— stare **seduto, sdraiato, in piedi, in ginocchio**

Både MÅDE- og KONFIGURATION-komponenten ses bl.a. i “ødelægge”-verber som

(5) brække, knække, bryde, afbryde, flække, knalde, knuse, mase, smadre, ødelægge, hugge (brænde)
— rompere, spaccare, spezzare

hvor leksikaliseringen af KONFIGURATION-komponenten ses i at det valgte danske verbum i langt højere grad end på italiensk afhænger af det tilknyttede argument:

(6) rompere un braccio / una gamba (dansk: *brække*)
rompere un vetro / un piatto (dansk: *knalde, smadre* – afhængigt af MÅDEN)
rompere il pane / un accordo / una relazione / un’amicizia / il silenzio (dansk: *bryde*)
rompere un bastone / un ramo (dansk: *knække*)
rompere un orologio / una festa (dansk: *ødelægge*)
rompere il sonno / la conversazione / il digiuno (dansk: *afbryde*)

(Flere detaljer i Korzen 1998, 2000b).

3.3. Syntaktiske og tekststrukturelle konsekvenser

Vi kan på denne baggrund skelne mellem det som Herslund/Baron (under udg.) kalder endocentriske sprog, hvor informationskoncen-

trationen er størst i verbalet, dvs. i keredelen af prædiketet (fx dansk), og exocentriske sprog, hvor informationskoncentrationen er "dirigeret ud" i verbalets argumenter (fx de romanske sprog). Disse forskelle får tekstpragmatiske og syntaktiske konsekvenser.

Som bekendt er der en tendens til at semantisk "svage" konstituerer også mister tekstpragmatisk vægt og fx udviser større tendens til syntaktisk inkorporering. Sasse (1984: 261-264) har meget præcist beskrevet betingelserne for objektsinkorporering således:

- (7) the semantic ingredients of DOs [direct objects] ... are responsible for the pragmatic status of the noun in question: the more individuated a direct object is, the more suitable it becomes as a candidate for the pragmatic peak of the comment. ... Those objects that do not qualify as pragmatic peaks of the comment tend to be incorporated. ... because of its lack of inherent pragmatic prominence the non-individuated patient is unsuitable as an information peak and is, therefore, deprived of its grammatical individuality by being incorporated.

Sammenligner vi italiensk og dansk, ser vi netop en langt mere generaliseret nominalinkorporering i dansk end i italiensk. Ud over inkorporering af ikke-tællelige og kollektivkonstituerer (8a), pluraliskonstituerer (8b) og andenordensentiteter (8c):

- (8a) drikke vin, sælge frugt
(8b) skrive bøger, købe cigaretter
(8c) holde fest, føre bevis

som også er almindeligt forekommende på italiensk, om end ikke så generaliseret som på dansk, er inkorporering af tællelige singulariskonstituerer af første orden også generaliseret på dansk – i modsætning til på italiensk:

- (9) bygge hus, dække bord, købe bil, rense tæppe (jf. (2))
læse avis, skrive brev, have hund, vente barn, dele lejlighed etc.

Her vælger italiensk derimod generelt pragmatisk "tungere" (generiske) NP'er:

- (10) comprare **la macchina**, leggere **il giornale**, avere **il cane** / **la barba** / **la febbre** / **il bagno**...

strukturer der dog ikke er ukendte i dansk, jf. fx:

- (11) Prendiamo **il treno** / **l'autobus** / **il tram** — Lad os tage **toget** / **bussen** / **sporvognen**
Chiamiamo **il medico** — Vi må ringe efter **lægen**
Andiamo al **cinema** — Skal vi gå i **biografen** (jf. Korzen 2000b: 299ff.)

Sasses teori, jf. (7), passer således helt fint også interlingvistisk dansk-italiensk. Den kunne generaliseres til formlen:

- (12) Mindre leksikalsk/informativ vægt → Mindre tekstpragmatisk vægt → Større tendens til syntaktisk inkorporering

Ved **syntaktisk inkorporering** forstås normalt:

- (13) underordning af en konstituent under en anden, hvorved den reduceres morfologisk og mister sin fulde syntaktiske, semantiske og pragmatiske selvstændighed, og der dannes en syntaktisk, semantisk og pragmatisk enhed

og den formodentlig bedst undersøgte inkorporering er den nominale, jf. (8) - (9). Her mister nominalkonstituenten determinativet og sin selvstændige syntaks samt muligheden for semantisk at angive individualiserede entiteter og for pragmatisk at udgøre en selvstændig enhed.

Et helt parallelt fænomen finder vi i verbalsystemet, men som vi kunne forvente af de semantiske forhold, er det her fortrinsvis de italienske verber der mister deres selvstændighed og prototypiske værdi. De morfologiske forhold spiller dog også en stor rolle her, så først to ord om dem.

4. Fleksion og makrostruktur

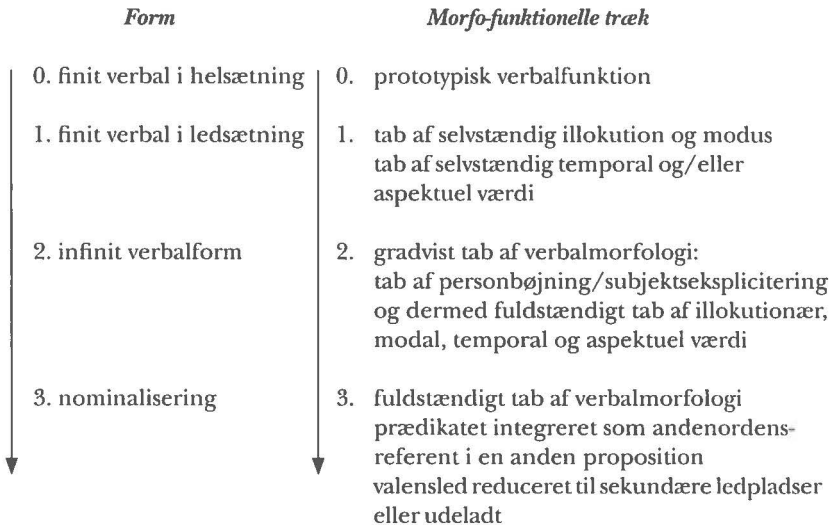
Ved en sammenligning mellem italiensk og dansk verbalmorfologi (dimension A_2) springer først og fremmest den store italienske fleksiv-

rigdom i øjnene. En præcis optælling viser at der på italiensk findes 48 syntetiske former af hvert verbum, mens dansk må stille sig tilfreds med 8, jf. Skytte (2000: 41) og Korzen (2000a, 2003). Jeg vil her koncentrere mig om forskellene i de infinitte verbalformer og nominaliseringerne, som kan resumeres således:

- (14a) gerundium eksisterer ikke i dansk (*langue*)
- (14b) brugen af participierne i absolute konstruktioner (fx *Morto il re, ... Vivente mia moglie, ...*, se nedenfor eks. (18b)), eksisterer ikke i dansk (*langue*)
- (14c) brugen af participier med attributiv funktion og som frie prædikativer er generelt sjældnere i dansk end i italiensk (*parole*)⁵
- (14d) nominalisering af verbalsituationer er generelt sjældnere i dansk end i italiensk (dog afhængigt af teksttype og register) (*parole*)

Disse forskelle er i høj grad afgørende for den stærkere tendens til hypotakse på italiensk (og på de øvrige romanske sprog) end på dansk. Hypotakse, eller gradvis deverbalerisering som det jo er, kan beskrives som det gradvise tab af verbaltypologiske træk i prædikatet, og det kan meget summarisk opstilles som i flg. figur:

(15) **Hypotakse: deverbalerisering og verbaltypologiske træk**



5. Jf. H. Korzen (1999/2000) for det tilsvarende forhold dansk – fransk.

Figuren viser hvordan det tekstualiserede prædikat, efterhånden som vi kommer “ned” i figuren, mister flere og flere verbaltypologiske træk og bliver mere og mere afhængigt af – eller **inkorporeret i** – den overordnede sætning. Alene finitte sætningsverbaler i helsætninger (niveau 0) optræder **funktionelt prototypisk** i Hopper/Thompson (1984)’s terminologi, dvs. udtrykker en selvstændig placering af et sagforhold på en tidsakse, idet de ekspliciterer alle de hertil knyttede træk som personbøjning, illokution, tempus, aspekt, modus, tilknytning af primære sætningsled etc.

I hypotaktiske strukturer sker der en gradvis **deverbalisering** og **desententialisering**: verbalet udtrykker færre og færre verbale træk, og strukturen mister til sidst karakter som sætning. Meget summarisk sagt kan deverbaliseringen i niveau 1, ledsætningerne, aflæses i et gradvist tab af selvstændig illokutionær og modal værdi og selvstændigt tempus/aspekt-indhold – afhængigt af ledsætningstypen: illokution og modus afhænger altid (undtagen i ikke-restriktive relativsætninger) af den overordnede sætning, tempusmuligheder og -restriktioner i kompletive og interrogative ledsætninger afhænger af verbet i den overordnede sætning (det såkaldte *consecutio temporum*), og den aspektuelle opposition er neutraliseret i alle irreelle og hypotetiske ledsætninger.

I niveau 2, de infinitte verbalformer, sker der herudover tab af verbal morfologi (større i participierne end i infinitiv og gerundium, som bevarer deres tempusbøjning) og tab af ekspliciterbart subjekt⁶, og disse former er helt “umarkerede” mht. illokutionært, modalt, temporalt og aspektuelt indhold. Alle disse værdier overtages fra eller fortolkes på baggrund af den overordnede sætning.

Endelig er prædikatet i niveau 3, nominaliseringerne, fuldstændig “absorberet” og inkorporeret som en (oftest præsupponeret) andenordensreferent i en anden proposition, og de manifesterede valensled er syntaktisk reducerede til ikke-primære argumenter eller helt udeladt⁷.

På denne måde udtrykkes en større og større semantisk og retorisk un-

6. Jeg ser her bort fra de såkaldte “absolutte konstruktioner” med gerundium og participierne på italiensk samt nominativ og akkusativ med infinitiv.

7. Flere detaljer i Lehman (1988), Herslund/H. Korzen (1999) og I. Korzen (2000a: 84ff.).

derordning under oversætningsdelen af perioden. Fx har alene niveau 0 og 1 selvstændig subjektsbestemmelse, dvs. alene her kan der ske subjekts- og topic-skift⁸, og der er dermed i højere grad tale om en pragmatisk og narrativ paratakse⁹. Niveau 2 og 3 har nødvendigvis subjekts- og dermed topic-kontinuitet. Det betyder at sagforholdet ses ud fra det oprindelige topics synspunkt, synsvinklen ligger fast, og der foretages en **fortolkning** af begivenhederne som **relaterede til** og mere eller mindre **centrale for** den aktuelle hovedperson.

Som illustration vil jeg citere nogle eksempler fra den narrative teksttype, nærmere betegnet fra italienskgruppens *Mr. Bean*-korpus (Skytte et al. 1999), nemlig nogle danske og italienske universitetsstuderendes genfortælling af *Mr. Bean*-episoden *Biblioteket*. Eksemplerne er typiske for vores korpus, og jeg har fremhævet de delsekvenser der er specielt interessante i denne sammenhæng og i kantede parenteser angivet på hvilket niveau tekstualiseringen har fundet sted i henhold til figur (15).

Mr. Bean kommer ind på et bibliotek...

(16a) **Han sætter sig ved bordet** og tager meget pertentligt papirer, bog og penalhus op af tasken. (DSA5) [0. HELSÆTNING, PARATAKTISK V og V-KONSTRUKTION]¹⁰

(16b) **Arrivato al tavolo**, apre la sua borsa per prendere delle cose che a quanto pare gli serviranno. (ISA1) [2. PARTICIPIUM]¹¹

Mr. Bean får en fin inkunabel udleveret og vil kopiere en illustration fra den. Ved et uheld kommer han til at tegne i den gamle bog, og for at skjule det...

8. **Topic** her forstået som den entitet en given sætning udsiger information om, typisk sætningens subjekt, men det kan også være dativ- eller evt. akkusativobjekt (Korzen 2000b: 211 ff.).

9. I niveau 1 afhængigt af ledsætningstypen. Fx er ledsætninger der fungerer som valensled ofte retorisk sidestillede eller endda overordnede den grammatiske oversætningsdel (Korzen 2000a: 87ff.).

10. Om disse konstruktioner, se fx Jensen (1999).

11. De italienske tekster er angivet med *I*, de danske med *D*; de skriftlige tekster med *S*, de mundtlige med *M*. Både de italienske og de danske deltagere var inddelt i to grupper, *A* og *B*.

(17a) han hælder godt med retteblæk ud i bogen. **Midt i det hele kommer bibliotekaren forbi** og Mr. Bean må lukke bogen, hvilket gør det hele meget værre. (DSA5) [0. HELSÆTNING]

(17b) finisce di mettere il bianchetto, si accorge dell'**arrivo del bibliotecario** quindi per non farsi scoprire in un certo senso, chiude il libro, eh provocando ancora maggior danno (IMB9)¹² [3. NOMINALISERING]

Til sidst skal biblioteket lukke:

(18a) bibliotekaren kommer og siger at **tiden er løbet ud og biblioteket lukker**, de skal aflevere deres bøger tilbage (DMB10) [1. LEDSÆTNING, NB: Som valensled, jf. note 9]

(18b) Il responsabile della biblioteca **scaduto il termine per la consultazione** ritira i testi (ISA3) [2. PARTICIPIUM, ABSOLUT KONSTRUKTION: ordret "...udløbet tiden for konsultationen..."]

Bemærk hvordan prædiketet i (16b) *arrivato al tavolo* er reduceret til baggrundsinformation med tidsbetydning; i (17b) bevares fokus på mr. Bean, og bibliotekarens tilsynekomst gives som en præsupperet handling i modsætning til (17a), hvor den asserteres og der er fokusskift; i (18b) benyttes den absolutte konstruktion *scaduto il termine per la consultazione* som en blanding af tids- og årsagsbaggrund. I de danske tekstualiseringer lægges generelt større vægt på den simple handlingskronologi, og det er op til modtageren at lave tilsvarende relationsfortolkninger. Se mange flere eksempler i Korzen (2000a: 91ff.).

Jeg foretog en samlet optælling af tekstualiseringerne uden finitte verbaler og beregnede deres procentandel af samtlige tekstualiseringer i de enkelte tekster. De følgende er samlede gennemsnitstal for de enkelte teksttyper:

12. Der er her tale om en mundtlig tekst, og kommaerne angiver talepauser.

(19) **Tekstualiseringer uden finit verbal (jf. fig. (15)/2-3)**
% af samtlige tekstualiseringer

	infinitiv	gerundium	participium	nominalisering	i alt
danske					
skriftlige tekster	12,02	–	0,01	0,01	12,04
mundtlige tekster	6,40	–	0	0	6,40
italienske					
skriftlige tekster	23,98	14,39	5,77	2,97	47,11
mundtlige tekster	20,10	6,37	0,62	0,10	27,19

Tallene taler for sig selv og bekræfter de fornemmelser man har om den forskellige tendens til hypotakse dels sprogene imellem, dels mellem skriftlige og mundtlige tekster. De infinitte tekstualiseringer er rundt regnet 4 gange hyppigere i de italienske tekster og dobbelt så hyppige i skriftlige som i mundtlige tekster. I de danske *Bean*-tekster er den dominerende makroakt (talehandling) den **refererende, præsenterende**, det vrimler med “*og så*”-strukturer, hvori de enkelte handlinger gengives som lige vigtige. I de italienske tekster er makroakten derimod overvejende den **fortolkende, vurderende**, nogle handlinger fortolkes som baggrund for eller mindre vigtige end andre, og de gengives følgelig længere nede på skalaen i fig. (15).

Som allerede antydet er det i sådanne tilfælde fristende at tale om en form for “verbal inkorporering”. Fig. (15) udtrykker netop hvordan verbet, især i niveau 2 og 3, er reduceret morfologisk, syntaktisk, semantisk og pragmatisk/retorisk. På mange måder kan determinativets instantierende funktion i nominalsystemet sammenlignes med finithedens instantierende funktion i verbalsystemet. På den måde synes formlen i (12) også – sammen med forskellene i (14) – at medvirke til at forklare hypotakseforskellene mellem romansk og skandinavisk. De semantisk “veludrustede” danske verber er ikke meget for at miste deres pragmatiske vægt og manifestere sig på de “lave” niveauer i (15), hvorimod de svagere udrustede romanske verber synes at have lettere ved at træde yderligere semantisk og pragmatisk i baggrunden – også takket være de flere deverbaleringsmuligheder – og få tids-, årsags- eller en af de andre typiske baggrundsbetydninger vi har i de retoriske

satellitter. Tallene i (19) illustrerer den langt højere tendens til **nukleus/satellit-strukturering**¹³ i italiensk (og de øvrige romanske sprog) end i dansk (og de øvrige skandinaviske sprog), hvor vi overvejende tekstualiserer på niveau 0 og 1 i figur (15), meget tit i den retorisk sideordnede **liste-strukturering**.

I denne sammenhæng bør man også huske Roman Jakobson (1963: 84) og hans indsigtfulde tanke at de forskellige sprog ikke adskiller sig fra hinanden ved det de **kan** udtrykke, men ved det de **skal** udtrykke. Med deverbalisering er taleren tvunget til at udtrykke den pragmatisk-retoriske inkorporering af prædikationen grundet tabet af de pragmatiske og grammatisk-semantiske træk nævnt i (15).

5. De kontekstuelle dimensioner

Men som antydnet i 2., bør også forskelle i de kontekstuelle dimensioner, jf. fig. (1)/C_{1,2}, inddrages i analysen. Jeg vil på dette sted blot omtale de vigtigste rent antydningstvist og for flere detaljer henviser til Korzen (2002, under udg.).

Mht. dimension C₂ er en meget væsentlig forskel mellem italiensk og dansk sprogbrug den meget store registervariation i italiensk, herunder forskellen mellem skrift- og talesprog. Denne opstod helt tilbage i middelalderen. Afgørende betydning fik forfatteren og kardinalen Pietro Bembo, der i 1512 slog fast at det "rigtige" italienske skriftsprog, som italienske forfattere burde efterligne, var det man havde set hos Boccaccio og Petrarca i 1300-tallet, dvs. en stil der allerede på Bembos tid dels følte arkaisk og litterær, dels lå meget langt fra de mange forskellige regionale udgaver af talesprog og var ukendt for alle andre end veluddannede toskanere.

Italien blev først samlet til én nationalstat i 1860-70'erne, og både før og efter samlingen var der meget store regionale sprogbrugsforskelle. Kort efter samlingen blev forfatteren Alessandro Manzoni sat i spidsen

13. Se herom fx Matthiessen/Thompson (1988) og Korzen (2000a). En retorisk satellit udtrykker uddybende information om det centrale sagforhold og vil ikke – eller dårligt – kunne fungere i sammenhængen uden sin nukleus.

for en kommission der skulle fastsætte en norm for talesproget. Han valgte det kultiverede, ikke-dialektale toskansk, og det blev normen fx i skoleundervisningen. Umådelig få italienere talte dette sprog (forskellige sproghistorikere taler om mellem 2% og 12,5% af befolkningen), og toskanske lærere blev sendt rundt i hele Italien for at undervise i det. De lokale varianter og dialekter fik derved lavere og lavere status, en situation der kulminerede i den fascistiske purisme, og hermed var grundlaget lagt for en regulær **diglossi**-situation i Italien, dvs. en sam eksistens af forskellige sprog med forskellig status inden for det samme sprogsamfund (Ferguson 1959, Korzen 2002, under udg.).

Eftersom der ikke har været tradition for et standarditaliensk talesprog, har mange dannede mennesker været bange for i deres skriftsprog at nærme sig noget som helst der kunne minde om talesprog. De forskellige talesprog udgjorde diglossi-lavvarianter, så skriftligt holdt man sig til højvarianten, en stiv og arkaisk stil langt fra direkte og umiddelbar sprogbrug. Man kan sige at man på denne måde i 7 århundreder har klynget sig et element der kunne retfærdiggøre opfattelsen af én nation og én kultur, og som samtidig var blevet et symbol på magt og derfor var særligt konservativt. Den vanskeligt tilgængelige højvariant er stadig typisk fx for alle dagblade i Italien, og disse læses af en betydelig lavere procentdel af befolkningen i Italien end tilfældet er i Danmark (Korzen under udg.).

I praksis er der i italiensk sprogbrug dog tale om et kontinuum mellem en omtrent dialektfri (især skriftlig) variant og regionale og dialektale (især mundtlige) varianter, og resultatet er som sagt en væsentligt bredere registervariation i italiensk end i dansk. Samtidig kan man på baggrund af antropologiske studier, fx Knudsen (1998), Harder (1993), Skytte (1994) og Barzini (1965), tale om visse overordnede mentalitetsforskelle mellem danskere og italienere, som – igen meget kort og generaliserende – kan sammenfattes i forskellen mellem en relativt uformel, "flad" og fællesskabsorienteret mentalitet i Danmark over for en mere formel, hierarkisk og elitær mentalitet i Italien. I Danmark er det vigtigt at alle kan være med til alt, konkurrencementalitet og bedrevidenhed er ildeset, og alle er du's. I Italien er magt og magtudøvelse synliggjort, og med voksne man ikke kender, er man De's, og titler indgår som en del af tiltaleformen (Korzen 2002).

Sådanne formalitetsforskelle får stor betydning for dimension C₁. I en formel kommunikationssituation indpasses kommunikationsdeltagerne i en hierarkisk rollestruktur, og der etableres en distance mellem parterne. Det mere formelle register tjener netop til en de- eller afpersonalisering og udtrykker en intellektualisering og logificering af det propositionelle indhold, eller med andre ord: **netop en fortolkning**, sådan som vi fandt det i de italienske *Bean*-tekster. Der sættes en slags distancerende "filter" op imellem samtaleparterne, som reducerer spontaniteten og fjerner den personlige umiddelbarhed.

Der kan på den måde opstå en opposition mellem social dimension og personlig dimension, mellem sociale roller og personlig følsomhed afhængigt af det sociale hierarki og det personlige engagement. Høj grad af socialt hierarki kan medføre en høj grad af intellektualisering og fortolkning, hvilket sprogligt kodes bl.a. ved hypotakse, jf. figur (15). Modsat kan høj grad af social ligestilling – eller manglende socialt hierarki – medføre tekststrukturel paratakse, fordi kommunikationsparterne dér tillader sig større spontanitet:

- (20) socialt hierarki → tekststrukturelt hierarki (hypotakse)
social sidestilling → tekststrukturel sidestilling (paratakse)

Samtidig har den sproglige tradition i Italien, således som den fx stadig formidles i skolesystemet, ført til en generel tendens til fortolkende tekststrukturering og brug af retoriske virkemidler. Som Ebbe Spang-Hanssen (2002: 174) siger helt rigtigt:

- (21) Her i Norden har vi normalt været lidt skeptiske over for retorik. Vi vil helst have at tingene kommer naturligt og spontant, fra hjertet. Der er en tydelig forskel mellem nordeuropæere og sydeuropæere i den henseende.

6. Konklusion

På baggrund af disse observationer, som naturligvis skal udvides og udbygges, mener jeg man kan konkludere at en fuldstændig komparativ tekstlingvistik – eller sprogbrugsanalyse generelt for den sags skyld – nødvendigvis må inddrage en komparativ analyse af alle seks dimensio-

ner i figur (1) og deres indbyrdes relationer. Alle seks indeholder de afgørende betingelser for tekstualisering af en mental repræsentation, og fx medvirker alle seks til en mere hierarkisk tekststrukturering på italiensk end på dansk.

Henvisninger

- Adam, J. -M. (1990). *Éléments de linguistique textuelle. Théorie et pratique de l'analyse textuelle*. Liège: Mardaga.
- Barzini, L. (1965). *Italienerne*. København: Samleren. (Orig. titel: *The Italians*. New York 1964).
- Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *Word* 15. 325-340.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Harder, T. (1993). *Italien og italienerne – angående hver en krog af livet i Italien*. København: Foreningen til Unge Handelsmænds Uddannelse.
- Herslund, M. (red.) (1997). Grundlag. *Det franske sprog*, kap. I. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. (2000). Serieverbumbonstruktioner. Om de franske -ant-participier. I J. Nørgård-Sørensen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 7. Odense: Odense Universitetsforlag. 87-101.
- Herslund, M. & H. Korzen (red.) (1999). Den komplekse prædikation 1. *Det franske sprog*, kap. VIII, I. København: Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & I. Baron (under udg.). Les langues comme visions du monde. Approche typologique du danois et du français. *Proceedings from the International Scientific Conference "Language and Culture", Moscow, 14-17 September 2001*.
- Hopper, P. J. & S. A. Thompson (1984). The Discourse Basis for Lexical Categories in Universal Grammar. *Language* 60. 703-752.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale. Les fondations du langage*. Paris: Minuit.
- Jensen, B. L. (1999). V og V-konstruktioner på dansk. En parahypotaktisk konstruktion? I C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik* 6. Odense: Odense Universitetsforlag. 145-161.
- Knudsen, A. (1998). *Her går det godt – send flere penge*. København: Gyldendal.

- Korzen, H. (1999/2000). En kontrastiv analyse af frie prædikativer på dansk og fransk. *Copenhagen Working Papers in LSP*, 6-1999/2000.
- Korzen, I. (1998). Leksikaliseringmønstre i italiensk og dansk. I M. Herslund (red.). *Linguistisk oversættelse. Copenhagen Working Papers in LSP* 3-1998. 13-42.
- Korzen, I. (2000a). Tekstsekvenser. I G. Skytte & Korzen (2000). 65-156.
- Korzen, I. (2000b). Reference og andre sproglige relationer. I G. Skytte & I. Korzen (2000). 161-619.
- Korzen, I. (2002). Fra sprogsystem og kontekst til tekst – og fra det lineære og praktiske dansk til det hierarkiske og poetiske/retoriske italiensk. *Sprint* 2002/2. 5-36.
- Korzen, I. (2003). Rilievi testuali nel sistema verbale: un panorama comparativo. *Atti del VI Congresso degli Italianisti Scandinavi, Lund 16-18 agosto 2001*. 313-324.
- Korzen, I. (under udg.). Hierarchy vs. linearity. Some considerations on the relation between context and text with evidence from Italian and Danish. I I. Baron (red.) *Language and Culture. Copenhagen Studies in Language*.
- Lehmann, C. (1988). Towards a typology of clause linkage. I J. Haiman & S. A. Thompson (red.) *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 181-225.
- Lundquist, L. (2000). Synthèse des travaux. Table ronde: "La linguistique textuelle est-elle une linguistique?" I A. Englebert et al. (red.) *Les effets du sens. Actes du XXII^e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*. Tübingen: Niemeyer. 179-184.
- Matthiessen, C. & S. A. Thompson (1988). The structure of discourse and 'subordination'. I Haiman, J. & S. A. Thompson (red.). *Clause Combining in Grammar and Discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 275-329.
- Sasse, H.-J. (1984). The Pragmatics of Noun Incorporation in Eastern Cushitic Languages. I F. Plank (red.). *Objects. Towards A Theory Of Grammatical Relations*. London et al.: Academic Press. 243-268.
- Skytte, G. (1994). Vær så artig! Om høflighed, takt og tone i Danmark og i Italien. I Skytte, G., L. W. Petersen, N. Soelberg & E. Spang-Hanssen (red.). *Vindue mod den romanske verden*. København: Museum Tusulanum. 63-74.
- Skytte, G. (2000). Sprogbrug i komparativt perspektiv. I G. Skytte & I. Korzen (2000). 13-64.

- Skytte, G. & I. Korzen (2000). *Italiensk–dansk sprogbrug i komparativt perspektiv*. Vol. 1-3. København: Samfundslitteratur.
- Skytte, G., I. Korzen, P. Polito & E. Strudsholm (red.) (1999). *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Resultater af en komparativ undersøgelse*. København: Museum Tusulanum Press.
- Spang-Hanssen, E. (2002). *Sprogets verden og din. Om menneskets mærkværdige evne for sprog*. København: Gyldendal.

Halliday og Hasans kohæsiionsbegreb i en litterær kontekst

Nina Nørgaard

1. Indledning

I deres banebrydende bog om kohæsiion fra 1976, *Cohesion in English*, afdækker Halliday og Hasan hvorledes forskellige sproglige ressourcer binder sætninger sammen til tekst og dermed skaber 'tekstur'. Dette sker ved hjælp af forskellige typer af tekst-interne bånd, der af Halliday og Hasan inddeles i fem hovedkategorier: reference, ellipse, substitution, konjunktion og leksikalske relationer, hvoraf ellipse og substitution til tider kategoriseres sammen. Formålet med nærværende artikel er at undersøge aspekter af Halliday og Hasans kohæsiionsbegreb i en litterær sammenhæng samt at pege på hensigtsmæssige udvidelser af begrebet i denne kontekst. Artiklen fokuserer på to områder, der overordnet synes at være af speciel interesse i en litterær sammenhæng, nemlig reference og leksikalske relationer, og vægter desuden betydningen af specifikke valg fra disse kohæsiionskategorier for tekstens status som funktionel kommunikation mellem forfatter og læser.

2. Reference

I alle former for sprogbrug gælder det generelt, at vi søger at organisere vore tekster, så de fungerer optimalt i den givne kommunikationssituation. Dette involverer i høj grad brugen af reference, idet vore modtagere må vide, hvortil vi refererer, når vi for eksempel bruger den bestemte form af substantiver, diverse pronominer, deiktiske adverbier, m.m., således som det er tilfældet i sætningen *Her så hun manden første gang*. I dette eksempel præsenteres de fremhævede elementer af teksten som kendt materiale – enten fra et andet sted i samme tekst

(endoforisk reference) eller fra en ekstrasproglig kontekst (exoforisk reference) – og kun hvis modtageren kender den pågældende kontekst, kan vedkommende afkode sætningen tilfulde. Udover den type reference, der peger ud af teksten til de talendes umiddelbare situationelle kontekst, opererer Halliday og Hasan med endnu en type ekstrasproglig reference, som de benævner “homophor” (1976/1997: 71). Afkodningen af denne referencetype forudsætter en vis kulturel viden eller en mere generel viden om verden som sådan, som det for eksempel er tilfældet i sætningen *I Dublin skinner solen altid*.

2.1. Uløst reference

For den litterære tekst er det karakterisk, at den som regel i meget høj grad udgør sin egen kontekst. Det vil sige, at man i det litterære univers oftest møder endoforisk reference, der forudsætter viden fra et andet sted i samme tekst, samt homoforiske referencer til en bredere kulturel kontekst, som de fleste læsere må forventes at kende¹. En væsentlig undtagelse er nogle forfatteres indledningsvise præsentation af ukendt materiale som kendt ved hjælp af definit reference, der ikke umiddelbart kan afkodes. I nedenstående indledning fra Joyces novelle “Eveline” kan læseren således ikke entydigt identificere referenten for pronomenet *she* samt nominalgrupperne *the window* og *the avenue*².

- (1) She sat at the window watching the evening invade the avenue. Her head was leaned against the window curtains and in her nostrils was the odour of dusty cretonne. She was tired. (Joyce 1914/1992: 29)³

Halliday og Hasan (1976/1992: 298) kalder dette fænomen “false or unresolved cohesion” (falsk eller uløst kohæsion) og beskriver, hvorledes læseren er nødt til at konstruere en imaginær kontekst for at få de

-
1. Desuden forekommer en slags efterligning af exoforisk reference, når tekstens karakterer i passager med dialog fx refererer til sig selv som “jeg” og til hinanden som “du” og “I”.
 2. Afkodningen af sætningens tredje nominalgruppe, *the evening*, er mindre problematisk, da dennes definite element i højere grad synes at pege på et udsnit af dagen end på en bestemt *evening* ud af flere mulige.
 3. Årstallet på venstre side af skråstregen angiver, hvornår værket først udkom, årstallet til højre refererer til den udgave, jeg citerer.

pågældende referencer til at give mening. I deres behandling af uløst kohæsi on, angiver Halliday og Hasan forskellige funktioner af dette sproglige fænomen. Først og fremmest signalerer konstruktionen naturligtvis, at teksten, som læseren har i hånden, ikke er 'hele historien' – at noget er gået forud for den pågældende indledning, og at det er dette 'noget', der refereres til som kendt materiale. En væsentlig funktion af en sådan indledningsvis brug af uløst kohæsi on er således at skabe den illusion, at læseren placeres **in medias res** ved tekstens begyndelse. Ifølge Halliday og Hasan indkoder fænomenet desuden en vis intimitet mellem afsender og modtager i teksten, idet det illuderer at fortælleren og læseren har en fælles referenceramme, hvori de pågældende referencer kan afkodes. Hertil kommer at uløst kohæsi on typisk vil anspore læserens nysgerrighed og dermed lokke os til at læse videre for at få afsløret, hvortil der refereres.

Da formålet med *Cohesion in English* er af almen sproglig og ikke specifik litterær karakter, begrænser Halliday og Hasans gennemgang af uløst kohæsi on i litteratur sig forståeligt nok til ovennævnte funktioner. I en litterær kontekst synes det imidlertid væsentligt tillige at nævne, at hvor in-medias-res-begyndelsen er en konvention, de fleste læsere kender, accepterer og med lidt øvelse bliver forholdsvis gode til at forholde sig til, bliver det straks sværere at afkode tekster, der benytter sig af samme greb i mere udpræget grad. Et væsentligt eksempel herpå er brugen af uløst kohæsi on i passager med stream-of-consciousness, som vi for eksempel ser det i James Joyces *Ulysses* (1922/1993). I nedenstående passage fra kapitel 4, er det eksempelvis ikke umiddelbart muligt for læseren at identificere referenten for det bestemte pronomen *it* i (g):

- (2) (a) He crossed to the bright side, avoiding the loose cellarflap of number seventyfive. (b) The sun was nearing the steeple of George's church. (c) Be a warm day I fancy. (d) Specially in these black clothes feel it more. (e) Black conducts, reflects, (refracts is it?), the heat. (f) But I couldn't go in that light suit. (g) Make a picnic of it. (4, ll. 77-81)⁴.

4. Her og i det følgende har mine referencer til *Ulysses* formen: (kapitel, linje(r)).

Først langt senere i kapitlet forstår vi, at Bloom skal til en begravelse senere på dagen, og at det er denne begravelse, der refereres til med det pågældende pronomen. I kombination med skiftet fra tredje til første persons reference i (c) samt de definte referencer *these* og *that* i (d) og (f) signalerer det for læseren uløste *it*, at den situationelle kontekst, i hvilken disse referencer kan afkodes, ikke er den situationelle kontekst, hvori forfatteren (via fortælleren) kommunikerer direkte med læseren. I stedet indikerer den uløste kohæision, at passagens situationelle kontekst er Blooms bevidsthed, da de pågældende referencer netop ikke vil være uløste i denne kontekst. Såvel 'afsender' (Bloom) som 'modtager' (Bloom) ved tydeligvis, hvortil der refereres, og Joyces brug af uløst kohæision indkoder således den pågældende kontekst i teksten. Et morsomt tilsvarende eksempel forekommer i kapitel 18, hvori læseren præsenteres for Molly Blooms tankestrøm umiddelbart inden hun falder i søvn. Da Molly selvfølgelig selv ved, hvem hun tænker på, er det for hende naturligt og ganske uproblematisk at tænke på sin mand Bloom, sin elsker Boylan samt andre mænd i sit liv som *he*. Som med Bloom-eksemplet ovenfor, er dette valg af reference med til at indkode Mollys bevidsthed som kapitlets situationelle kontekst, da referenten i alle andre kontekster (ret uuhensigtsmæssigt) ikke ville være entydig. For læseren er det for eksempel ikke altid klart, hvem der refereres til, og resultatet heraf er ofte en væsentlig grad af forvirring samt et godt grin.

Med sin gradvist stigende brug af uløst kohæision i *Ulysses* konstruerer Joyce ikke blot en bestemt situationel kontekst og dermed en bestemt 'virkelighed' i teksten (dvs den subjektive virkelighed, der udgøres af en karakters bevidsthed), men komplicerer desuden tekstens status som funktionel kommunikation mellem forfatter og læser. Den uløste kohæision gør teksten langt sværere at afkode end tekster, der ikke benytter sig af dette sproglige greb, idet den bryder med konventionelle paradigmer for brugen af definit reference. Stabadserne med at afkode den uløste kohæision har en tendens til at dreje læserens opmærksomhed fra karakterer og handling til selve tekstens status **som tekst**. Vor opmærksomhed drages ikke blot mod den uløste kohæisions brud med paradigmet, men også mod selve paradigmet og det, at den kohæisionsmæssigt uproblematisk tekst (typisk den litterære realisme) er en litterær konstruktion i lige så høj grad som mere ukonventionelle

tekster i stil med *Ulysses*. Uløst kohæsi on kan dermed ses som en af de mange måder hvorpå Joyce udfordrer sine læsere til at reflektere over litteraturens – og ultimativt sprogets – natur som betydningsskabende ressource.

3. Leksikalske relationer

En anden væsentlig teksturskabende sproglig ressource er leksikalsk kohæsi. Repetition, synonymi og kollokation er de tre overordnede kategorier af leksikalske relationer, der, ligesom reference, er med til at binde sætninger sammen til tekst. Sådanne relationer forekommer naturligvis også i litterære tekster, og netop analysen af den type tekst indikerer, at det kan være frugtbart at operere med en lidt bredere opfattelse af leksikalsk kohæsi end den, der skitseres af Halliday og Hasan (1976/1992: 274-292). Jeg vil i det følgende fokusere på metaforisk kohæsi mellem leksikalske enheder, der ikke umiddelbart passer ind i Halliday og Hasans kohæsi-kategorier samt den type kohæsi, der eksisterer på tværs af lange tekstpassager, som vi for eksempel ser det i romanen.

3.1. Metaforisk synonymi

I første kapitel af *Ulysses* refereres der til flere forskellige "bowls" (skåle, fade, kar) – referencer der tydeligvis bidrager til at binde teksten sammen og skabe betydninger. På romanens første side møder vi bi-personen Buck Mulligan, der med sin barberskål i hånden gør grin med ritualer fra den katolske messe:

- (3) Stately, plump Buck Mulligan came from the stairhead, bearing a **bowl** of lather on which a mirror and a razor lay crossed. A yellow dressinggown, ungirdled, was sustained gently behind him on the mild morning air. He held the **bowl** aloft and intoned:
– *Introibo ad altare Dei*. (1, ll. 1-5)

Senere betragter Stephen den efterladte barberskål, hvilket får ham til at tænke på en anden skål fra en helt anden kontekst, nemlig røgelseskaret fra hans tid som elev på den katolske skole Clongowes:

- (4) Warm sunshine merrying over the sea. The nickel **shavingbowl**

shone, forgotten, on the parapet. Why should I bring it down?
Or leave it there all day, forgotten friendship?
He went over to it, held it in his hands awhile, feeling its coolness,
smelling the clammy slaver of the lather in which the brush was
stuck. So I carried **the boat of incense** then at Clongowes. I am
another now and yet the same. (1, ll. 307-312)

Imellem disse to passager refereres der til yderligere to *bowls*, nemlig den skål Stephens moder kastede op i, før hun døde, samt Dublin-bugten, der beskrives som *a bowl of bitter waters*:

- (5) Stephen, an elbow rested on the jagged granite, leaned his palm against his brow and gazed at the fraying edge of his shiny black coatsleeve. Pain, that was not yet the pain of love, fretted his heart. Silently, in a dream she [ie Stephens mother] had come to him after her death, her wasted body within its loose brown grave-clothes giving off an odour of wax and rosewood, her breath, that had bent upon him, mute, reproachful, a faint odour of wetted ashes. Across the threadbare cuffedge he saw the sea hailed as a great sweet mother by the wellfed voice beside him. The **ring of bay and skyline** held a dull green mass of liquid. A **bowl** of white china had stood beside her deathbed holding the green sluggish bile which she had torn up from her rotting liver by fits of loud groaning vomiting. (1, ll. 100-110)
- (6) A cloud began to cover the sun slowly, wholly, shadowing the **bay** in deeper green. It lay beneath him, a **bowl** of bitter waters. Fergus' song: I sang it alone in the house, holding down the long dark chords. Her door was open: she wanted to hear my music. Silent with awe and pity I went to her bedside. She was crying in her wretched bed. For those words, Stephen: love's bitter mystery. (1, ll. 248-253)

Gentagelsen af det leksikalske element *bowl* er en del af den sproglige 'lim', der får disse passager samt kapitlet som helhed til at hænge sammen. Desuden rummer kapitlet kohæusive bånd mellem referencerne til Stephens moder og til havet som *a great sweet mother* (se ovenfor). Hertil kommer den gentagne reference til farven grøn i forbindelse

med Dublin-bugten, Mrs Dedaluses galde-farvede opkast, snottet i Stephens lommeørklæde og irsk digtning (jf. Mulligan, der efter at have lånt Stephens lommeørklæde udbryder *The bard's noserag! A new art colour for our Irish poets: snotgreen.* (1, l. 73)). I de omtalte passager skabes der kohæsivt en kompleksitet af betydning, idet de pågældende kohæsiionsbånd sammenkæder – og dermed overfører betydning mellem – elementer af så forskelligartet karakter som religion, galdegrøn opkast og irsk poesi med et noget frastødende billede af religion og irsk digtning til følge.

Det er værd at bemærke, at de forskellige forekomster af henholdsvis *bowl* og *green* er kohæsive og binder teksten sammen, selvom de ikke nødvendigvis har samme referent. Halliday og Hasan forklarer det således:

reference is irrelevant to lexical cohesion. It is not by virtue of any referential relation that there is a cohesive force set up between two occurrences of a lexical item; rather, the cohesion exists as a direct relation between the forms themselves (1976/1997: 284).

Det er altså den leksikalske form og ikke det semantiske indhold, der gør disse elementer kohæsive. Men hvordan forholder det sig så med forbindelsen mellem eksempelvis *sea* og *mother* samt *bay* og *bowl*? Selvom disse eksempler ikke umiddelbart passer ind i Halliday og Hasans underkategorier af leksikalsk kohæsiion, er de figurative bånd, der eksisterer mellem disse, tydeligvis med til at binde teksten sammen og skabe tekstur. Jeg vil derfor argumentere for, at eksempler som *sea/mother* og *bay/bowl* kan betragtes som en slags metaforiske 'synonymer', omend de kohæsive bånd synes mindre tydelige end fx Hallidays tekstbogseksempler på synonymi: *sound/noice* og *cavalery/horses* (1994: 331). Som *sound* i bogstavelig forstand kan være *noice* kan *the bay* altså figurativt være *a bowl*, hvorved de to leksikalske enheder – der normalt tilhører hvert sit semantiske felt – får en tekstsammenbindende funktion.

Et indlysende problem ved en udvidelse af Halliday og Hasans kohæsiionskategori som foreslået her er, at der naturligvis ikke kan eksistere

kriterier for, hvad der således kan optræde som metaforiske synonymmer. Et væsentligt fortolkningselement sniger sig altså dermed ind i den ellers så relativt regelrette kategorisering af kohæsiionsbånd. Det bør naturligvis ikke være et mål i sig selv at kategorisere, men hvis man vil beskrive en given teksts tekstur, kan det ikke desto mindre virke problematisk, at dele af begrebsapparatet for den pågældende beskrivelse er baseret på modtagerens subjektive fortolkning. At kategoriseringen af ovennævnte eksempler som metaforisk synonymi – og dermed som metaforisk kohæsiion – imidlertid ikke er vilkårlig, understøttes af andre kohæsive elementer i de pågældende passager. Således sammenbinder konjunktionsbåndet *so* referencerne til Mulligans barber-skål og *the boat of incense* i eksempel (4), mens forbindelsen mellem *bay* og *bowl* understøttes af alliterationen i *the bay* [...] *a bowl of bitter waters* i (6) og af parallelkonstruktionen i (5). Hertil kommer en vis prominens af den leksikalske enhed *bowl* i kapitlet, hvilket har en tendens til at skærpe læserens opmærksomhed og og få os til at søge betydningssammenhænge. Det er altså ikke udelukkende læserens subjektive vurdering af, hvad der er metaforiske sammenhænge, der gør eksempelvis *bay* og *bowl* kohæsive, men derimod forskellige signaler i teksten selv.

For den praktiske analyse vil en eksplicit udvidelse af Halliday og Hasans kohæsiionsbegreb til at rumme metaforisk synonymi være et kærkomment signal om, at leksikalske kohæsiionsbånd reelt ikke altid er så konventionelle og stabile, som diverse tekstbogseksempler typisk indikerer, men til tider kan være højst idiosynkratiske, kreative og kontekstafhængige. De ovenfor diskuterede (og lignende) eksempler synes at pege på en tendens i litterære tekster til netop at anvende ukonventionelle og dermed overraskende kohæsive bånd som en vigtig betydningskabende ressource.

3.2. Kohæsiion på tekstens makroniveau

I Halliday og Hasans studie af kohæsiion såvel som i andre analyser af dette sproglige fænomen er genstandsområdet typisk, hvad jeg vil kalde 'lokal kohæsiion'. For eksempel demonstrerer Eggins (1994: 85-95) meget illustrativt, hvorledes en kortere teksts tekstur afhænger af lokale kohæsive bånd. Ved at fjerne disse bånd, fjerner Eggins også tekstens tekstur og dermed dens status som tekst. Teksturen i den litte-

rære tekst afhænger naturligvis også af lokal kohæsion, men analysen af længere tekster som for eksempel en roman indikerer, at endnu en type kohæsiionsbånd er af betydning i sådanne tekster: nemlig de kohæsive bånd, der skaber betydningsmønstre over væsentligt længere passager end dem, der normalt analyseres fra dette perspektiv. Det skal retfærdigvis nævnes, at Halliday og Hasan (1976/1997: 294) i forbifarten nævner at “cohesion can extend over very long sequences” og at “writers exploit this potential by making cohesive ties across very long stretches of text”, men med disse bemærkninger forlader de straks emnet igen.

Et ganske simpelt eksempel på kohæsion på tværs af længere tekstpassager er det evidente bånd, der eksisterer mellem referencer til Bloom igennem hele Joyces *Ulysses*. Det binder tydeligvis romanen sammen, at den rummer en eller flere karakterer, der gang på gang refereres til, og der hersker ingen tvivl om, at den *Bloom*, der omtales i kapitel 4 og kapitel 17, er en og samme person. Et mere komplekst eksempel på denne type kohæsion er beskrivelserne af Stephen og Blooms påklædning i henholdsvis kapitel 1 og kapitel 4, idet begge bærer sorg. I kapitel 1 nævnes det i forbifarten – men dog tæt ved en passage om hans moders sygdom og død – at Stephens jakkeærme (og underforstået også hans jakke) er sort (1, l. 101), at han nægter at gå i grå bukser (1, l. 120), og at hans hat ligeledes er sort (1, ll. 518-520). Først et godt stykke inde i kapitlet får vi eksplicit at vide, at han bærer sorg (1, ll. 570-571). Om Blooms påklædning får vi først at vide, at han tror, han får det varmt i solen på grund af sit sorte tøj (4, ll. 78-79). Senere nævnes en begravelse, men uden at Blooms tøj forbindes hermed (4, ll. 118-119 og 319). Ved kapitles afslutning afsløres det, at også Bloom bærer sorg – i hans tilfælde fordi han senere på dagen skal til begravelse hos en af sine bekendte. Det, vi ser her, er altså ikke verbatim repetition, men en gradvis opbygning af leksikalske sæt, der har med Stephen og Blooms påklædning at gøre, og som sætter den opmærksomme læser i stand til at konkludere, at de bærer sorg, endnu før dette siges eksplicit. Hvor beskrivelserne af de to karakterers påklædning grundlæggende er uden væsentlig betydning for kapitlernes lokale tekstur, etablerer disse istedet et betydningsmønster på tværs af flere mellemliggende kapitler. Der skabes således sprogligt en parallel mellem Stephen og Bloom, der inviterer til fortolkning. Vi op-

dager hurtigt, at Stephen ikke blot sørger over sin afdøde moder men også over en ikke død men alligevel fraværende fader. Bloom, der bærer sorg på grund af den forestående begravelse, tænker desuden på sin egen faders selvmord samt – vigtigst af alt – tabet af sin nyfødte søn for 11 år siden. På denne måde slås et af romanens centrale temaer an: en søn der søger en fader, og en fader der søger en søn.

Et andet eksempel på kohæSION på tekstens makroniveau ses i kapitlerne 1 og 3 i form af repetition af den leksikalske enhed *dogsbody* (tre gange ledsaget af adjektivet *poor*). Først bruges vokativkonstruktionen *poor dogsbody* af Mulligan om Stephen (1, l. 112), og kort efter refererer Stephen i tanker til sig selv med samme substantiv, mens han betragter sig selv i spejlet (1, l. 137). Gentagelsen af dette lidt usædvanlige udtryk inden for relativt få linjer giver det en prominens, der sandsynligvis får mange læsere til at genkalde forekomsten af udtrykket i disse linjer, når de efterfølgende læser om den døde hund, Stephen ser på stranden i kapitel 3. Da han kort tid efter tænker på hunden som *poor dogsbody* (3, ll. 351-352) er parallellen mellem Stephen og den døde hund svær at overse, og læseren forledes via repetitionen til at reflektere over betydningen af den pågældende parallel.

Med en udvidelse af kohæSIONsbegrebet til mere eksplicit at rumme kohæSION på tekstens makroniveau vil det være hensigtsmæssigt også at berøre den nedre grænse for denne type kohæSION. Til dette formål er nedenstående eksempler fra *Ulysses* illustrative:

- (7) – And there's your Latin quarter **hat**, he [ie Buck Mulligan] said. Stephen picked **it** up and put **it** on. (1, ll. 519-520).
- (8) His [ie Bloom's] hand took his **hat** from the peg over his initialled heavy **overcoat** and his lost property office secondhand **waterproof**. (4, ll. 66-67).

I det første eksempel er der tydeligvis kohæSION mellem referencen til Stevens hat og de to efterfølgende anaforiske pronomielle referencer til den samme leksikalske enhed. I citatet fra kapitel 4 kollokerer de leksikale elementer *hat*, *overcoat* og *waterproof*. Alle disse kohæSIVE bånd hjælper således med til at binde teksten sammen lokalt og skabe

tekstur. Det er imidlertid værd at bemærke, at der, selvom det leksikalske element *hat* forekommer i begge kapitler, ikke eksisterer noget kohæsitivt bånd imellem de to forekomster af dette ord.

Hvis vi sammenholder dette ikke-kohæsive eksempel med kohæsionsbåndene mellem beskrivelserne af Stephen og Blooms sørgetøj eller de forskellige forekomster af vokativkonstruktionen *poor dogsbody*, må vi konkludere, at der åbenbart ligger et fortolkningsmæssigt element i kategoriseringen af disse kohæsionsbånd på tværs af længere tekstpassager. Vi kan finde sproglige mønstre i teksten, men kan altså ikke automatisk konkludere, at disse mønstre er betydningsbærende. Kohæsion på tekstens makroniveau involverer således den samme problematik som metaforisk synonymi: nemlig spørgsmålet om, hvad det er, der afgør, om noget er kohæsitivt. Det drejer sig naturligvis ikke om, at læseren (litteraten, lingvisten, lystlæseren, etc.) leder efter kohæsive bånd blot for at kunne kategorisere disse – det er i hvert fald ikke en særlig frugtbar analyseform – men er nærmere et spørgsmål om, hvorvidt vi bemærker båndende, og hvad, det er, der får os til at bemærke dem. Som med metaforisk synonymi kan der heller ikke på dette område eksistere faste kriterier for, hvornår leksikalske elementer er kohæsive på tværs af længere tekstpassager. Eksemplet *poor dogsbody* indikerer, at repetition af relativt specielle leksikalske elementer oplagt vil blive opfattet som en kohæsitiv betydningsbærende forbindelse, og det ligger lige for at gætte på, at det samme gør sig gældende for andre sproglige konstruktioner af speciel karakter. Mere problematisk er det med referencerne til Bloom og Stevens sørgetøj, der sprogligt netop gør meget lidt væsen af sig i romanen. På trods af deres betydningsmæssige prominens (i og med at de konstruerer den meget væsentlige og noget specielle betydning, at to af romanens karakterer uafhængigt af hinanden bærer sorg), er disse referencer bemærkelsesværdigt lidt iøjnefaldende.

Hvis vi – med et noget fortænkt men illustrativt eksempel – ikke ser, at forekomsten af *Bloom* i kapitel 4 og 17 er kohæsive og altså tekst-sammenbindende, går vi tydeligvis glip af et meget væsentligt betydningselement i romanen. På samme vis med forekomsterne af *poor dogsbody*, omend man sagtens kan forstå romanen uden at bemærke kohæsionsbåndene mellem disse. Det er således interessant at bemær-

ke, at vi til forskel fra lokal kohæsion ikke savner kohæsion på tekstens makroniveau, når sådanne bånd ikke er tilstede i teksten, eller når de er så vage, at vi ikke bemærker dem. Når vi bemærker dem, er deres virkning imidlertid stærk, som det er tilfældet med ovennævnte paralleller mellem Stephen og Bloom samt mellem Steven og den døde hund, og der kan ikke herske tvivl om deres tekstsammenbindende – kohæsive – funktion.

4. Konklusion

At dømme efter ovenstående analyser spiller kohæsion en vigtig rolle i kodningen af *Ulysses* som interpersonel kommunikation mellem Joyce og hans læsere. Først og fremmest komplicerer Joyce vores læsning af romanen ved sin gradvist øgede brug af uløst kohæsion, der dels er svær at afkode og dels springer i øjnene ved sit brud med mere konventionelle paradigmatiske valg, hvorved læserens opmærksomhed delvis flyttes fra en mere traditionel mimetisk læsning af teksten til tekstens status som tekst.

Hvad angår den type kohæsion, der forekommer på tværs af længere tekstpassager, er det desuden karakteristisk for *Ulysses*, at mange af de elementer, som mere konventionelle værker typisk ville give sproglig prominens på grund af deres væsentlige tematiske betydning, ofte er stilistisk nedtonet i denne roman. Således synes eksempelvis de kohæsive bånd diskuteret i afsnit 3.2 at være 'backgrounded' i en sådan grad, at denne 'backgrounding' nærmest resulterer i en form for 'foregrounding'. Populært sagt er det nærmest iøjnefaldende, hvor lidt disse ellers meget væsentlige elementer springer i øjnene. Joyce spiller tydeligvis op imod vore forventninger med dette sproglige greb og kræver stor opmærksomhed fra læseren, hvis denne ønsker at få det fulde udbytte af sin læsning af romanen.

Jeg indrømmer gerne, at begge de her foreslåede udvidelser af Halliday og Hasans kohæsionsbegreb gør begrebet sværere at håndtere, idet både metaforisk kohæsion og kohæsion på tekstens makroniveau til tider involverer et subjektivt element af fortolkning, som normalt ikke er til stede i eksempler, der passer mere umiddelbart ind i Halliday og Hasans kategorier. En sådan nuancering af kohæsionsbegrebet gør

naturligvis dette mere komplekst og besværliggør måske endda til tider kategoriseringen af tekstens kohæsive bånd. Ikke desto mindre vil jeg argumentere for, at vi begrænser vor beskrivelse af en given teksts tekstur, hvis ikke vi inkluderer disse typer kohæsionsbånd.

Selvom de her diskuterede kohæsiionstyper forekommer særlig hyppigt i litterære tekster, ser vi dem også i mange andre sproglige sammenhænge. Nærværende delanalyse af Joyces roman illustrerer, hvordan applikationen af Halliday og Hasans sprogmodel på en litterær tekst ikke blot kan bruges til at afdække litterær betydningsdannelse, men også til at kaste lys tilbage på modellen selv og give os en større forståelse af, hvordan tekstur skabes også i ikke-litterære tekster.

Henvisninger

- Eggins, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. Great Britain: Pinter.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Halliday, M. A. K & R. Hasan. (1976/1997). *Cohesion in English*. London & New York: Longman.
- Joyce, J. (1914/1992). *Dubliners*. London, New York, Victoria: Penguin.
- Joyce, J. (1922/1993). *Ulysses*. London and New York: Vintage Books.
- Nørgaard, N. (2002). *Systemic Functional Linguistics and Literary Analysis. A Hallidayan Approach to Joyce – A Joycean Approach to Halliday*. Upubliceret Ph.D.-afhandling. Syddansk Universitet, Odense.

Refleksivforstærkeren i spansk i et typologisk perspektiv

Johan Pedersen

1. Indledning

Der er forskel på om et sprogligt udtryk i sig selv markerer refleksivitet, eller om det markerer at en refleksiv betydning skal forstærkes. I dette projekt studerer jeg denne refleksiv-forstærker distinktion i spanske konstruktioner hvor refleksiven har præpositions kasus, fx *para sí (mismo/a/s)*¹, idet jeg anlægger et historisk-typologisk perspektiv. Min hypotese er at *sí (mismo)*, fra at være en usammensat refleksiv + forstærker, langsomt udvikler sig mod at være en kompleks refleksiv: *sí mismo*, og at denne komplekse refleksive konstruktion har et større subjektivt islæt. I artiklen vil jeg præsentere data der understøtter denne hypotese.

I spansk er refleksivitet typisk udtrykt enten i en *se*-konstruktion, eventuelt forstærket med *a sí mismo*, hvor *se* er et klitisk pronomen, jf. (1), eller i en *sí*-konstruktion, eventuelt forstærket med *mismo*, hvor *sí* er refleksivens præpositions kasus, cf. (2):

- (1) *Fernando se lava (a sí mismo)* [Fernando vasker sig (selv)]
- (2) *Juan tiró de la cuerda hacia sí (mismo)* [Juan trak (i) snoren hen imod sig (selv)]

Eksemplerne viser at refleksivforstærker-kategorien ikke er entydigt bestemt i spansk. I (1) er den formelt udtrykt som *a sí mismo*, mens den i (2) er udtrykt som *mismo*. Ud fra et konstruktionsgrammatisk synspunkt (Croft 2001) vil denne observation blive fortolket som tegn på

1. Jeg vil herefter kun anføre formen i mask. ental. I de følgende eksempler er de koreferentielle størrelser markeret med kursiv.

at reflexivforstærker-kategorien er konstruktionsspecifik; dvs. bestemmelsen af denne kategori er afhængig af hvilken konstruktionstype der er tale om. Faktisk viser flere studier at reflexivfunktionen og forstærkerfunktionen ikke altid kan skelnes klart (se fx König & Siemund 2000, Kemmer 1995). I dette studie vil jeg fokusere på brugen af reflexivforstærkeren *mismo* i konstruktioner af den type der er eksemplificeret i (2).

I reflexive konstruktioner med præpositionskasus, som i (3), er den komplekse form for mange sprogbrugere obligatorisk:

- (3) Sólo *Ana* habla siempre de *sí misma* [Det er kun Ana der altid snakker om sig selv]

mens det ikke er tilfældet hvis de samme brugere vælger en lignende, men ikke-reflexiv, anaforisk konstruktion som i (4)² (jf. Otero 1999: 1500):

- (4) Sólo *Ana* habla siempre de *ella* (*mismo*)

Dette indikerer at *mismo* til en vis grad opfattes som værende forbundet med reflexivitet i konstruktioner med præpositionskasus. For at vise at dette, i et historisk perspektiv, i stigende grad er tilfældet, set i forhold til at *mismo* tidligere havde en friere anvendelse, og for at få et overordnet billede af de mulige historiske ændringer, har jeg ved brug af de spanske korpora CREA (synkront) og CORDE (diakront) lavet en simpel kvantitativ undersøgelse af brugen af reflexivforstærkning i konstruktionstypen (2). Data viser en signifikant stigning i brugen af *mismo* i moderne spansk sammenlignet med ældre spansk. Faktisk er der, ifølge König og Siemund (2000), en stærk typologisk tendens til at reflexivforstærkeren udvikler sig til at blive en egentlig reflexiv. Tager vi denne typologiske forudsigtelse i betragtning, vil en plausibel fortolkning af data være at reflexiven, i visse konstruktioner i spansk, undergår en gradvis ændring fra at være en 'reflexiv + fakultativ forstærker' sammensat kategori: *sí* (*mismo*), mod at være en kompleks

2. Bemærk at denne konstruktion er tvetydig: der refereres enten til Ana selv eller til en anden.

refleksiv kategori: *sí mismo*, som fx i dansk (*sig selv*), og mange andre sprog. I dansk hedder det fx altid: *han hader sig selv*, og ikke: * *han hader sig*, men derimod: *han keder sig*, og ikke * *han keder sig selv*. Denne fortolkning af data, lige såvel som andre relevante aspekter, vil blive diskuteret i artiklen.

Artiklen vil være struktureret på følgende måde:

Først vil jeg i afsnit 2 anskue problematikken i et typologisk perspektiv idet jeg vil se på forstærkerens anvendelse og betydning, distinktionen mellem refleksiv anafor og refleksivforstærker, og på hvordan disse to størrelser forholder sig til hinanden historisk. Beskrivelsen er primært baseret på König & Siemund (2000): *Intensifiers and reflexives: A typological perspective*, Huang (2000): *Anaphora. A Cross-linguistic Approach*, og Otero (1999): *Pronombres reflexivos y recíprocos*. I afsnit 3 vil jeg behandle refleksiven og refleksivforstærkeren i moderne spansk og oldspansk, med fokus på forholdet mellem den betonedede refleksiv i præpositionskasus *sí* og det forstærkende udtryk *mismo*. Derefter vil jeg i afsnit 4 præsentere de foreløbige resultater af en empirisk undersøgelse af udviklingen i brugen af *sí (mismo)*, herunder den i spansk mindre hyppigt forekommende anaforiske konstruktion over længere syntaktisk afstand (*long distance reflexivization*)³. Endelig er afsnit 5 artiklens konklusion.

2. Det typologiske perspektiv

I de fleste europæiske sprog skelnes der mellem refleksive anaforer og refleksive forstærkere (latin: *se/ipse*, tysk: *sich/selbst*, russisk: *sebja/sam*, italiensk: *sé/stesso*, spansk: *sí/mismo* etc.) både mht. form og syntaktisk distribution, selvom dette mønster nærmest må siges at være undtagelsen i en større typologisk sammenhæng. I de nævnte europæiske sprog kan det refleksive pronomen og forstærkeren kombineres (*sich selbst, sam sebja, sí mismo* etc.):

- (5) *Der Kanzler ist stolz auf sich (selbst)* [kansleren er stolt af sig selv]
Refleksiv (+ evt. forstærker)

3. Dvs. ud over sætningsgrænsen.

- (6) Der Kanzler **selbst** wird anwesend sein [kansleren selv vil være til stede] Forstærker (König & Siemund 2000: 50)

Det samme gælder for spansk:

- (7) *Pedro está orgulloso de sí (mismo)*. [han er stolt af sig selv] Refleksiv (+ evt. forstærker)
(8) *Él mismo ha dicho que no lo va a hacer*. [han har selv sagt at han ikke vil gøre det] Forstærker

I en lang række sprog, fx tyrkisk, kaukasiske sprog, indiske sprog, persisk, og også engelsk (pers. pron. *-self*), er den refleksive anafor og forstærkeren imidlertid identisk i form, men ikke mht. distribution:

- (9) *The president is proud of himself*. Refleksiv
(10) *The president himself will come to the party*. Forstærker

Vi har altså på den ene side en lang række europæiske sprog, herunder spansk, hvor man skelner formelt, både i morfologisk og i syntaktisk forstand, mellem refleksiv og forstærker, og så på den anden side bl.a. engelsk, hvor man kun skelner mht. den syntaktiske distribution. Inden for lingvistikken er det imidlertid sådan at man i teoretisk forstand sjældent skelner klart mellem refleksiver og refleksivforstærkere. Termen *emphatic reflexives (emphatics)* (fx Quirk et al. 1985) lader forstå at forstærkere blot ses som en særlig emfatisk brug af refleksiver. Heller ikke en del nyere teoretiske studier af refleksivitet synes at være afklarede på dette punkt (se fx Everaert 1986; Burzio 1991, 1996a, 1996b; Pica 1991; Reinhard and Reuland 1993). De skelner til gengæld mellem to (eller flere) refleksiv-typer: 1) morfologisk simple (*simplex*), eller SE anaforer (hollandsk *zich*, norsk *seg*, dansk *sig*, italiensk *sé*, etc.) og 2) morfologisk komplekse (*complex*), eller *self*-anaforer (engelsk *himself*, hollandsk *zichzelf*, norsk *seg selv*, dansk: *sig selv*), hvor det typiske er at den simple refleksiv er kombineret med en forstærkerdel og derved danner en kompleks refleksiv⁴:

4. Bemærk dog at der gælder særlige forhold i engelsk, der ikke skelner morfologisk mellem refleksiv og forstærker: fx *himself*.

	Simple refleksiver:	Komplekse refleksiver:
Latin	se	se ipse
Italiensk	sé	sé stesso
Russisk	sebjá	sam sebjá
Tysk	sich	sich selbst
Hollandsk	sich	zichzelf
Dansk	sig	sig selv
Svensk	sig	sig själf
Islandsk	sig	sig sjálf
Norsk	seg	seg selv
Engelsk		himself

Disse to reflektiv-typer antages at have forskellige anaforske egenskaber, idet *simplex*-anaforer kan være bundet til deres korrelat over lange afstande, mens *complex*-anaforen normalt er lokalt bundet. Desuden adskiller de sig ved at *simplex*-anaforer altid er rettet mod subjektet, mens *complex*-anaforen ikke behøver at være det. I alle disse analyser anses *complex*-anaforen for at være et komplekst syntaktisk udtryk der ikke kan opløses i semantiske komponenter. At disse anaforer udgør kombinationer af reflektivt pronomen og forstærker, eller historisk er afledt af kombinationer af personligt pronomen + forstærker (fx engelsk *himself*), spiller ikke nogen afgørende rolle i disse diskussioner. Vi skal senere se at nogle af disse typologiske antagelser er problematiske i forhold til spansk.

2.1. Forstærkerens betydning og anvendelse

Ifølge Kemmer bestemmer forstærkeren en referent der er fremtrædende i diskursen i modsætning til andre potentielle referenter der lige er blevet nævnt, eller kunne være blevet nævnt (Kemmer 1995: 66). Der er basalt set to forskellige konstruktionstyper: en attributiv anvendelse som i (11) og en adverbial anvendelse som i (12):

(11) Within the town **itself** the report produced a sensation (A)

(12) I have swept this court **myself** (B) (König & Siemund 2000: 44)

Der er, ifølge König & Siemund, ingen tvivl om at navnlig den attribu-

tive brug spiller en væsentlig rolle for refleksivitet, både diakront og synkront. Attributive forstærkere fremkalder bagvedliggende alternativer til den fremhævede NP-referent de lægger sig til, siger de. König og Siemund er dermed på linie med Kemmer når de hævder at:

Adnominal intensifiers relate a center X (referent of the focus) to a periphery of alternative values (Y)

- (13) The minister **himself** will give the opening speech. (König & Siemund 2000: 45)

Men man kan gå endnu videre og sige at forstærkeren derved får den funktion at NP-referentens betydning relativeres (subjektiveres), og i mindre grad kan siges at skabes objektivt i forholdet mellem sætningens forskellige dele⁵. Flg. betingelser, der fx findes omtalt i König (1991: 87ff.), Baker (1995: 80ff.) og König & Siemund (1996a,b), kan knyttes til König og Siemunds definition (2000: 45-46):

- (14) X has a higher position than Y in a hierarchy;
The chancellor **himself** was surprised at the results.
- (15) X is more significant than Y in a specific situation;
Nobody cared about the fans when the fire broke out, but the rock star **himself** was quickly whisked away.
- (16) Y is defined in terms of X;
Lucy's sister is more intelligent than Lucy **herself**.
- (17) X is the center of perspective (logophoricity)
Jemima guessed that Pompey had chivalrous doubts about leaving her in the gaunt building, with only Tiger, now in a highly restless mood, as company. She **herself** had no such fears.

Disse betingelser illustrerer forstærkerens centrerende, relativierende og subjektiverende funktion, som jeg har beskrevet ovenfor.

Visse sætningstyper med adverbielle forstærkere, der muligvis også spiller en rolle for udviklingen af refleksive anaforer, fungerer i semantisk henseende principielt på samme måde. Sml. fx (18) med (14):

5. Se mere om *subjectification* og *objectification* i Langacker (1990) og Traugott (1995).

(18) The president wrote that speech **himself**. (König & Siemund 2000: 46)

2.2. *Refleksiv anafor eller forstærker?*

Refleksivmarkørers vigtigste funktion er at signalere (uventet⁶) koreference mellem to sætningsparticipanter (Kemmer 1993, 1995). Forstærkere har, som vi har set i 2.1, typisk en helt anden funktion; nemlig at bestemme en referent der er fremtrædende i diskursen i forhold til andre potentielle referenter der lige er nævnt, eller kunne være blevet nævnt. Refleksivmarkøren og forstærkeren er på den anden side betydningsmæssigt tæt forbundne idet de hver især signalerer en semantisk struktur hvor noget går imod den forventning der skabes i diskursen. Man kan også formulere det som et spørgsmål om at der fremhæves noget der ikke ellers lægges op til i de (konceptuelle) valensstrukturer der skabes i diskursen, for at anvende Langackers terminologi (Langacker 1987: kap.8). Mht. refleksivmarkøren er det typisk markeringen af argumenters koreference i sætningen der går imod den forventning der skabes i verbets semantiske valensstruktur. Hvad angår forstærkeren, består det uventede i at en særlig referent, set i forhold til andre potentielle, og måske mere naturlige, kandidater, udfylder en fremtrædende rolle i sætningen eller diskursen:

(19) The old horse heaved himself out of the mud (refleksiv anafor)

(20) I myself want no part of it (forstærker) (Kemmer 1995: 56-66)

I (19) etableres en underliggende forventning, baseret på at heste normalt hiver andre end sig selv op af mudderet. I (20) underforstås det at andre ønsker del i noget og at jeg-personen også kan forventes at have samme ønske.

I konstruktioner hvor de syntaktiske og semantiske bånd i den anaforiske struktur er svagere, vil der i mindre grad kunne skabes sådanne forventninger i sætningskernen. Refleksiven vil her snarere markere simpel koreference, uden at denne nødvendigvis er uventet eller ventet, og forstærkeren vil forstærke denne refleksive koreference. I kon-

6. Dvs. går imod den forventning som primært skabes i verbets semantiske valensstruktur.

struktioner med præpositions kasus (*para sí mismo*) i moderne spansk, som er dem jeg primært fokuserer på i dette projekt, antages det normalt at *sí* er reflexiven og *mismo* er en reflexivforstærker, eftersom den komplekse anvendelse *sí mismo* ikke er obligatorisk (se fx Otero 1999: 1509):

- (2) Juan tiró de la cuerda hacia sí (mismo). [Juan trak (i) snoren hen imod sig (selv)]

2.3. Den historiske udvikling

Ud fra den sparsomme viden man har om forstærkerens udvikling tyder meget på at den typisk udvikler sig ud fra udtryk for kropsdele, såsom 'krop', 'hjerte', 'hoved', 'ben', 'sjæl', etc., selvom forstærkerens etymologi desværre må siges at være relativt ukendt i de fleste europæiske sprog (tysk *selbst*, latin *ipse*⁷, russisk *sam*, etc.) (jf. König & Siemund 2000, Heine 1998, Schladt 2000). På den anden side tegner der sig et rimeligt sikkert billede af at forstærkere typisk udvikler sig til reflexive anaforer. Det antager man er tilfældet primært ud fra det faktum at det samme udtryk bruges både som forstærker og som reflexiv anafor i en lang række sprog. Man kan på dette grundlag skitsere reflexivens generelle udviklingsmønstre:

'body'-parts ⇒ (intensifiers) ⇒ reflexive anafora (König & Siemund 2000: 56)

3. Reflexiven og forstærkeren i spansk

3.1. Den betonede reflexiv *sí*

I spansk er den betonede form *sí* en reflexiv anafor der kun kan forekomme i forbindelse med præposition:

- (21) *Anand se parecía otra vez *sí mismo* (men: a sí mismo). (Otero 1999: 1437)
[Anand lignede igen sig selv]

7. Hvorfra spansk *mismo* antages at stamme (Otero 1999: 1450).

Bemærk at selvom spansk *sí* er en simpel reflexiv, kan den godt referere til andre led end subjektet⁸:

- (22) Los piratas le dieron a **Juan** el tesoro **para sí**. (Otero 1999: 1445)
[Piraterne lod Juan få skatten til sig selv]

3.2. *Forstærkeren mismo*

I første omgang må vi skelne mellem foranstillet *mismo* (lighed), jf.

- (23), og efterstillet *mismo* (forstærkning), jf. (24):

(23) La misma idea. [den samme ide]

(24) La idea misma. [selve ideen]

Man må desuden skelne mellem fire forstærkende anvendelser af efterstillet *mismo*:

- (25) A) La presidenta les ha dado la enhorabuena **ella misma**. (adverbielt modificerende forstærker kan substitueres med fx *en persona*)
[Præsidenten har selv lykønsket dem]
- B) La presidenta **misma** les ha dado la enhorabuena. (attributiv forstærker)
[Selveste præsidenten har lykønsket dem]
- C) *La presidenta se* ha dado la enhorabuena a **sí misma**. (refleksiv forstærkning af IO)
[Præsidenten har lykønsket sig selv]
- D) *Juan tiró de la cuerda hacia sí (mismo)*. (refleksiv forstærkning af det betonede *sí*)
[Juan trak (i) snoren hen imod sig (selv)]

I A og B er det præsidenten, og ikke en anden potentiel person der lykønsker. I C er det *sí misma* der sammen giver en refleksiv forstærkning

8. König & Siemund (1999: 42) hævder at subjektsskravet er karakteristisk for de simple reflexiver, som fx *zibun* i japansk. Men det gælder altså tilsyneladende ikke for spansk. Dog bør det nævnes at Otero's eksempel lyder mærkeligt, og det er formentlig vanskeligt at finde tilsvarende eksempler. Man skal i øvrigt bemærke at han heller ikke har spansk med i sin liste over simple reflexiver. Derimod er italiensk med.

af det klitiske *se*⁹. I D-typen sker der en refleksiv forstærkning af den betonedede refleksiv *sí*.

I de følgende eksempler, taget fra Otero (1999: 1455), markerer de betonedede pronomener kontrastiv emfase, mens *mismo* markerer forstærkning:

- (26) Ana quiere que su novio piense en **ella** no menos de lo que piensa en **sí**
[Anna ønsker at hendes kæreste tænker lige så meget på hende som på sig selv]
- (27) Ana quiere que su novio piense en **ella misma** no menos de lo que piensa en **sí**
[Anna ønsker at hendes kæreste tænker lige så meget på hende som på sig selv]
- (28) Ana quiere que su novio piense en **ella** no menos de lo que piensa en **sí mismo**
[Anna ønsker at hendes kæreste tænker lige så meget på hende som på sig selv]
- (29) *Ana quiere que su novio piense en **ella misma** no menos de lo que piensa en **sí mismo**.
[Anna ønsker at hendes kæreste tænker lige så meget på hende som på sig selv]

I hvert enkelt eksempel kan vi således skelne mellem en pronominel kontrastiv emfase og en pronominel forstærkning med *mismo*. Førstnævnte dannes komplekst i sætningen som et objektivt markeret forhold mellem flere referentielle størrelser, mens sidstnævnte implicerer et mere subjektivt perspektiv, centreret i én størrelses forhold til omgivelserne, jf. afsnit 2.1. Denne distinktion forklarer at (29) er ugrammatisk, eftersom den forstærkende situation må forventes ikke at have mere end ét center¹⁰.

9. *Se* markerer her indirekte objekt. Sml. (1), hvor det er det klitiske direkte objekt der forstærkes.

10. Bemærk at det på dansk altid hedder *tænke på sig selv*, og aldrig **tænke på sig*, hvorved (26)-(29) kun synes at have én dansk oversættelse: *Anna ønsker at hendes kæreste tænker lige så meget på hende som på sig selv*.

I konstruktionstypen D i (25), som er den der primært interesserer mig i dette studie, jf. (2), betyder det at den betonedede refleksiv *sí* sætter subjektet i fokus anaforisk, mens *mismo*, via den forstærkende funktion, centrerer synspunktet i subjektets forhold til sine omgivelser og derved kommer til at virke subjektiverende:

- (2) Juan tiró de la cuerda hacia **sí (mismo)**. [Juan trak (i) snoren hen imod sig (selv)]

Som allerede nævnt er brugen af refleksivforstærker i (2), ifølge den spanske sprognorm, fakultativ. I følgende konstruktionstype foretrækker de fleste spaniere imidlertid en konstruktion med *mismo*:

- (3) Sólo Ana habla siempre de **sí misma**. (Otero 1999: 1500)
[Det er kun Ana der altid snakker om sig selv]

3.3. Refleksiv i den prototypiske objektsfunktion

I moderne spansk skal den betonedede refleksiv dobbeltrepræsenteres med et ubetonet klitisk refleksivpronomen når den står som objekt¹¹, jf. (29):

- (29) **Se** ha tomado el pulso **a sí mismo**. (moderne spansk) [Han har taget pulsen på sig selv]

Her fungerer det klitiske pronomen *se* som refleksivmarkør, mens *a sí mismo* har en forstærkende funktion. Bemærk at den betonedede form *sí* i disse konstruktioner kun sjældent forekommer uden *mismo*, som vi ser det med andre præpositioner, fx *para sí*, og det er typisk kun når den netop **ikke** har forstærkende funktion ved objekt; navnlig ved præpositionelle udtryk som *frente a sí* og *junto a sí*:

- (30) Clinton tiene frente **a sí** 4 años para innovar ... (1996) (CREA)
[Clinton har 4 år foran sig til at forny ...]

11. Det gælder generelt at når ubundne pronomener står som objektskal de dobbeltrepræsenteres med et klitisk pronomen. Sammenlign spansk med italiensk og fransk, der godt kan have konstruktioner uden klitisk pronomen: Juan loda sé (italiensk), Juan parle à lui-même (fransk), *Juan alaba a sí mismo (spansk).

- (31) Éste vio de pronto junto a **sí** Remo, y confundiéndole con su hermano, lo mató. (CREA)
 [Denne så pludselig Remo stå ved sin side, og dræbte ham idet han forvekslede ham med hans bror.]
- (32) Vuelve a abrazarla y a acercarla a **sí**. (1982) (CREA)
 [Igen omfavner han hende og trækker hende ind til sig.]

Der synes på den anden side aldrig at være krav om at den refleksive situation **skal** kodes komplekst med det forstærkende udtryk *a sí mismo* når refleksiven har objektsfunktioner: *se + a sí mismo*. *A sí mismo* er altså fakultativ i disse konstruktioner. Omvendt er det forstærkende udtryk kun muligt i visse konstruktioner. *Se + a sí mismo* kan derfor ikke siges at være en egentlig kompleks reflektiv markør.

I oldspansk kunne man godt have den ubundne form alene. Sml. (29) med (33) - (36):

- (33) Y ¿cómo no sabéis que quien a **sí mismo** mata que es homecida y pierde el cuerpo y el ánima? (Corde: år 1487)
- (34) ..., cómo se cierran los spíritus, la mano no siente si toca lo blando, el oído muy poco oye si escucha los sonos, las narizes muy más poco sienten si se les presentan olores, el gusto pierde a **sí mismo** si procura gustar los manjares, ... (Corde: år 1537)
- (35) ..., y que el que ama a **sí mismo**, a sí mismo se roba por darse a lo amado, por lo qual la persona amada, esse robado corazón ageno a sí mismo, en sí misma viéndole transformado, ama como parte suya propia, ... (Corde: år 1537)
- (36) Por otra parte, fué una lanzada que recibió a **sí mismo** Aquémenes concibiendo tanto enojo y tanta envidia, que Arsace lo echó de ver, viendo que le miraba con ojos torcidos y que andaba murmurando en voz baja no sé qué con los otros. (Corde: år 1587)

Det var også helt normalt at det refleksive objekt blev konstrueret som *a sí* uden *mismo*, jf. (37) - (39), ligesom man altid har kunnet gøre med andre præpositioner, fx *para sí*:

- (37) sobredicho es so la pena sobredicha. E obligaron a **sí** e a sus bienes, muebles e reyzes, ganados e por (CORDE, år 1308)

- (38) y de los cinco o seis mill ducados se mantiene a sí y a los otros dos patriarcas. (CORDE, år 1557-1558)
- (39) no podrá volver a conocerse a sí por estar tan unida, hecha una cosa con Vos? (CORDE, år 1765)

Vi kan altså se at udtrykket *sí mismo* i moderne spansk har fået en anden status i disse konstruktionstyper. Fra at være en reflektiv markør + evt. forstærker: *a sí (mismo)* i oldspansk, har hele udtrykket *a sí mismo* nu en forstærkende funktion: *se (a sí mismo)*.

I næste afsnit vil jeg undersøge udviklingen i de konstruktionstyper hvor den ubundne reflektiv typisk ikke har objektsfunktion. Jeg vil konkret se på hvorledes forholdet mellem at anvende 'præposition + *sí*' og 'præposition + *sí mismo*' har udviklet sig.

4. Udviklingen i den betonede reflektiv *sí* + forstærker. En empirisk undersøgelse

4.1. En foreløbig kvantitativ undersøgelse

Forholdet mellem 'præposition + *sí*' og 'præposition + *sí mismo/a/s*' måles kvantitativt ud fra søgninger foretaget i det diakrone korpus CORDE (C1) og det synkrone korpus CREA (C2). Måleenheden er det relative forhold mellem forekomsten af de to former, således at den relative forekomst (R) i et korpus (C) beregnes som:

$$R(C) = \text{Præp. + } sí / \text{præp. + } sí\ mismo(C)$$

Hvis $R(C) > 1$, betyder det at den relative forekomst af den simple reflektiv (*sí*) er større end den relative forekomst af den komplekse reflektiv (*sí mismo*). Forskellen mellem $R(C)$ i hhv. korpus C1 og C2 beregnes som en forskelsfaktor (F), der er forholdet mellem den relative forekomst $R(C)$ i de to korpora:

$$F(C1, C2) = R(C1) / R(C2)$$

Hvis $F(C1, C2) > 1$, er det alt andet lige tegn på at der er sket en historisk ændring i retning af en øget brug af den komplekse reflektiv *sí mismo*.

Fordelen ved at lægge de relative forekomster til grund for en vurdering af nært beslægtede sproglige udtryks historiske udvikling er at man kan anvende databaser af forskellig størrelse og korpora der er uhomogene og ikke umiddelbart sammenlignelige, til, med en række forbehold, at danne sig et overordnet indtryk af udviklingen. Det betyder fx at en sådan vurdering vil kunne være baseret på meget store datamængder, som i dette studie hvor beregningerne i første omgang baseres på forekomster i hhv. CORDE og CREA der hver især består af omkring 120 millioner ord. På den anden side skal man være forsigtig med fortolkningen af data baseret på store udifferentierede korpora, fordi bemærkelsesværdige tendenser kan skyldes særlige forhold i bestemte teksttyper eller geografiske områder. Derfor bør de generelle beregninger suppleres med differentierede beregninger baseret på forekomster i mere specificerede dele af korpus. Viser beregninger på store datamængder klart signifikante tendenser, kan man gå videre med beregninger på delkorpora og kvalitative analyser.

Para sí (mismo):

$$R(C1): 2282/256 = 8,91$$

$$R(C2): 1022/439 = 2,33$$

$$F(C1, C2): 8,91/2,33 = \mathbf{3,82}.$$

Por sí (mismo):

$$R(C1): 6013/2251 = 2,67$$

$$R(C2): 2465/2184 = 1,13$$

$$F(C1, C2) = 2,67/1,13 = \mathbf{2,36}$$

En sí (mismo):

$$R(C1): 7214/928 = 6,77$$

$$R(C2): 3542/1228 = 2,88$$

$$F(C1, C2) = 6,77/2,88 = \mathbf{2,35}$$

A sí (mismo):

$$R(C1): 3497/2172 = 1,61$$

$$R(C2): 2016/2800 = 0,72$$

$$F(C1, C2) = 1,61/0,72 = \mathbf{2,24}$$

De sí (mismo):

$$R(C1): 7009/2951 = 2,38$$

$$R(C2): 4753/2999 = 1,58$$

$$F(C1, C2) = 2,38/1,58 = \mathbf{1,51}$$

4.1.1. Særlige teksttyper

Det vil som nævnt være nødvendigt at tage højde for at brugen af *mismo* kan variere geografisk, i forskellige teksttyper og i det talte over for det skrevne sprog. Navnlige mht. det sidste forhold kunne man fx forestille sig at andelen af moderne talt spansk i CREA (C2) i særlig grad ville trække forskelsfaktoren $F(C1, C2)$ op. Ser man på basis af moderne spansk i CREA på den relative forekomst af *sí* og *sí mismo* i talt spansk i forhold til narrativ litteratur, viser tallene imidlertid ikke nogen nævneværdig forskel:

Para sí (mismo):

$$R(C2, \text{talt spansk}): 16/11 = 1,45$$

$$R(C2, \text{narrativ litteratur}): 315/212 = 1,49$$

Tallene viser dels at talt sprog udgør en meget begrænset del af forekomsterne i CREA, og dels at den relative forekomst af *para sí* og *para sí mismo* ikke adskiller sig fra den der kan observeres for narrativ litteratur. Dette indikerer at udviklingen for *para sí* ikke, på basis af disse data, kan tilskrives en specielt markant udvikling i det talte sprog. Det er desværre ikke muligt at beregne forskelsfaktoren specifikt for talt

spansk eftersom det diakrone korpus CORDE ikke har forekomster af talt sprog. Det kan vi til gengæld gøre specifikt for narrativ litteratur, hvor man tilsvarende kunne forvente at en øget brug af *mismo* ville slå mindre igennem. Det viser sig imidlertid at dette slet ikke er tilfældet:

Para sí (mismo):

$$R(C1, \text{narrativ litteratur}): 656/48 = 13,67$$

$$R(C2, \text{narrativ litteratur}): 315/212 = 1,49$$

$$F(C1, C2) = 13,67/1,49 = \mathbf{9,17}$$

Tværtimod er forskelsfaktoren her 9.17, hvilket indikerer en meget stærk tendens hen imod en øget brug af *para sí mismo*. Tallene viser at den øgede brug af *para sí mismo* også slår igennem når datamaterialet er helt traditionelle teksttyper som narrativ litteratur.

4.1.2. Fortolkning af data

Data indikerer en klar tendens imod at anvende en mere kompleks reflexiv konstruktion med *mismo*, med de forbehold som analysemetoden indebærer. Denne tendens ser ud til at være endnu mere markant hvis man udelukkende inddrager den narrative teksttype i undersøgelsen. Der er således et klart incitament til at foretage en differentieret undersøgelse af forskellige teksttyper i forskellige sprogområder. Det er klart at man også må se nærmere på de enkelte konstruktioner med *sí* og *sí mismo* for at forstå de nærmere omstændigheder omkring denne udvikling. En mulig fortolkning af data er at spansk er på vej mod at have både en simpel og en kompleks reflexiv, *se* og *sí mismo*¹², i stil med dansk *sig* og *sig selv*¹³. En sådan hypotese ville indebære at bestemte

12. Hypotesen indebærer at den klitiske simplex *se* i visse konstruktioner, men langt fra altid, vil kunne forstærkes med *sí mismo*: *se lava (a sí mismo)*. Når dette ikke kan lade sig gøre: *se levanta (a sí mismo??)* minder konstruktionen mere om en medium-konstruktion, i stil med dansk *sig*: han rejser *sig (selv??)*, jf. Hvilshøj 1999. Spansk har dermed en klitisk *simplex*-markør (*se*), der ikke skelner mellem reflexiv og medium, samt, ifølge hypotesen, en *complex* reflexiv-markør (*sí mismo*) der langsomt er ved at grammatikalisere sig på basis af *sí (mismo)*.

13. *Sig* ser ud til at være medium-markør, mens *sig selv* er en egentlig reflexiv-markør, jf. Hvilshøj (1999).

konstruktioner systematisk krævede brugen af den komplekse *sí mismo* for at udtrykke den refleksive situation, og sådan er det rent faktisk for visse sprogbrugere, jf. (3) og (7). Med andre ord, man kan fortolke den øgede brug af *mismo* som udtryk for at der langsomt er ved at ske en egentlig grammatikalisering af den komplekse reflektiv, således at forstærkeren *mismo*, fra at være en fakultativ, kun svagt grammatikaliseret størrelse, går mod at være en integreret del af en kompleks reflektiv *sí mismo*. Det er en besnærende fortolkning, ikke mindst fordi den bekræfter den intuitive fornemmelse indfødte ofte har af at *præp.* + *sí*, uden *mismo*, lyder forkert i visse sammenhænge. Hertil kommer at der formentlig sker en vis generalisering (analogisering) af den udvikling vi har set i konstruktioner med objekt, hvor det oprindeligt var muligt at have *a sí* (uden *mismo*), men senere er blevet obligatorisk at have *a sí mismo*: *se lava a sí mismo* (**se lava a sí*) (se afsnit 3.3). Bemærk at en sådan generalisering er uafhængig af at *a sí mismo* har forstærkerfunktion i forhold til det obligatoriske *se*, hvorimod *sí mismo* i *para sí mismo* vil kunne opnå status af at være en kompleks reflektiv, hvoraf såvel *sí* som *mismo* er en obligatorisk del. König og Siemunds typologiske undersøgelser, der viser at reflektivmarkører typisk udvikler sig netop på basis af forstærkende udtryk, synes at understøtte denne fortolkning (König og Siemund 2000). På den anden side er det bemærkelsesværdigt at Carlos Peregrín Otero (Otero 1999), i det Spanske Akademis nye store grammatik (GDE, Bosque et al. 1999), ikke finder at distinktionen mellem *simplex*- og *complex*-refleksiver har nævneværdige konsekvenser for analysen af de spanske anaforiske konstruktioner. Han argumenterer dog ikke særligt overbevisende for sit synspunkt, der heller ikke er underbygget empirisk.

4.2. Refleksivitet over længere syntaktisk afstand

I det historiske korpus CORDE har jeg kun fundet ganske få refleksive konstruktioner over længere syntaktisk afstand¹⁴, og som forventet kun med den simple reflektiv *sí* uden *mismo*, jf. afsnit 2:

- (40) Pues deseando Arsenio, como su hijo fuese tan excelente poeta, de haber de su mano una carta para enviarme, y por hacerlo de

14. Dvs. ud over sætningsgrænsen.

manera que él no sintiese para quién era, tomó por remedio descubrirse a un grande amigo suyo natural de nuestro pueblo llamado Argasto, *rogándole* muy encarecidamente, como cosa que *para sí* había menester, pidiese a su hijo Arsileo una carta hecha de su mano y que se dijese que era para enviar lejos de allí a una pastora a quien servía, y no le quería aceptar por suyo. (fra 1559, Corde).

Til gengæld er de langdistance-forekomster jeg har fundet i CREA, det synkrone korpus, komplekse med *mismo*. Dette går imod hvad man typologisk måtte forvente hvis der var tale om en fuldt grammatikaliseret kompleks refleksiv. Det typiske mønster er at kun den simple refleksiv giver mulighed for langdistance reference, jf. afsnit 2. Dette afspejler formentlig at der gælder særlige forhold i spansk, nemlig at grammatikaliseringen af den komplekse refleksiv langt fra er tilendebragt, og at *sí + mismo* derfor stadig i mange, måske de fleste, konstruktioner opfattes som en *simplex* refleksiv + forstærker:

- (41) ...Y en el caso contrario, si este presidente actuara conforme al mandato constitucional de servir al pueblo, no a sus familiares, en ningún momento lo interpretarían como un intento de *minimizar* la importancia que tiene, por ejemplo, su esposa *para sí mismo* y como Primera Dama de la República. (CREA)
- (42) El ballet, lleno de momentos de sugestión e intensidad, también demuestra que la idea y el estilo de *Gades* no dejan espacio a fáciles protagonismos y a papeles de primer bailarín, sea *para sí mismo*, sea para Elvira Andrés. (CREA)

4.3. Den logoforiske konstruktion

Med betegnelsen *en logoforisk konstruktion* refererer jeg til det fænomen at der i en konstruktion, via en morfologisk eller syntaktisk kodning, indlægges en participants perspektiv internt i sætningen, i modsætning til det mere neutrale perspektiv man finder i det umarkerede tilfælde (jf. Huang: 172f.). Dermed kan en logoforisk konstruktion siges at være mere subjektivt konstrueret end ellers (Kemmer 1995). Otero observerer at når det i spansk i visse tilfælde er muligt at have refleksive konstruktioner over lang syntaktisk afstand, så er der normalt tale

om en logoforisk betydningsstruktur (Otero 1999: 1504ff.). König og Siemund gør endvidere opmærksom på at i de tilfælde hvor den refleksive situation har en logoforisk fortolkning, vil denne betydning ofte stamme fra et forstærkende element (König og Siemund 2000: 55). Forstærkeren *mismo* skulle således give en god mulighed for at konstruere en logoforisk betydningsstruktur hvor en sætningsparticipants perspektiv kodes morfologisk. Ser vi på eksemplerne (40) - (42), så ser de alle ud til at have en logoforisk betydning, i overensstemmelser med Oteros observationer. I de moderne eksempler, (41)-(42), er der endvidere tale om reflexiven *sí* + det forstærkende element *mismo*. Dermed indikeres det i data, om end det empiriske grundlag er noget usikkert, at der er en forbindelse mellem det forstærkende element *mismo* og den mere subjektive logoforiske konstruktion, i overensstemmelse med König og Siemunds typologiske beskrivelser. I de få eksempler jeg har fundet på reflexive konstruktioner over lang syntaktisk afstand i oldspansk, har reflexiven ikke haft et forstærkende subjektiverende element, jf. (40). Dette viser at der måske er en forbindelse mellem *mismo*'s subjektiverende funktion¹⁵ og det forhold at forekomsten af *sí* + *mismo* er steget markant, jf. 4.1. Med andre ord, en generelt stigende tendens til subjektivitet i sproget (Traugott 1995) kan have haft betydning for den øgede brug af *mismo* i reflexive konstruktioner, og dermed måske for udviklingen af en complex-refleksiv *sí mismo*.

5. Konklusion

Mine data viser en markant øget brug af *mismo* i reflexive konstruktioner med præpositions kasus. Brugen af *mismo* ser ud til at kunne være et afgørende element i konstruktionen af reflexiv betydning eftersom visse sprogbrugere, i en række konstruktionstyper med reflexiven i præpositions kasus, kræver *sí* + *mismo* hvor *mismo* ellers normalt anses for at være en fakultativ forstærker: *sí* (*mismo*). På den baggrund kan mine data fortolkes som udtryk for at *sí* + *mismo* langsomt er ved at grammatikaliseres som en *complex*-refleksiv, stik imod hvad der er den almindelige opfattelse. Det kan også afspejle at der generelt er en stigende tendens til subjektivitet i sproget idet *mismo* på flere måder kan siges at bidrage med et subjektivt element, ved morfologisk at indlægge en

14. Se også afsnit 2.1 om *mismo*'s generelle (subjektive) betydning.

relativerende betydningsstruktur, eller et særligt perspektiv i konstruktionen. Min hypotese er at disse to tendenser, grammatikaliseringen og subjektiviseringen, komplementerer hinanden i en løbende proces hen imod at spansk, i visse konstruktionstyper, får *complex-reflexiver* (*si mismo*) ligesom i dansk (*sig selv*) og i andre sprog.

Henvisninger

- Baker, C. (1995). Contrast, discourse prominence, and intensification, with special reference to locally free reflexives in British English. *Language* 71 (2). 63-101.
- Bosque, I. & V. Demonte (red.) (1999). *Gramática Descriptiva de la Lengua Española (GDE)*. Madrid: Espasa.
- Burzio, L. (1991). The morphological basis of anaphora. *Journal of Linguistics* 27: 81-105.
- Burzio, L. (1996a). The role of the antecedent in anaphoric relations. I R. Freidin (red.) *Current Issues in Comparative Grammar*. Dordrecht: Kluwer. 1-45.
- Burzio, L. (1996b). Anaphora and soft constraints. *Proceedings of the workshop on Optimality in Syntax: Is the Best Good Enough?* MIT Working Papers in Linguistics.
- CORDE: Internetbaseret database. Moderne spansk sprog. Det Spanske Akademi. [Http://www.rae.es/](http://www.rae.es/).
- CREA: Internetbaseret historisk database. Spansk Sprog. Det Spanske Akademi. [Http://www.rae.es/](http://www.rae.es/).
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Everaert, M. (1986). *The syntax of Reflexivization*. Dordrecht: Foris.
- Heine, B. (1998). Polysemy involving reflexive and reciprocal markers in African languages. I *Reciprocals Forms and functions* [TSL 41]. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 1-29.
- Huang, Y. (2000). *Anaphora. A Cross-linguistic Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Hvilshøj, U. (1999). Refleksivitet i dansk. *Sig og sig selv* i et typologisk perspektiv. I C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 6. 81-105.
- Kemmer, S. (1993). The middle voice: A typological and diachronic study. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

- Kemmer, S. (1995). Emphatic and reflexive -self: expectations, viewpoint, and subjectivity. I D. Stein and S. Wright (red.) *Subjectivity and subjectivisation*. Cambridge: Cambridge University Press. 55-82.
- König, E. (1991). *The meaning of Focus Particles: A comparative perspective*. London: Routledge.
- König, E. & P. Siemund (1996a). Emphatische reflexiva und fokustruktur. I I. Rosengren (red.) *Sprache und Pragmatik 40*. Lund: Lunds Universitet. 1-42.
- König, E. & P. Siemund (1996b). Selbst-Reflektionen. I G. Harras (red.) *Wenn die Semantik Arbeitet. Festschrift für Klaus Baumgärtner*. Tübingen: Niemeyer. 277-302.
- König, E. & P. Siemund (2000). Intensifiers and reflexives: A typological perspective. I Z. Frajzyngier & T. S. Curl (red.) *Reflexives. Forms and functions*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Langacker, R. (1987/91). *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I & II. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Langacker, R. (1990). Subjectification. *Cognitive Linguistics 1*. 5-38.
- Mendikoetxea, A. (1999). Construcciones con se: medias, pasivas e impersonales. I I. Bosque & V. Demonte (1999).
- Otero, C. P. (1999). Pronombres reflexivos y recíprocos. I I. Bosque & V. Demonte (1999).
- Pica, P. (1991). On the interaction between Antecedent-Government and Binding: The case of Long-distance Reflexivization. I J. Koster & E. Reuland (red.) *Long-distance Anaphora*. Cambridge: Cambridge University Press. 119-36.
- Pedersen, J. (2002). Kategorien refleksiv i spansk. På tværs af sprog og på tværs i sproget. I H. L. Andersen, K. Jensen & H. Nølke (red.) *Ny forskning i grammatik 9*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 207-223.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985). *A comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Reinhard, T. & E. Reuland (1993). Reflexivity. *Linguistic Inquiry 24*(4). 657-720.
- Schladt, M. (2000). The typology and grammaticalization of reflexives. I Z. Frajzyngier & T. S. Curl (red.) *Reflexives. Forms and functions*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Traugott, E. C. (1995). Subjectification in grammaticalization. I D.

- Stein & S. Wright (red.) *Subjectivity and subjectivisation, linguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Hoek, K. (1997). *Anaphora and conceptual structure*. Chicago: The University of Chicago Press.

Talesprogets og skriftsprogets bestemthedsparadigmer

Rita Therkelsen

1. Indledning

Jeg vil i den her artikel gøre rede for min analyse af hvilken funktion den overvejende talesproglige type *den her/der* + substantiv har i samtalen, sammenligne med brugen af den skriftsproglige *denne* + substantiv og sætte det ind i bestemthedsparadigmerne. Min undersøgelse startede med at jeg konstaterede et væld af *her'*ere og *der'*ere i mit talesprogs-korpus¹, *her'*ere og *der'*ere som hverken er udtrykssubjekt eller stedsadverbial, men som må analyseres som en del af nominalet med tekstlig påpegende funktion. Jeg kunne konstatere at fænomenet er dårligt belyst i litteraturen. Ole Ravnholt (1995) har det ikke med i sin undersøgelse af bestemthed og anafori, Ole Togeby (1997) har det ikke med i sin artikel om nominalers bestemthedsformer, og det nævnes ikke i Diderichsen (1971). Mikkelsen (1911: 127 og 614) nævner det kort under adverbielle billed hvor han skriver: "... dog undertiden i daglig tale og i mundarter *det her hus* for *det hus her*". I sin monografi om bestemt og ubestemt substantiv (1927) behandler Aage Hansen *den* som repræsentant for demonstrativer af typen *den der* og kommer derfor ikke ind på *den der* + substantivs særlige funktion. Indenfor dialektologien er den grundigste behandling af *her* og *der* Britta Olrik Frederiksens (1974) med særlig henblik på den lydæssige udvikling, og ellers inddrager Kresten Møller fænomenet i forbindelse med en artikeldiskussion (Møller 1945 og 1974). Artikeldiskussionen angår hvorvidt og hvornår det foranstillede *den* kan siges at være en artikel

1. Mit korpus består af forskellige slags interview og samtaler udskrevet af RUC-studerende i forbindelse med projekter. Det dækker nutidig sprogbrug regionalt (dog undtagen Bornholm, så vidt jeg ved) og socialt, og aldermæssigt fra ca. 20 år og opefter. Jeg har desuden søgt i BySoc.

eller et demonstrativ, og det indgår i en diskussion om hvad den jyske foranstillede artikel kommer af. At fænomenet ikke er undersøgt, kan skyldes et sammenfald af tilfældigheder: at dem der har beskæftiget sig med nominalsyntaxens bestemthed, har brugt skriftlige kilder som materiale, og at det i øvrigt ses som et rent jysk fænomen: Poul Lindgård Hjorth fremhæver så sent som i 1964 i en artikel om dialektfarve i Hans Kirks *Fiskerne*: “Den særlige jyske rytme er indfanget i *den her Egn* (10, 18), *de her Fyre* (74)” m.fl. Men særlig jysk er det ikke, det er også svensk og norsk, og en sjællandsk gårdmandssøn, Røstofte, Ø. Egesborg Sogn, Præstø Amt kunne fra treårskrigen 1848-50 skrive hjem: “*det her* havde ville Mordig dersom du havde kommet med ud på fælligen og see det”, citeret fra Sandersen (2001: 174).

2. Afgrænsning

Her og *der* er henholdsvis nær- og fjerndeiktiske stedsadverbialer, ifølge Olrik Frederiksen (1974: 221) oprindeligt dannet af de indoeuropæiske pronominalstammer svarende til ‘denne’ og ‘den’, tilføjet et lokativisk *-r*. Jeg beskæftiger mig ikke med de entydigt stedsadverbielle *her’ere* og *der’ere*, og heller ikke med de tilfælde hvor *her* og *der* indgår i det som nedenfor kaldes situationsdeiktisk brug, som i *Toget her kører ikke videre*, hørt fra højttaleren i et tog lige før Roskilde station. Jeg har set bort fra eksempler hvor der kunne være tvivl om, om diskursreferenten er synlig for samtalepartnerne, eller hvor det er tvetydigt om *her* eller *der* lægger sig til substantivet eller et tids- eller stedsadverbial som i *efter I har stoppet forsøget her i sidste uge*.

Min analyse omfatter heller ikke typen *denher* (dvs. uden substantiv), her skrevet i ét grafisk ord som i *Ømålsordbogen*. Det er et pronomen som i visse dialekter har bekendtheds- genus- numerus- eller kasusbøjning jf. Olrik Frederiksen (1974: 225f). Jeg har henlagt analysen af *dender* til senere fordi det for det første hurtigt står klart at pronominet *dender* ikke har samme funktion i teksten som *den der* + substantiv, og for det andet skal en sådan undersøgelse bestå i en sammenligning af brugen af *dender* og pronominet *den*, som *dender* ikke erstatter, men alternerer med.

Jeg fandt også eksempler af typen *denne her* i mit korpus. Jeg regner

den her og *denne her* som (oprindeligt) regionale varianter idet *denne*, *dette* og *disse* ifølge dialektologerne (se også Møller (1945: 20, fodnote)) udelukkende tilhører sjællandsk. Jeg har derfor ikke ledt efter systematiske forskelle mellem brugen af *den her* + substantiv og *denne her* + substantiv.

3. *Den/det/de der/her* + substantiv, restriktioner

Der er visse kombinationer af *her / der* + substantiv der ikke er mulige. 'Ikke mulige' dækker over at jeg dels ingen eksempler har fundet i mit korpus, dels også selv mener at det kan man i hvert fald ikke sige. Afgrænsningen af stjerneeksemplerne (1) - (3) er substantivets bestemthedsbøjning:

- (1) *en bog **der / her**
- (2) *en **der / her** bog
- (3) ***der / her** bogen

Men udover det er der en rigdom af kombinationer. Der er typen *den der / her bog* (4), og typen *den bog her / der* (5):

- (4) **Den der "Jyske Bank 2002"**, hvordan har I arbejdet med den?
- (5) de købte for fire fem år siden et selskab i (land) som de fik til at vokse fra en halvtreds millioner dollar virksomhed til en femhundrede millioner dollar virksomhed på på **den periode der** det viser at de ka' åbenbart.

Der er typen *bogen her / der*, bestemt form med efterstillet *der / her*, (6):

- (6) Nej, det er vores store problem, det ved jeg fordi jeg sidder med projekthåndbogen og **kvalitetsmanualen der** ... et fælles mål det mangler Tivoli

Der er med to *der*'ere eller to *her*'ere, typen *den der bog der*, (7) og (8):

- (7) Er det ikke **de der plancher der**?

(8) ...at patienternes rettigheder tages til vare i **den her sag her**

Og det behøver ikke være to af samme slags, der findes også typen *den her bog der*², (9):

(9) men så sagde de også inde fra **det her vagthistorie der**

Der er i forbindelse med *sådan en* efterstillet *der* eller *her*, typen *sådan en bog der / her*, (10), og endda (11)³:

(10) Det jeg havde forestillet mig at gøre det var at at vi øh startede med at du fortæller sådan lidt om hvem du er og hvad du laver og, og så videre, og så fortæller jeg lidt om virksomheden og om det vi går og laver som produkter, de store sammenhænge virksomheden er i, og så mere specifikt om afdelingen og om stillingen fordi altså et er at skrive **sådan en annonce der** men men det gi'r jo ikke rigtigt noget billede af, vel, og når vi så er færdige med det, så prøver vi ...

(11) er det sådan en **her** eyeliner eller sådan en **her** eyeliner

Det gennemgående mønster som stjerneeksemplerne og de tilladte forekomster følger, er at brug af *her* og *der* for det første kræver et andet morfem der betegner identificerbarhed – *den*, *det*, *bogen* eller *sådan en* – og for det andet at *her* og *der* skal komme efter dette morfem – **der bogen* duer ikke. Men *her* og *der* bruges altså ikke kun som en “forstærkning” af det “gamle” demonstrativ *den*, men går generelt sammen med morfemer der betegner identificerbarhed, og jeg vil derfor betegne **kombinationen** af indentificerbarhedsmorfemet og *her* eller *der* som et demonstrativ. Jeg tangerer her diskussionen om hvorvidt og hvornår *den* skal opfattes som demonstrativ eller bestemt artikel, men pladsen tillader den ikke, og det synes heller ikke nødvendigt i forhold til at afdække hvilken funktion et identificerbarhedsmorfem

-
2. Jeg har ikke fundet nogen eksempler på typen *den der bog her*. Uden at det er nogen egentlig forklaring, kunne man se det som et tegn på at man godt kan bevæge sig fra nær til fjern, men ikke indskrænke det fjernere til det nære.
 3. Ingen af typen *sådan en der bog* fundet.

+ *her* eller *der* har i en tekst, da *her* og *der* går sammen med *den* i alle de forbindelser *den* indgår i. Det interessante er så hvilken særlig form for identificerbarhed et identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* betegner. Jeg fandt en brugbar teoretisk ramme hos N.P. Himmelmann (1984 og 1997), som ikke arbejder udifferentieret med definedhed, men med brugskontekster for forskellige former for definedhed.

4. Demonstrativers og den bestemte artikels brugskontekster

Nicolaus P. Himmelmann har skrevet en artikel om demonstrativer (1984) og en bog om udviklingen af den bestemte artikel (1997). Hans overordnede tese i bogen er at bestemte artikler og pronominer, som begge er udviklet af det demonstrative pronomen, har udviklet sig fra forskellige demonstrative brugskontekster (artiklen fra den anamnesticke, se nedenfor, pronominet fra den anaforiske). Tesen ville være interessant at undersøge på dansk sprogbrug,⁴ men i denne forbindelse vil jeg fremhæve hans taxonomi over henholdsvis demonstrativers og den bestemte artikels brugskontekster. Det nye i taxonomierne er at Himmelmann trækker den anamnesticke brug frem som en selvstændig brugskontekst for demonstrativer (affødt af at flere sprog har specialiserede udtryk kodet til netop den brug), de andre kategorier er kendte og anerkendte inden for forskningen i anafori, deiksis og bestemthed. Betegnelsen anamnestic (på engelsk kalder han det 'recognitional'), og tildels indholdet, har Himmelmann fra Bühler (1934: 309). Det er netop den anamnesticke brug der er interessant i forhold til *her*'erne og *der*'erne.

Himmelmanns (1984) (universelle) taxonomi over demonstrativers brugskontekster er følgende: For det første den situationsdeiktiske, hvor der refereres til en synlig referent. En brug som jeg, jf. afgrænsningen, ikke beskæftiger mig med. Dernæst 2 typer ana- og kataforisk kontekst. Her skelner Himmelmann mellem 'tracking', hvor der (anaforisk eller kataforisk) refereres til entiteter, og 'diskursdeiktisk', hvor

4. Himmelmanns eksempler er fra 5 for mig meget eksotiske sprog, og jeg er derfor ikke i stand til at bedømme om han faktisk får verificeret tesen.

der refereres til begivenheder eller sagsforhold. På dansk har vi i pronominerne en arbejdsfordeling mellem neutrum og utrum mellem de to, på den måde at kun neutrum kan bruges diskursdeiktisk – indholdet af en prædikation skal altid sammenfattes som *det* eller *dette*. Når der er tale om et anaforisk nominal, er en skelnen mellem tracking og diskursdeiktisk ikke relevant. Den fjerde brugskontekst er den anamnesticke, hvilket betyder at der refereres til afsender og modtagers fælles specifikke viden, som enten kan komme fra fælles historie, tidligere samtaler eller den pågående samtale. Afsender og modtagers fælles specifikke viden skal ses i modsætning til fælles generel viden som man har som sprogbruger og samfundsborger, og som den bestemte artikels identificerbarhed bruges til at betegne, første kategori nedenfor under den bestemte artikels brugskontekster. Jeg parafraserer den anamnesticke brug som “den som du jo kender”. Parafrasen indeholder et *jo* med vilje⁵, og *kender* fordi det ikke kun drejer sig om markering af identificerbarhed, men om specifikt kendskab.

Taxonomien over den bestemte artikels (universelt gældende) brugskontekster er en eksklusivliste. Det er brugskontekster som er beholdt den bestemte artikel og som demonstrativer ikke kan bruges i. Jeg har indsat stjerneeksempler med demonstrativer på dansk. Den bestemte artikel bruges ved nyintroducerede diskursreferenter ved reference til ting der anses for at være unikke i sprogsamfundet og dermed umiddelbart identificerbare i kommunikationssituationen, fra det store sprogsamfund (*dronningen, statsministeren*) til det lille sprogfællesskab (*har du bilnøglen?, jeg læste i avisen at ..., er det dig der ikke har ryddet op i køkkenet?*). Desuden er den bestemte artikel reserveret til den associativ-anaforiske brug, så man når man eksempelvis har introduceret en cykel, kan sige *baghjulet*, men ikke *det baghjul*.

(12) På hjørnet stod en cykel. *Baghjulet* var exet.

(13) * På hjørnet stod en cykel. **Det baghjul** var exet.

5. *Jo* signalerer, jf. Therkelsen 2001, at afsender ikke sætter prædikationens indhold til diskussion, at ræsonnementet er fuldendt, den tankemæssige tur omkring negationen af det prædikationelle indhold er gennemført. Et *jo* signalerer ikke nødvendigvis at afsender forudsætter at modtager er bekendt med det prædikationelle indhold, selvom det ofte skal tolkes sådan.

Og demonstrativet kan ikke tolkes generisk, (14) kan kun referere til et enkelt eksemplar af en løve:

(14) **Den løve** er et farligt rovdyr.

En gennemført diskussion af hvorvidt og hvornår *den* er en bestemt artikel ud fra brugsområderne ville tilskrive 'adjektivartiklen' artikelstatus (*den indiske elefant* kan tolkes generisk, man kunne i (12) fortælle videre om cyklen med *Det exende baghjul så forfærdeligt ud* (eller noget lignende fantasiløst), dronningen kunne sagtens refereres til som *den kloge dronning*), og så kunne man slås om, om der er artikel ved anaforisk *den* + substantiv.

5. *Den/det/de der/her* + substantiv, brug

Demonstrativet identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* har både en interaktionel funktion (den anamnesticke brug, dvs. markering af fælles specifik viden, "den som du jo kender") og en informationsstrukturel funktion (dvs. markering af hvilken status referenten skal have i teksten / samtalen).

5.1. *Interaktionel funktion*

Demonstrativet identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* kan både være anaforisk (15) og introducere en ny diskursreferent (16) og (17). I begge tilfælde signalerer den 'den som du jo kender', at der refereres til fælles specifik viden. (15) er fra et interview med en gymnasielærer, og selv løserevet fra konteksten er det klart at *den der 2. hf* refererer til en tidligere omtalt 2. hf:

(15) – Hvad gør man egentlig som lærer, altså hvis man står med en som virkelig har et problem, altså det må da være virkelig svært?

Ja – det er det også. Det kommer jo an på hvad den elevs holdning er. Jeg har én nu i *den der 2. hf*, som ikke har arbejdet i over et år nu, og nu er jeg nået dertil, at det tager jeg mig ikke af mere. Jeg har gjort alle de forsøg jeg kunne, og nu, nu kan det simpelthen ikke nytte noget.

I (15) er referencen over en større tekstlig afstand, men det er ikke

noget håndfast kriterium for brugen, hvilket i øvrigt gælder alle anaforske udtryk jf. Ravnholt (1995). I (16) introduceres en ny diskursreferent, *den der cisterneting*. Citatet er fra begyndelsen af et husmøde i et kollektiv, og ingen har talt om toiletter den foregående halve time under middagen som også blev båndet:

(16) Vibe: husmøde, hvordan går det med reglerne? Jeg synes det er godt vi har sat noget papir på det

Pil: Jeg, altså jeg kan mærke at jeg udøver en stor selvdisciplin ved at have skrevet **den der cisterneting**...fordi havde jeg ikke haft den, og så specielt fordi det er mig selv der har skrevet det, husk at fyld op, ikke, så synes jeg bare det er så dobbeltmoralisk man sådan lige sårn, arj, jeg gider ikke stå og vente på det der, vel....så kigger jeg lige lidt på **den der seddel**, ej for fanden du skal sgu også, så venter jeg lige på at fylde den op

Den der cisterneting er, forstår man efter et par gennemlæsninger, en seddel sat op på badeværelset hvor der står noget i retning af at man skal huske at fylde cisternen op med vand efter toiletbesøg, vedtaget ved det sidste husmøde. Refereret til som den som I jo kender. I (17), som er fra et fokusgruppeinterview om værdibaseret ledelse i en (sjællandsk) filial af Jyske Bank, er *de der blå arbejdsbukser* nyintroduceret, I er interviewer, R er respondent:

(17) I: Hvad er kanvas?

R1: Kanvas? Det er hvis man prøver at få nye kunder ind i bøgerne. Så ringer man ud og siger: Kunne du tænke dig at være kunde i Jyske Bank eller holde et møde med Jyske Bank. Og så siger kunden ja, og så vil vi gerne have et møde med dem, og så kører man ud og besøger dem.

I: Det hedder kanvas?

R1: Ja.

I: Nå, okay <latter>.

R3: Ja, jeg gad vide, hvad det kommer af, kanvas, man skulle tro, det var **de der blå arbejdsbukser**.

Jeg har i Therkelsen (under udg.) et mere udførligt eksempelmateriale. Jævnfør parafrasen af den anamnesticke brug kunne brugen af demon-

strativ i de andre demonstrative brugskontekster parafraseres 'den som jo har været nævnt tidligere' ved anaforisk brug, og som 'den som du jo kan se' ved situationsdeiktisk brug. Forklaringen på at det universelt forholder sig sådan at demonstrativer udvikles af stedsdeiktiske udtryk (som derefter kan udvikle sig til bestemte artikler) er derfor logisk. Forskellen mellem brugen af *den der* + substantiv og *den* + substantiv er at sidstnævnte ikke kan bruges kataforisk, altså introducere nye diskursreferenter, medmindre der tilføjes et attributivt led der gør diskursreferenten identificerbar (jf. Therkelsen 1999).

5.2. Informationsstrukturel funktion

Identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* har også en informationsstrukturel funktion. Ifølge Himmelmann (1984: 230) noteres det ofte i demonstrativundersøgelser at med *den* brug som Himmelmann kalder anamnestisk, følger trækket 'low topicality'. Det er et vagt begreb⁶, og jeg har kaldt det for 'markering af ikke-fokus'. Det er helt præcist en markering af at referenten ikke er tænkt som samtaleemne, så det er en markering af ikke-topic på tekstligt plan, og på meddelelsesplan markeres det at referenten er ikke-fokus, men det kan være emne (eller tema) afhængigt af i hvilken type led og på hvilken position det falder i sætningen. I eksempel (15) markeres det at *den* 2. hf ikke skal gøres til samtaleemne. I (16) er samtaleemnet det at overholde regler – eller at overholde en bestemt regel – hvorfor den konkrete seddel reglen står på, *den der cisterneting* og *den der seddel*, markeres som ikke-fokus. Begge falder i fokusdomænet. Det samme gælder *de der blå arbejdsbukser* i (17) som endda er eneste fokus kandidat i *det var de der blå arbejdsbukser*, og som 'affokuseres' – og det er jo heller ikke noget relevant samtaleemne når interviewet drejer sig om værdibaseret ledelse. Den informationsstrukturelle funktion ser ud til at kunne forklare det mønster som identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* dukker op efter. Der synes nemlig at være en tendens til at det bruges ved nyintroducerede diskursreferenter som jo potentielt kunne være nye samtaleemner, både emneintroducerende i ekstraposition til venstre

6. Barbara Fox beskriver begrepsindholdet således: "topicality, as measured in part by recency of last mention, with anaphoric form, such that high topicality referents are coded by pronouns or zero, whereas lower topicality referents are coded by full noun phrases." (Fox 1984: vii).

som i (4) hvor det fokuserede er *hvordan arbejde med*, og når den ny-introducerede diskursreferent står i fokusdomæne som potentiel fokuskandidat. Her forskubbes fokus så til prædikatet. Desuden ses det dukke op som emneafsluttende som i (17) og i (18):

(18) R3: Vores grundlæggende værdier? Det er kunden, medarbejderren og aktionæren.

R1: Det er de tre grundlæggende, og så har vi nogle ringe, vi skal arbejde sammen om, og så har vi nogle udsagn om, hvad vi så skal gøre med **de der tre værdier**.

I: **Den der “Jyske Bank 2002”**, hvordan har I arbejdet med den?

En systematisk undersøgelse af det informationsstrukturelle mønster i teksten som identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der* kræver en undersøgelse der også inddrager brugen af bestemt artikel og demonstrativet *den*.

6. Er der forskel på brugen af *her* og *der* + substantiv?

Jeg har indtil videre ikke skelnet mellem brug af *her* og *der*, det henholdsvis fjern- og nærdeiktiske⁷. *Her* betegner afsenders kognitive jeg, *her* og *nu* (også jf. Bühler 1934: 102), men *der* er tale om anamnestic brug hvad enten *der* bruges *her* eller *der*, og man må derfor sige at afsenders kognitive jeg, *her* og *nu*, også kan inkludere et *du*. Om man foretrækker *her* eller *der* synes overvejende at være et spørgsmål om personlig stil eller muligvis regional herkomst. Man kan sagtens finde eksempler på brug af *der* hvor det kontekstuel må tolkes sådan at afsender så at sige holder referenten ud fra sig i strakt arm, men det er heller ikke svært at finde tilsvarende eksempler med *her*. Jeg ser det som varianter af den såkaldte emotive brug af demonstrativet (det samme bruges engelsk *this* i øvrigt til) i eksempler som *den idiot*, *den skurk*, *den stakkel*, *den skattebasse*, og *den Ole*, *den Ole*. Om man tolker

7. Jeg taler stadigvæk ikke om *her* og *der* som stedsadverbialer. Her skelner vi klart mellem de to jf.: **du her*, *du der* og **Så kom mor der*, hvis man mener sig selv: *Så kom mor her*. Reference til kommunikationssituationens tid og sted kræver jævnfør hermed altid det nærdeiktiske *her*: *I den her tid*, *i denne her tid*, *på det her sted*, *på dette her sted*.

afstand eller nærhed her, afhænger af almindelige vurderinger af om skurkestatus er noget godt eller skidt og i særdeleshed af tonefald og mimik. Og *den Ole, den Ole* er konventionaliseret kærligt overbærende på trods af det fjerndeiktiske *den*.

Men *her* synes at have specialiseret sig i en brug som Bühler kalder for Deixis am Phantasma (1934: 121ff), det er når en afsender refererer til sin beretnings her og nu, altså når det fungerer som et slags refereret stedsadverbial. Himmelmann mener at brugen af det såkaldte *new-this* (*this* der nyintroducerer referenter) er et særtilfælde af deixis am phantasma, og det er interessant i forhold til eksemplerne (19) og (20) hvor der ikke er tale om anamnestisk brug (samtalepartnerne har ikke haft fysisk mulighed for at få kendskab til referenten). I begge eksempler fortæller informanten om sig selv i en fortidig situation, og *her* som refereret stedsadverbial kan siges at betegne 'tilstede for mig i den situation'. I (19) taler R1 om hvordan værdibaseret ledelse blev indført i den afdeling af Jyske Bank hun var i:

(19) R1: ...de agerede forskelligt rundt omkring i afdelingerne. Der havde vi virkelig en krise, fordi der, i den afdeling, hvor jeg var, der blev vi sat der med den ene hånd omme på ryggen og så med den anden, der skulle vi skrive under i **den her bog**, ik'. Det var virkelig værdibaseret. Nu skriver I under på, at de og de ting, det er det, I vil leve efter.

I (20), som er (11) med mere kontekst, fortæller informanten om hvordan hun kan komme i tvivl når hun skal købe gaver – et led i en større gavediskussion ved middagen i kollektivet (det der kollektiv, forstås):

(20) nå, men også i den situation hvor jeg skal ud at købe det, og jeg har ønskelisten eller ønskesedlen, og så skal jeg gå at finde den, og så kan jeg gå, og jeg kan virkelig blive, jeg kan virkelig gå i timevis fordi, nå men en eyeliner, er det nu **sådan en her eyeliner** eller er det **sådan en her eyeliner**, og skal jeg nu købe denne her, eller, og så, nå nej, en eyeliner er måske også for kedeligt, og så starter jeg forfra.

Det interessante miks i (9), her gengivet som (21), finder måske også sin forklaring:

(21) men så sagde de også inde fra **det her vagthistorie der**.

Hvor *her* i beretningen er det refererede stedsadverbial, deiksis an phantasma, og *der* signalerer den anamnesticke funktion, den som du jo kender.

Selvom jeg mener helt klart at kunne sige at der ikke er forskel på brugen af identificerbarhedsmorfem + *her* og *der* med hensyn til den interaktionelle funktion (den anamnesticke brug) og med hensyn til den informationsstrukturelle funktion (affokusering af diskursreferenten med henblik på at markere at referenten ikke er tænkt som samtalemne), vil jeg ikke afvise at brug af et *her* i mange tilfælde intuitivt kan føles som udtryk for at referenten er mere kognitiv nærværende for afsender end et *der* ville have markeret, men det giver sig ikke udslag i en systematisk funktionsforskel. *Her* har specialiseret sig til brugen deiksis an phantasma, men den brug må karakteriseres som et særtilfælde af situationsdeiktisk brug, nemlig refereret situationsdeiktisk.

Jeg har også set på om der skulle være forskel på brug af typen *den der bog* og *den bog der*, altså på foranstillet og efterstillet *der*, men jeg har indtil videre ingen systematik kunnet finde.

7. *Denne/dette/disse* + substantiv, brug.

Det overvejende skriftsproglige *denne*, *dette* og *disse* svarer til talesprogets *den her*, *det her* og *de her*⁸. *Denne*, *dette* og *disse* + substantiv bruges kun anaforisk, (jeg har eksempelmateriale i Therkelsen (under udg.)). Brugen af *denne* + substantiv kan sammenfattes til at det bruges ved ordret genoptagelse (sjældent), ved genoptagelse med synonym og hyperonym og obligatorisk ved reference til kommunikationens tid, sted og tekst, dette sidste er situationsdeiktisk. *Denne*, *dette* og *disse* + substantiv er forholdsvis sjældne i forhold til den bestemte artikel og anaforisk *den* + substantiv, og bruges, så vidt jeg kan se, overvejende når der kunne opstå tvivl om at der refereres til en allerede nævnt diskursreferent,

8. Man skulle således ikke kunne finde eksempler på *denne der*, og det holder også stik. Jeg fandt faktisk to i BySoc, men ved det ene afbryder informaten sig selv lige efter, og ved det andet retter informanten *denne der basisuddannelse* til *basisuddannelsen*.

associativt-anaforisk, følgende er absolut acceptabelt: *På hjørnet stod en cykel, og det der baghjul var exet*, og (21) er et autentisk eksempel fra Profilen (KS = Kurt Strand, LRS = Lars Rebien Sørensen):

(21) KS: Hvis I nu ikke kan...altså kommer ud i en konflikt hvor det ikke kan lade sig gøre, hvad sker der så?

LRS: Det gør vi ikke, fordi vi skal igennem **de her problemer**. Vi skal have løst **de her problemer** ...samfundet har jo en masse andre dilemmaer som vi skal håndtere. Vi kan ikke bare sige at vi ikke kan løse dem.

Når man har sagt *konflikt*, kan man associativt-anaforisk referere til *problemerne*, og i (16) er der også tale om associativ-anaforisk brug, idet *den der cisterneting* er en del af *reglerne*.

Som udgangspunkt for en nærmere undersøgelse af bestemthedsformernes indbyrdes fordeling af det informationsstrukturelle skal man altså i talesproget undersøge *den der* + substantiv både i forhold til *den* + substantiv og i forhold til den bestemte artikel, det sidste også med særlig henblik på nyintroducerede diskursreferenter.

9. Hvor gammel er den her brug af *her* og *der*?

Det er jeg så småt gået i gang med at undersøge, og det første spørgsmål der dukkede op som tvingende nødvendigt at svare på, er hvornår vi begyndte at bruge *den der* + substantiv. Svaret er at det må være omkring 1800, og nok ikke før. De første skriftlige belæg jeg har kunnet finde, er i Blichers *E Bindstouw*, skrevet i 1842 (kun eksempler med *her*). Det er muligvis først opstået i jysk, der er i hvert fald ingen eksempler i Ole Pedersen Kollerøds *Min historie*. Ole Pedersen blev født 1802 i Kollerød, Nordsjælland, og skrev sine erindringer i 1840. Grunden til at jeg ledte efter forekomster af *den der* + substantiv hos ham, er at han kun fik den allermest rudimentære læse- og skriveundervisning (han kom fra de laveste sociale lag), så man kunne forvente at finde talesprogstræk i bogen. *Den der* + substantiv må på den anden side have været generelt udbredt i anden halvdel af 1800-tallet når Mikkelsen nævner det (jf. indledningen). Med hensyn til tiden før 1800 har jeg omhyggeligt gennemlæst grammatikeren Høysgaards samlede skrifter (anden halvdel

af 1700-tallet) (i Bertelsen 1920), og han nævner det ikke. Høysgaard var en eminent sprogiagttagere og oprindeligt jyde, men kan selvfølgelig have overhørt det. Der er ingen eksempler i *Jammers Minde*, hvor Leonora Christine i øvrigt med et skarpt sprogøre gengiver de forskellige mundarter der omgiver hende i Blåårn. Jeg har haft stor glæde af Kresten Møllers omhyggelige excerpering af det "overflødige" demonstrativ og dets "skødesløse" brug (Møller 1945) (udført med henblik på artikeldiskussionen). Der blev jeg nemlig opmærksom på at *den der* + substantivs anamnesticke funktion ved nyintroducerede diskursreferenter før ca. 1800 blev varetaget af demonstrativet *den*. (22) er citeret fra et brev af Kristoffer Gøje 1566 (han skrev fra krig i Sverige):

(22) Schryff meg nu tyll... hwor det gaar tyll y Lalanndt, om **then grauff** hauffwer forwundet **thenn lucht** jgenn (Bang 1897: 99f)

Og privatbreve må jo være stedet hvor man kunne forvente at den slags dukkede op, idet man der kan finde tætte relationer og fælles erfaringshorisont mellem afsender og modtager. (23) er fra et brev fra Thale Ulfstand til Otte Krag 1645:

(23) Min h k broder gud vellsignellße beuare dig thimelig och euig Amen, Min h k broder, **den våben bog** sender jeg dig, och thror dig som vor ven, der komer jnthid aff den och att vi snart Maa-the faa den jgen (Kroman 1953: 14).

Og der er ældre eksempler fra anden halvdel af 1400-tallet i *Jyske tingsvidner*, (Nielsen 1882), men det er jo ikke overraskende.

10. Opsamling og perspektivering

Jeg har indtil videre kunnet fastslå at den overvejende talesproglige *den der* + substantivs tekstlige funktion dels er interaktionel, den anamnesticke brug markerer 'den som du jo kender', dvs. reference til afsender og modtagers fælles specifikke viden. Desuden har den en informationsstrukturel funktion hvor den på sætningsniveau markerer at referenten er ikke-fokus, på tekstligt niveau at referenten ikke er tænkt som samtalemne. *Den der* + substantiv har brugsområder fælles med *den* + substantiv, men også brugsområder fælles med den bestemte

artikel fordi den kan bruges til at introducere nye diskursreferenter. Her adskiller den sig fra den skriftsproglige *denne* + substantiv som kun bruges anaforisk. Der er både i talesprog og skriftsprog tre forskellige identificerbarhedsudtryk (henholdsvis *den*, *der* og bestemt artikel), men da fordelingen på brugsområder ikke er den samme, skal en nærmere undersøgelse af deres indbyrdes fordeling af det informationsstrukturelle deles op i en undersøgelse af henholdsvis talesprog og skriftsprog.

Den der + substantiv med tekstlig funktion synes ikke at være ældre end fra ca. 1800. Før den tid varetog *den* + substantiv den anamnesticke brug. Det lægger op til en undersøgelse af hvilken forskydning der er sket med hensyn til brugsområder indenfor bestemthedsparadigmet omkring 1800, forskydninger som åbenbart har nødvendiggjort opkomsten af et nyt demonstrativ, identificerbarhedsmorfem + *her* eller *der*. Og det er åbenbart en 'naturlig' systemintern udvikling da svensk og norsk også har gennemgået den. I Danmark har vi både et talesprogs- og skriftsprogparadigme for bestemthed, og jeg tror det skyldes at det skriftsprog der undervises i, er stagneret i den (socialt dominerende) sjællandske *denne*-variant. Så længe det varer – *den der* + substantiv er netop kun overvejende talesproglig, man kan efterhånden ikke åbne en avis uden at finde eksempler på det, og jeg har da også fået listet et par stykker med i den her artikel.

Henvisninger

- Bang, G. (1897). *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle*. København: Gad.
- Bertelsen, H. (1920). *Danske Grammatikere fra Midten af det 17. til Midten af 18. Aarhu.* Bd. 4 & 5. København: Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag.
- Blicher, S. S. (1842). *E Bindstouw*. I S. S. Blicher: *Noveller & Fortællinger*, illustreret af M. Brande, introduktion ved N. B. Wamberg. København: Sesam. 1997. 450-485.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag. 1965.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal. 1971.

- Falk & Torp (1900). *Dansk-norskens Syntax*. Kristiania.
- Fox, B. (1984). Introduction. I B. Fox (red.) *Studies in Anaphora*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, Aa. (1927). *Bestemt og ubestemt substantiv*. København: Arnold Busck.
- Hansen, E. (1994). Generisk substantiv. I H. G. Jacobsen & H. Jørgensen (red.) *Glæden ved grammatik*. København: Hans Reitzel. 274-296.
- Heltoft, L. (2001). Reanalysing structure. The Danish definite article, its predecessors and development. I *Acta Linguistica Hafniensa*, 33. 67-90.
- Himmelman, N. P. (1984). Demonstratives in Narrative Discourse: A taxonomy of Universal Uses. I B. Fox (red.) *Studies in Anaphora*. Amsterdam: John Benjamins. 205-254.
- Himmelman, N. P. (1997). *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Kollerød, O. P. (1840). *Min historie*. Udgivet af Else Margrethe Ransy, Foreningen Danmarks Folkeminder. 1978.
- Kroman, E. (1953). *Fra Rigsarkivets Samlinger III. Danske adelsbreve fra tiden indtil 1660*. København: Rigsarkivet.
- Leonora C. *Jammers Minde*. Diplomatarisk udgave ved Poul Lindegård Hjorth & Marita Akhøj Nielsen. København: Reitzel. 1998.
- Lindegård Hjorth, P. (1964). Brugen af dialektfarve i Hans Kirks *Fiskerne*. I *Danica*. Århus: Universitetsforlaget i Aarhus. 171-180.
- Mikkelsen, Kr. (1911). *Dansk Ordføjningslære*. København: Hans Reitzel. 1975.
- Møller, K. (1945). *Nordiske Artikelproblemer*. Udvalg for folkemaals publikationer, serie A, nr. 7. København: J. H. Schultz forlag.
- Møller, K. (1974). Vestjyske artikelproblemer. I *Dialektstudier*, bd. 3. København: Akademisk Forlag. 74-102.
- Nielsen, O. 1882. *Gamle jyske Tingsvidner*. København: J. Jørgensen & Co.
- Nygaard, M. 1966. *Norrøn syntax*. Oslo: Aschehoug.
- Olrik Frederiksen, B. (1974). Adverbierne *her* og *der* i dobbelt belysning. I *Dialektstudier*, bd. 3. København: Akademisk forlag. 169-249.
- Olson, E. (1916). *De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan*. Lund: C. W. K. Gleerups Förlag.

- Ravnholt, R. (1995). *Definite nominals in Discourse Comprehension*. Roskilde: Institut for Sprog og Kultur, RUC.
- Sandersen, V. (2001). Om attraktion belyst ved nogle breveksempler fra treårskrigen 1848-50. I P. Jarvad m.fl. (red) *Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen*. København: Hans Reitzel. 172-182.
- Therkelsen, R. (1999). Betydningsforskellen mellem *der*- og *som*-relativsætninger. I C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.) *Ny Forskning i Grammatik 6*. Odense: Odense Universitetsforlag. 309-330.
- Therkelsen, R. (2001). The Danish discourse particles *jo*, *da* and *vel*. I A. Holmer, J. -O. Svantesson & Å. Viberg (red.) *Proceedings of the 18th Scandinavian Conference of linguistics. Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund*, bd. 2. Lund: Lund University. 255-270.
- Therkelsen, R. (under udg.). Hvad laver der der *her'*ere og *der'*ere egentlig? I M. Kunøe & P. Widell 9. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet.
- Togeby, O. (1993). *Praxt*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, O. (1997). Nominalernes bestemthedsformer informations-teoretisk anskuet. I P. Widell & M. Kunøe (red.) 6. *møde om udforskningen af Dansk Sprog til minde om Peter Skautrup 1896-1996*. Århus Universitet: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur. 289-300.

